

Phralipen

GLASILO ROMSKE NACIONALNE MANJINE U REPUBLICI HRVATSKOJ
ISSN 1849 - 8256

Prolazi voz za predrasude?

Zabrana ustaških simbola nedostižna?

Izještaj pučke pravobraniteljice za 2020.

BROJ 17 / OŽUJAK / TRAVANJ 2021.
BESPLATAN PRIMJERAK / GODINA V.

**8.4.2021.
SVJETSKI
DAN ROMA**

*50. godina
od Prvog svjetskog
kongresa
Roma*

KULTURA

**Tera Fabiánová –
Pjesnikinja na viličaru**

**Od zajednice
za zajednicu –
Otvorena romska
sekcija community
knjižnice
“ROJCbook”**

MEDIJI I DRUŠTVO

**Centar
za ženske studije
zatvoren
za Romkinje**

**Nikad
više ušutkivanje**

**Mržnja
“uobičajena
poput kiše”**

TEMA BROJA

**Tijesna veza rasne
i rodne ravnopravnosti**

9 77 1849 825000

*Jediná časopis
kari objavalešći
tekstur pã ljimba
a lu Bãjašilor.*

Phralipen

GLASILO ROMSKE NACIONALNE MANJINE U REPUBLICI HRVATSKOJ

www.phralipen.hr

Nakladnik / Publisher:

SAVEZ ROMA U REPUBLICI HRVATSKOJ
"KALI SARA"

Za nakladnika / For the publisher:

Suzana Krčmar

Urednici / Editors:

Emir Grbić, Maja Grubišić, Selma Pezerović

Redakcija / Redaction:

Dario Bogdan, Petra Cvetković, Franka de Syo,
Emir Grbić, Maja Grubišić, Ivana Perić, Selma
Pezerović, Fran Radonić Mayr, Andrea Šimek

Suradnici / Associates:

Ivan Balog, Mario Balog, Marko Balog, Branko
Đurđević, Stevo Gjurđević, Veli Huseini, Elvis
Kralj, Stanoje Nikolić, Eduard Oršoš, Marko
Oršuš, Matjaš Oršuš, Pamela Palko Ignac, Branko
Petrović, Ibrahim Punušković, Robert Radić, Čedo
Todorović

Prijevod na romski jezik / Rromani chib:

Mirdita Saliu

**Prijevod na jezik Roma Bajaša - bajaškorumnjski
dijalekt / Language of the Bayash Roma -
bayash-romanian dialect:**

Elvis Kralj, Petar Radosavljević

Prijevod na engleski jezik / English translation:

Franka de Syo

Naslovnica / Cover:

Foto: *Pexels, Unsplash*

Grafički urednik / Art director:

Mladen Grubišić

Grafička priprema i tisak / Design & Print:

Archetype, Zagreb

Naklada / Print edition:

1500 primjeraka

ISSN 1849-8256

Časopis *Phralipen* tiska se uz financijsku potporu
Savjeta za nacionalne manjine Republike
Hrvatske, Ureda za ljudska prava i prava
nacionalnih manjina, Grada Zagreba i Saveza
Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA".

Primjerci časopisa su besplatni.

Stavovi izraženi u autorskim tekstovima ne
odražavaju nužno uredničku politiku *Phralipena*.

Kontakt / Contact:

Savez Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA"
Croatian Romani Union "KALI SARA"
Rromengi Unia Ani Kroacia "KALI SARA"

Pavla Hatza 23/5, 10 000 Zagreb
Tel. /fax: 01/8887 673, Mob: 095 8265 806
E-mail: redakcija@phralipen.hr
www.kalisara.hr

www.phralipen.hr

Sadržaj

Uvodna riječ

Položaj Romkinja 3

Tema broja

Tijesna veza rasne i rodne neravnopravnosti 4

Jekhetanipe e (r)romnjango - Jučer, danas, sutra 19

Refleksije o povijesti ženskog romskog pokreta 30

Projekt "Obrazovane Romkinje, osnažene romske zajednice" - Najzreliji

feministički rad sociologinje Suzane Kunac 38

Mediji i društvo

Centar za ženske studije zatvoren za Romkinje 43

Nikad više ušutkivanje 48

Mržnja "uobičajena poput kiše" 51

Kultura

Pjesnikinja na viličaru 53

Od zajednice za zajednicu - otvorena romska sekcija community knjižnice

"ROJCbook" 55

Aktualno

Prolazi voz za predrasude? 59

Zabrana ustaških simbola i dalje nedostižna 63

Izvještaj pučke pravobraniteljice 71

Drage čitateljice i dragi čitatelji,

u primarnom su fokusu ovog broja Romkinje, te društveno-ekonomske silnice i prateći kulturni habitusi koji oblikuju i utječu na njihov položaj unutar romske zajednice, uspostavljajući višestruku opresiranost koju trpe kao žene i kao pripadnice romske nacionalne manjine unutar većinskog stanovništva. Trebamo se uvijek pitati na koji su način isprepleteni socio-ekonomski odnosi na mikro i makro razini (obitelj, manjinska i većinska zajednice, država itd.) i na koji način utječu jedni na druge, odnosno na koji se način klasa sukonstituira s orodnjenim i rasiziranim režimima (proizvođači naturalizirane vrijednosne obrasce – one koje uzimamo zdravo za gotovo), čak i kada nam se čini da se ne dodiruju ili da tek autonomno supostoje.

Kapitalistički način proizvodnje rasprostranjen je danas i na globalnom Jugu i na globalnom Sjeveru, a njegovi eksploatacijski i opresivni mehanizmi pod udarima ekonomske i ekološke krize posebno su otežali svakodnevicu te primarnu reprodukciju i regeneraciju deprivilegiranih i siromašnih društvenih slojeva, osobito onih koji preživljavaju isključivo od prodaje svojega rada. Pripadnici_e romske zajednice (a osobito Romkinje, koje u zanemarivom postotku rade plaćene poslove) u najvećoj mjeri ne rade za nadnicu i nisu uključeni_e u formalno tržište rada, ali to ne znači da nisu dio sistema proizvodnje. Iako su Romkinje, kao i žene iz većinskog stanovništva, primarne vršiteljice socijalne reprodukcije, uglavnom usmjerene u sferu kućanstva, one su opresirane i po etničkim i rasnim osnovama iz kojih proizlazi marginalizacija, diskriminacija i desubjektivacija – sve što europske politike integracija Roma često svode na depolitizirano pitanje kulturne razlike.

Međutim, način na koji se konstituira duboko deprivilegirani položaj Romkinja te proizvodnja i reprodukcija tradicionalnih patrijarhalnih rodnih

uloga unutar manjinske zajednice, koja u prosjeku ima dvostruko kraći životni vijek od većinskog stanovništva, suštinski je vezan uz šire društvene i ekonomske strukture. Kultura i tradicija ne postoje u vakumu i njihovi obrasci imaju svoju funkciju u reprodukciji određene zajednice.

Imajući to u vidu, u ovom broju otvaramo kritički prostor za promišljanje materijalne deprivilegiraniosti i sistemske dimenzije orodnjenih opresivnih mehanizama koji utječu na obrazovni i socioekonomski cenzus te otežano uključivanje Romkinja u sve društvene, ekonomske i političke tokove.

Promjenom iznutra bavit ćemo se unutar interkulturalnog polja trogodišnjeg projekta kojega je Kali Sara u veljači ove godine započela u partnerstvu s islandskim Institutom za strane jezike Vigdís Finnbogadóttir i inicijativom Roma in the centre, imajući u vidu cjelokupnost društvenog totaliteta koji institucionalizira i podupire rodno uvjetovanu opresiju Romkinja.

Nacionalni strateški dokumenti koji se bave promicanjem rodne ravnopravnosti i pravima žena često zanemaruju Romkinje kao ciljanu skupinu koja se susreće sa specifičnim setom problema u borbi za emancipaciju. Stoga u borbi za oslobođenje svih žena moramo graditi progresivna solidarna feministička savezništva na svim razinama političkog organiziranja, koja će biti spremna adresirati isprepletenost rasizma i seksizma, spreću klasne eksploatacije i rodne potlačenosti, kao i promicati suštinski antiesencijalističko poimanje kategorije žene. Na tom je putu institucionalno i izvaninstitucionalno obrazovanje ključno za što nijansiranije razumijevanje materijalnih koordinata našeg postojanja, ali i razbijanje okova višestrukih opresija te smjerenje prema drugačijim proizvodnim i društvenim odnosima.

uredništvo Phralipena

**Tijesna veza rasne i rodne
neravnopravnosti /**

**The close link between racial
and gender inequality /**

**Tang konekcija maškar
rasaki thaj džender
najekhajekhipe**

Na temelju dostupnih podataka vidljivo je da se Romkinje suočavaju s intersekcijom s intersekcijom koja se temelji na etničkoj pripadnosti, rodu i klasi. Time je pokazano kako one doživljavaju veću socijalnu isključenost od romskih muškaraca, ali i žena većinske zajednice.

Piše: Selma Pezerović

Foto: Pexels

Na temelju dostupnih podataka vidljivo je da se Romkinje suočavaju s intersekcijom s intersekcijom koja se temelji na etničkoj pripadnosti, rodu i klasi. Time je pokazano kako Romkinje doživljavaju veću socijalnu isključenost od romskih muškaraca, ali i žena većinske zajednice. Posebno su suočene s ozbiljnom isključenošću u području obrazovanja, zapošljavanja i zdravstva. Štoviše, one imaju vrlo ograničen pristup sustavu dugotrajne skrbi, socijalnim naknadama, uslugama stanovanja te financijskim uslugama, kao i javnom i političkom sudjelovanju.

Određene sličnosti pronalaze se između romskog i afroameričkog po-

Based on available data, it is apparent that Romani women face intersectional discrimination based on ethnicity, gender and class. This shows that Roma women experience greater social exclusion than Roma men, but also than women in the majority population. In particular, they face serious exclusion in the areas of education, employment and health. Moreover, they have very limited access to long-term healthcare, social benefits, housing and financial services, as well as public and political participation.

Certain similarities are identified between Romani and African-American movements, and subsequently within that, the similarity of the struggle of **African-American and Romani women**. It is therefore not surprising that in the last few dec-

Upral i funda katar o evidentora jakhdikhlo si kaj o Romanja arakhen pe intersektorsko diskriminacijasa savi so si upral i funda katar etnikano preperibe, džender thaj klasa. Golesa si sikavdo kaj ko Romanja si majbari socijalnikani ekskluzija katar o Romane murša, numa thaj katar o džuvlja save so preperen ki butipaski kedin. Ulavdo khuyen pe serioznikane ekskluzijasa ki edukacijaki umal, bukjarnipe thaj sastipe. Si len simantralo akseki ko sistemi baš lungovaktesko arakhibe, socijalnikano leibe, servisora baš kherutnipe, finansijakere servisora, sar thaj ko publicirime thaj ko politikano leibe than.

Ulavdo similiteti arakhel pe maškar o Romano thaj afroamerikako mumento, a gotar avela thaj e marebako similiteti ko **Afroamerikanke thaj Romanja**. Katar vakerde

kreta, a onda unutar toga i sličnost borbe **Afroamerikanki i Romkinja**. Iz navedenih razloga stoga ne čudi što su posljednjih nekoliko desetljeća u razgovorima o jednakosti i ravnopravnosti Romkinje koristile pojam intersekcionalnosti – prizme kroz koju vidimo kako različiti oblici nejednakosti često funkcioniraju zajedno i međusobno se pojačavaju. I dok su se Romkinje uglavnom bavile preklapanjem seksizma i rasizma unutar intersekcionalnosti odnedavno su istom počele propitivati i pitanje klasnog i rodnog identiteta, ali i drugih čimbenika koji određuju njihov identitet, kao što su radna sposobnost, migrantska pozadina, (bez) državljanstvo, religija ili starosna dob.

Alexandra Oprea u svom radu navodi da je konceptualizacija rase i roda kao zasebnih, pa čak i nepovezanih kategorija, obilježila marginalizaciju Romkinja u prikupljanju statističkih podataka te da žene iz manjinskih zajednica često doživljavaju višestruke oblike diskriminacije, kao rezultate rase i roda. Nadalje Oprea naglašava kako *ograničena feministička i antirasistička politika u Europi sustavno ignorira Romkinje jer se romske nevladine organizacije, koje su na čelu antirasističke borbe u Europi, bave rasizmom, ali se ne uspijevaju pozabaviti ulogom patrijarhata, ključnim čimbenikom ugnjetavanja Romkinja. Feminističke organizacije u Europi usredotočene su pak na rodnou podređenost, ali zanemaruju rasizam, što predstavlja ključnu prepreku za Romkinje. Time, nastavlja, tretiranjem rase i roda kao uzajamno isključivih kategorija, romske nevladine organizacije i feminističke organizacije ne uspijevaju se nositi s višestrukom diskriminacijom koju trpe Romkinje kao niti shvatiti čitav niz prepreka s kojima se one suočavaju.*

Iako taj ograničeni diskurs rase naspram roda također dominira u procesima prikupljanja podataka, što je ilustrirano u nekoliko izvještaja međunarodnih i nevladinih organizacija, stvari su se počele mjenjati pojavom aktivističkih inicijativa Romkinja na nacionalnom i među-

ades, Roma women have, in conversations about equality, employed the term intersectionality – a prism through which we see how different forms of inequality often work together and reinforce each other. While Romani women have mainly dealt with the overlap of sexism and racism within intersectionality, they have recently begun to also question issues of class and gender identity, but also other factors that determine their identity, such as work ability, migrant background, citizenship or lack thereof, religion and age.

In her article, **Alexandra Oprea** argues that the conceptualization of race and gender as separate and even unrelated categories marked the marginalization of Romani women in collecting statistics, and that women from minority communities often experience multiple forms of discrimination, as a result of race and gender. Oprea further emphasizes that *the limited feminist and anti-racist politics in Europe systematically ignore Roma women. Romani NGOs, at the forefront of the anti-racist struggle in Europe, address racism, but fail to address the role of patriarchy, a key factor in oppression of Romani women. Feminist organizations in Europe, in turn, focus on gender subordination but neglect racism, a crucial barrier for Romani women. By treating race and gender as mutually exclusive categories, Romani NGOs and feminist organizations alike fail to tackle the multi-faceted discrimination from which Romani women suffer. Although this limited 'race v. gender' discourse also dominates data collection processes, as illustrated in several reports by international organizations and NGOs. As a result, they fail to grasp the full spectrum of barriers faces by Romani women.*

Things have begun to change with the emergence of Romani women's activist initiatives at the national and international levels. That is why integrating issues of ethnicity within feminist politics and gender within Roma politics is equally important for both critical reflection and action.

karane niso naj averdiklo ko palune dešberšipa ko lafikeripe baš jekajehipe thaj jekhanijamalipe, o Romanja istemalkeren o lafi intersekcionalnost- prizma kolatar šaj te dikha turli oblikora najekhajehipe save so funkcionirisen barabar thaj maškar peste zorarkeren pe. Thaj džikaj o Romanja zanimina sa pe preučaripasa katar seksizmi thaj rasizmisasa andre ko intersekcionalizmo lije te pučen pe pučiba katar klasako thaj džender identiteti, numa thaj avera save so keren lengo identiteti, sar so si o bukjarno takati, migrantengo palunipe, biraštralipe, pakjaipe ja phuripasko vakti.

Aleksandra Oprea ki peri studija vakjarel kaj e rasaki thaj džender konceptualizacija sar ulavde thaj naphandle kategorije, nišankerda e Romanjengi marginalizacija thaj kedipe statistikane evidentora thaj gpova kaj e džuvlja katar minoritetenge kedina sakana kerel pe upral lende pobutdromeski diskriminacija, sar evidenti katar rasa thaj rod. Ponodorigate i Oprea vakjerela kaj i *simantrakerdi feministikani thaj antirasistikani politika ani Evropa, sistematikane ignoririsarel e romanjen sose o romane biradžake organizacie save so si ko čekat e antirasistikane marebake ani Evropa, keren bukji ko rasizmo, numa ni resaren te gndisaren ki rolja katar patrijahati, šerutno faktori baš Romanjengo maltretiribe.*

O feministikane organizacie ani Evropa fokusirime si ko džender (rod) lačaripe, numa ni keren sama ko rasizmo, so si e Romanjenge klidutni namukin. Golesa, kontinuisarel e rasako thaj dženderesko tretiripe, sar barabarutne ekskludirime kategorije, a o romane biradžake organizacie thaj o feministikane organizacie naj len kamjabi ko činavibe i pobutdromeski diskriminacija save so kerel pe upral o Romanja thaj našti te haljovel pe o e na mukinencar (prepreke) savncar so arakhena pe.

Trujal gova so si simantralo rasako diskursi mujal o džender si le dominacija ko kedipe evidentora, so si ilustririme ko nekobor raportora katar maškardžijaneske thaj bi-

Mišljenja sam da postoji otpor otvaranju tema koje propituju tradicionalne vrijednosti, ali ipak ima i značajnih pomaka. Naš najveći problem je što se pod pojmom tradicionalnih vrijednosti smatraju stvari koje uopće nisu u tradiciji niti bi se smjele smatrati tradicijom kao što je sklapanje braka u ranoj životnoj dobi, neškolovanje, prošnja djece i slično.

Nura Ismailovski

narodnom nivou. Zato je za kritičko promišljanje i djelovanje podjednako važno integrirati pitanja etničke pripadnosti unutar feminističke politike i ona rodna unutar romske politike.

Angela Y. Davis, aktivistica za ljudska prava te autorica dubinske studije *Žene, rasa i klasa o složenom odnosu klase, kulture, roda i seksualne orijentacije* navodi kako su Afroamerikanke često bile preispitivane je li važniji afroamerički ili ženski pokret, ne razmišljajući pritom o križanjima i povezanosti tih dvaju pokreta.

Sličnim pitanjem bavile su se i Romkinje koje su tako preispitivale svoju lojalnost pokretu za prava Roma dok su otvarale pitanja vezana uz tradicionalne vrijednosti te shvaćanja života u zajednici. Iako su se promijenile okolnosti vezane uz vođenje romskog pokreta isključivo iz muškog kuta i dalje postoje organizacije u kojima na svim vodećim i reprezentativnim pozicijama dominiraju muškarci koji od njih znaju tražiti da biraju između aktivizma u romskom ili ženskom pokretu.

Dobro bi bilo da ženske romske organizacije djeluju i rade bez ogromnog utjecaja muškaraca u istima. Bojim se da su ženske romske organizacije samo sjena muških romskih organizacija. Romkinje jesu dobile svoj glas, ali je njihov glas samo 'eho' onih muškaraca koji rade s njima i uz njih i koji su im dozvolili da u njihovo ime vode organizacije, ističe **Hedina Tahirović-Sijerčić**, književnica, prevoditeljica i profesorica te autorica nekoliko književnih djela i autorskih radova, među kojima je i knjiga *Rodni identiteti u književnosti romskih autorica na prostorima bivše Jugoslavije*.

S tezom da su u vođenju romskih organizacija većinom dominantni muškarci, unatoč činjenici da su žene brojnije prema svim statističkim podacima, složila se i **Nura Ismailovski**, romska aktivistica i nekadašnja zastupnica u Skupštini Grada Zagreba.

Mišljenja sam da postoji otpor otvaranju tema koje propituju tradicio-

Angela Y. Davis, a human rights activist and author of an in-depth study on the complex relationship of class, culture, gender, and sexual orientation titled *Women, Race, and Class*, argues that African American women have often been questioned whether the African American or women's movement is more important, thereby not considering the intersection and connection of the two movements.

A similar issue was addressed by Roma women, who similarly questioned their loyalty to the Roma rights movement while opening questions related to traditional values and the understanding of community life. Although the circumstances related to leading the Roma movement exclusively from a male angle have changed, there are still organizations in which all leading and representative positions are dominated by men who tend to ask them to choose between activism in the Roma or the women's movement.

It would be good for women's Roma organizations to operate and work without the immense male influence in them. I am afraid that women's Roma organizations are just a shadow of men's Roma organizations. Roma women did get their voice, but their voice is only that of 'echoing' men who work with them and alongside them and who allowed them to lead organizations on their behalf, as pointed out by **Hedina Tahirović-Sijerčić**, a writer, translator, professor and author of several literary and authored works, including the book *Gender Identities in the Literature of Romani Authors in the Former Yugoslavia*.

Nura Ismailovski, a Romani activist and former member of the Zagreb City Assembly, agreed with the thesis that men are mostly dominant in running Romani organizations, despite the fact that women are more numerous according to all statistical data.

I am of the opinion that there is resistance to opening topics that question traditional values, but there are

radžake organizacije, o bukja lije te irisaren pe sar so kerdile e Romanjenge aktivnikane inicijative ki nacionalnikani thaj ki maškardžijanski digra. Golese o kritikano gndipe thaj keribe bukji si jekhajak džanlo te integririsaren pe o pučiba katar etnikano preperibe andre ki feministikani politika thaj okoja katar džender andre ki romani politika.

Angela Y. Davis, aktivistka baš manuškane nijamora thaj auktorica baš hor pučarkeribaske studie *Romnja, rasa thaj klasa, baš kompleksi ko vjavahari katar klasa, kultura, džender thaj seksualnikani orijentacija del drom kaj o Afroamerikanke sakana sasa pučle, si li majdžanlo o afroamerikako ja o džuvljano muvmento, bi te gndisaren kaj gola duj muvmentora maškar peste si phandle*.

Jeka jekh pučibe sasa thaj maškar o Romanja kana pučena sa pe baš o lojaliteti ko muvmento baš Romenge nijamora džikaj phutarena sa pe o pučiba save so sasa phandle e tradicionalnikane moljencar thaj o haljovipe baš dživdipe ki kedin. Trujal so akana si but majaverčhane, o bukja phandle e lideripasa e romane muvmentoske si kerdo salde katar muršengi rig thaj ponadarigate si organizacije kaj so majbaro numero si legarde katar murša save so si ko učeder pozicije, so džanen te keren alusaripe maškar aktivizmo ko romano ja ko džuvljano muvmento.

Ka ovol šukar o Romane džuvljane organizacije te keren bukji bi čačikane te ovel len asari katar muršengi rig. Darav kaj o džuvljane organizacije si salde učalin e romane muršane organizaciengje. O Romanja si len pumaro avazi, nima gova si salde sar eho katar murša save so kjerjen lencar bukji thaj dži lende thaj save so mukle len ko lengo alav te liderisaren lenge organizacije, vakjarel i Hedina Tahirović-Sijerčić, lilaritni, translatorica, profesorica thaj auktorica nekobore lilenge thaj autornikane bukjenge, maškar kolende si thaj Džender identiteti ko romane aukterkengo lilaripe ko thana katar nekanutni Jugoslavija.

nalne vrijednosti, ali ipak ima i značajnih pomaka. Naš najveći problem je što se pod pojmom tradicionalnih vrijednosti smatraju stvari koje uopće nisu u tradiciji niti bi se smjele smatrati tradicijom kao što je sklapanje braka u ranoj životnoj dobi, neškolanje, prošnja djece i slično.

Romkinje koje pak otvaraju navedene teme i pokušavaju promijeniti diskurs djelovanja suočavaju se s raznim izazovima, onima koje nameće većinska zajednica i ne-Romkinje unutar nje koje romsku zajednicu promatraju kao isključivo tradicionalno-patrijarhalnu, kao i pitanjima koja otvara romska zajednica koja nevoljko gleda na Romkinje koje preuzimaju vodeće uloge.

Činjenica da se romske nevladine organizacije ne uspijevaju pozabaviti ulogom patrijarhata upravo potvrđuje da su Romkinje najugroženija manjinska skupina u Europskoj uniji. Ovdje osobito dolazi do izražaja ta naša dvostruka diskriminiranost, a osobito diskriminacija Romkinja od strane samih muškaraca u romskoj zajednici. Mnoge Romkinje nalaze se u vrlo nepovoljnom položaju unutar svojih obitelji i lokalnih zajednica i ne uživaju ista prava u usporedbi s drugim ženama, nastavlja Nura Ismailovski.

Justyna Matkowska, romska aktivistica i istraživačica, navodi da se može primijetiti povećani broj inicijativa aktivistica, posebno kada je riječ o pokretu Romkinja u Europi.

Romkinje su u problematičnoj situaciji, one ne doživljavaju diskriminaciju samo zato jer su žene nego jer su i Romkinje i siromašne.

Tu svakako valja spomenuti i **Angélu Kóczé**, docenticu na studijskom programu *Romski studiji*, vršiteljicu dužnosti pročelnice studijskog programa Romskih studija te akademsku direktoricu Programa *Roma Graduate Preparation Program* na Srednjoeuropskom sveučilištu (CEU), koja se kroz svoje radove osobito bavi teoretiziranjem romskog feminizma i ženskog političkog aktivizma. Na virtualnoj konferenciji *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: položaj žena*,

still some significant shifts. Our biggest problem is that the notion of traditional values includes things that are not traditional at all, nor should they be considered a tradition, such as getting married at an early age, not going to school, children begging and the like.

Roma women who do open these topics and try to change the discourse of action face various challenges, such as those imposed by the majority population and non-Roma women within it, who view the Roma community as exclusively traditional-patriarchal, as well as issues raised by the Roma community that watches Romani women taking the lead with reluctance.

The fact that Romani NGOs fail to address the role of patriarchy precisely confirms that Romani women are the most vulnerable minority group in the European Union. This is where our double discrimination, and especially the discrimination of Romani women by men in the Roma community, comes to the fore. Many Romani women are at a great disadvantage within their own families and local communities and do not enjoy the same rights compared to other women, Nura Ismailovski continues.

Justyna Matkowska, a Roma activist and researcher, says an increase in the number of activist initiatives can be observed, especially in regards to the Roma movement in Europe.

Romani women are in a problematic situation, they do not experience discrimination just because they are women, but because they are also Roma and poor.

Angéla Kóczé, assistant professor and acting head of the Roma Studies program, and the academic director of the *Roma Graduate Preparation Program* at the Central European University (CEU), who specializes in theorizing Romani feminism and women's political activism, is definitely worth mentioning. At the virtual conference titled *Roma In-*

E tezasa kaj ko romane biradžake organizacie majbut si dominantna o murša, a mujal gova fakti si kaj o džuvlja, aso statistikane evidentora si ko majbaro numero, ko gasavo gndipe si thaj i **Nura Ismailovski**, romani aktivistka thaj nekanutni reprezentka ki Skupština e Dizjake Zagreb.

Ko gndipe sem kaj si but teme savenge so sikavel pe rezistencija te phutren pe, sar so si o tradicionalnikane molja, numa si thaj resarde evidentora. Amaro majbaro problemi si so teli tradicionalnikani mol čhuven pe bukja save so nipreperen ki tradicija thaj naštisaren te dikhen pe sar tradicija sar so si o terne phandle prandina, naeduciribe, e čhavengo mamgipe devlengje thaj aver.

O Romanja save so putaren kala teme thaj te keren iranipe ko lengo diskursi baš butikeripe, arakhen pe anglal but pučiba thaj dileme save so si lege čute katar i butipaski kedin thaj o naromanja andre ki romani kedin, dikhen len salde sar tradicionalnikane-patrijahalna, sar thaj o pučipa save so phutren pe ki romani kedin save so bimanginako dikhen sar o Romanja len o lideripeaske rolje.

Fakti si kaj o romane biradžake organizacie ni kamjabisaren te dikhen savi si i rolja katar patrijaharti sikavel thaj zorarkerel kaj o Romanja si majmarginalizirime minoritetngi kupa ki Evropaki Unija. Kkate ave sa majbut sikadi goja amari dualnikani diskriminacija, a ulavdeste i diskriminacija savi so si kerdi katar o murša ki romani kedin. But Romanja si ko bilačo hali andre ko pumare familie thaj lokalnikane kedina thaj naj len jeka jek nijami e avere džuvljencar, phenda i Nura Ismailovski.

Justina Matkowska romani aktivistka thaj kerel bukji ko pučarkeripa, vakjarel kaj šaj te dikhel pe bajrardo bumero katar inicijative katar o aktivistke, ulavdo kana ovel lafi baš e Romanjengo muvmento ani Evropa. *O Romanja si ko but problematikano hali, ola ni hošisaren i diskriminacija salde soske si romnja numa thaj golese so si Romanja thaj čorole.*

Ograničena feministička i antirasistička politika u Europi sustavno ignorira Romkinje jer se romske nevladine organizacije, koje su na čelu antirasističke borbe u Europi bave rasizmom, ali se ne uspijevaju pozabaviti ulogom patrijarhata, ključnim čimbenikom ugnjetavanja Romkinja.
Alexandra Oprea

djece i mladih koje je organizirao Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Republike Hrvatske, Kóczé, između ostalog, analizira izvješće Europske agencije za temeljna prava o položaju Romkinja u devet zemalja Europske unije, među kojima je i Hrvatska.

Kao vrlo česta pojava u zemljama u razvoju navodi se siromaštvo kao glavni čimbenik zbog kojeg dolazi do ranih brakova. Iako je riječ o ekonomskoj strategiji preživljavanja, ono podriva buduće izgled mladih, posebno žena i djevojača. Važno je što se Agencija Europske unije za temeljna prava nije zadržala na kulturnom objašnjenju ove pojave, kao nečega što je tradicijski urođeno i općeprihvatljivo, nego je postavila u okvir rane brakove kao način preživljavanja i kao oblik socijalne mobilizacije. Najbolji način u borbi protiv siromaštva jest pružanje kvalitetnog obrazovanja mladim Romima.

Podaci o studiranju Roma u Hrvatskoj izrazito su niski – samo 0,3 posto muškaraca i 0,8 posto žena nastavlja školovanje i nakon srednje škole. Ipak, da obrazovanje postaje sve bitnije pokazuje i povećan broj upisa na visokoškolske ustanove. Značajna podrška mladim Romima u dovršavanju procesa srednjoškolskog obrazovanja ponajprije dolazi od roditelja i njihovih zajednica, gdje je očekivanje o uspješnom dovršavanju srednje škole uglavnom prihvaćena društvena norma. Kao i kod srednjoškolskog obrazovanja, pokazalo se da su stipendije za studente izrazito važne, kao i drugi oblici financijske podrške.

Nura Ismailovski koja je ujedno i predlagateljica Odluke o stipendiji Grada Zagreba za učenike/ce i studente/ice pripadnike romske nacionalne manjine ponosna je na rezultate.

Cilj mojeg predlaganja te Odluke bilo je poticanje učenika i učenica na završavanje srednjoškolskog obrazovanja te nastavak obrazovanja u visokoškolskom sustavu. Iz rezultata dodijeljenih stipendija vidljivo je da

clusion in the Croatian society: the position of women, children and youth, organized by the Office for Human Rights and the Rights of National Minorities of the Republic of Croatia, Angéla Kóczé analyzes the European Fundamental Rights Agency's report on the position of Roma women in nine EU member states, including Croatia.

As a very common occurrence in developing countries, poverty is cited as the primary factor leading to early marriages. Although it is an economic strategy of survival, it undermines the future prospects of young people, especially women and girls. It is important that the European Union Agency for Fundamental Rights went beyond merely a cultural explanation of this phenomenon, as something that is traditionally innate and generally accepted, and framed early marriages as a way of survival and as a form of social mobilization. The best way to fight poverty is to provide quality education to the young Roma.

Data on the Roma studying in Croatia shows an extreme low - only 0.3 percent of men and 0.8 percent of women continue their education after high school. However, the fact that education is becoming increasingly important is also evident by the rise in the number of enrollments in higher education institutions. Young Roma get significant support in completing the secondary education process, primarily from their parents and their communities, where the expectation of a successful completion of secondary school is a generally accepted social norm. As with secondary education, scholarships for university students have proven to be extremely important, as have other forms of financial support.

Nura Ismailovski, also a proponent of the Decision on the scholarship of the City of Zagreb for pupils and students of the Roma national minority, is proud of the results.

The aim of my proposal for this Decision was to encourage students to complete secondary education and

Zaruri si kate te lipara thaj e **Ange-la Kocze**, docenti ko studijako programi *Romane studije*, ki datatva šefi ko Romane studijako programi thaj akademijaki direktorka ki Programa *Roma Graduate Preparation Program* ko Maškarevropako univerzitetu (CEU), savi so ki peri bukji majbut sikavel interes ko teoretiziribe o romano feminizmi thaj džuvljano politikano aktivizmi. Ki virtuelnikani konferencija *E Romengi inkluzija ko kroacijako sasuitnipe: hali e rom-njengo, čhavengo thaj ternengo* so sasa organizirimo katar o Ofisi baš manuškane nijamija thaj nijamija e nacionalnikane minoritetenge ani Republika Kroacijas. I Kocze maškar aver kerel analize e raportenge katar Evropake agencie bap fundamentalnikane nijamora e Romanjnge haleške katar enja phuva ki Evropaki Unija maškar kola si thaj i Kroacija.

Sar sa jek čipota e phuvjenge ko bajoripe si o čorolipe sar šerutno faktori sebepi savo avel dži terne vakteske prandina. Trujal gova so si ekonomikani strategija sar te ačovel pe dživdo, peravel o avutnipe ko terne manuša a luvavdeste ko romnja thaj ko čhaja. Džanlo si gova so i Agencija ki Evropaki Unija baš fundavne nijamora ni dija eksplincija kale problemeske katar kulturnikani rig, sar diso so si kerdo tradicijasa numa si čuto ko pervazora katar terne vakteske prandina sar egzistiribaskoro čhani thaj obliko katar socijalnikani mobilizacija. Majšukar čhani te kerel pe mareba mujal o čorolipe si e Romango kvalitetnikano educiribe.

O evidentora e Romenge save so studirisaren ani Kroacija si but ckne –salde 0,3 procentora murša thaj 0,8 procentora džuvlja kontinuisaren i edukacija pali maškaruni sikljovni. Numa, kaj i edukacija si sa majdžanli sikavel thaj o bajarardo numero hramome ko uče edukacijake ustanove. O majbaro kotor deibe dumo e ternenge ko agorkeribe o procesi katar maškaruni edukacija avel katar lenge jerie thaj katar lengi kedin, kaj so džakerel pe kamjabale te agorsaren so si jek sasuitnipaski norma. Sar ki maškaruni edukacija, sikadilo pe kaj o stipendie baš stu-

Romkinje imaju presudnu ulogu u romskim zajednicama. One osiguravaju kontinuitet i trajnost romskih obitelji i tradicije, prenošenje romskog jezika na nove generacije i predstavljaju budućnost romskih zajednica.

Justyna Matkowska

je cilj Odluke ostvaren, svake godine imamo sve više molbi za stipendiranja, sve je veći broj odličnih učenika/ica i studenata/ica, a imamo i znatno povećanje vrlo dobrih ocjena. Svi su jako motivirani, imaju sve bolje prosjeke ocjena i konkurencija je velika. Što se tiče pomaka u broju srednjoškolkolki i studentica on je vidljiv i svake godine raste. Još od početka dodjele Stipendije žene su bile brojnije u odnosu na muškarce.

Kako nadalje navodi riječ je o rezultatima isključivo za Zagreb, gdje ne postoje tipična romska naselja i gdje je njihov položaj znatno povoljniji nego u ostalim dijelovima Hrvatske.

Na **Prvom kongresu mladih Roma** održanom ove jeseni u Zagrebu sudjelovao je nemali broj Romkinja koje su razmjenjivale svoja iskustva proživljena za vrijeme školovanja. **Lea Oršuš** iz romskog naselja Sitnice u Međimurskoj županiji je unatoč tome što nije imala podršku roditelja i okoline kroz osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje ove godine upisala preddiplomski sveučilišni studij Socijalnog rada na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Lea je istaknula bitnost pohađanja nastave kao i usavršavanja hrvatskog jezika, jer su njeni prijatelji još u osnovnoj školi zbog neznanja hrvatskog jezika bili na prilagođenim programima te okarakterizirani kao djeca s intelektualnim poteškoćama, što ni u kojem slučaju ne bi smjelo biti istoznačno.

Kada govorimo o dvojezičnosti u romskim zajednicama valja istaknuti i značajnu ulogu Romkinja u održavanju i prenošenju romskog jezika na sljedeće generacije. Justyna Matkowska smatra da u održavanju romskih tradicija, vrijednosti i običaja značajan utjecaj imaju Romkinje.

Romkinje imaju presudnu ulogu u romskim zajednicama. One osiguravaju kontinuitet i trajnost romskih obitelji i tradicije, prenošenje romskog jezika na nove generacije i predstavljaju budućnost romskih zajednica.

Romkinje su, također, autorice romskih rječnika. **Hedina Tahirović-Si-**

to continue studying in the higher education system. The results of the awarded scholarships demonstrate the achievement of that aim, as every year we have more and more applications for scholarships, a growing number of excellent students, and a significant increase in very good grades. Everyone is highly motivated, achieving better grade point averages, and the competition is great. An increase in the number of female pupils and students is also visible and growing yearly. From the very beginning of the Scholarship award, women were more numerous than men.

As she further states, these results are exclusively recorded in Zagreb, where there are no typical Roma settlements and where their position is much more favorable than in other parts of Croatia.

The **First Roma Youth Congress** held this fall in Zagreb was attended by a large number of Romani women who exchanged their experiences acquired through studying. **Lea Oršuš** from the Sitnice Roma settlement in Međimurje County, enrolled in the undergraduate study program of Social Work at the Faculty of Law in Zagreb, despite lacking the support of her parents and environment throughout her primary and secondary education. Lea emphasized the importance of attending classes as well as improving on the Croatian language, because her friends in primary school were following adapted programs and were characterized as children with intellectual disabilities, simply due to their linguistic ineptitude in Croatian. The latter should not be the synonymous to the former.

When talking about bilingualism in Roma communities, it is worth noting the significant role of Romani women in maintaining and transmitting the Romani language to future generations. **Justyna Matkowska** holds that Romani women have a significant influence in maintaining Roma traditions, values and customs.

dentora si katar baro džanlipe, sar thaj avera finansijake oblikora baš deibe dumo.

I Nura Ismailovski savi so si ko jek dija o bahani te anel pe Decizija baš stipendie ki Diz Zagreb baš o sikle thaj o studentora katar romano nacionalnikano preperipe, si garvasjali baš o resarde evidentora.

Mi resarin sebepi so dijem o bahani te anel pe i Decizija si te motiviraren pe o sikle murša thaj čhaja te agorsaren i maškaruni sikljovni thaj te kontinuisaren pumari edukacija ki uče edukacijako sistemi. Katar o evidentora šaj te dikhel pe kaj i resarin katar i Decizija si kerdi, Katar berš ko berš si amen sa majbut rodipe baš stipendie, sa majbaro si o numero katar uče astarde kamjabija. Savore si motivirime e resarde kamjabencar thaj si bari i konkurencija. Ko vjavahari katar o numero maškarune thaj sikle, ov si dikhlo, a o numero bajrol sakova berš. Panda katar o šuru kana lie te den pe o stipendije e džuvljengo numero si majbaro ko vjavahari e muršencar.

Sar so šaj te dikhel ovel lafi baš o evidentora salde baš o Zagreb kaj so naj tipikani romani mahala thaj lengo hali si povlnikane katar o aver thana ki Kroacija.

Ko **Avgo Romengo trnengo Kongresi** savo so ikerdilo ko palonilaj nakhlo berš lije than baro numero Romanja, save so vakjarde sa pumare ekspiriensija ko vakti katar pumaro educiribe. I **Lea Oršuš** katar i romani mahala Sitnice ki Međumurijaki županija trujal gova so najsa la dumo katar lake jerie, palo agorkeribe katar fundavni thaj maškarivi sikljovni, nakhlo berš hramosarda pe ko anglodiplomake univerziteteske studije baš Socijalnikani buki ko nijamalo fakulteti ano Zagreb, I Lea phenda kaj si bare džanlipastar te džal pe ki siklana thaj te sikljol pe majšukar i kroacijaki čhib, soske lake amala panda ki fundavni sikljovni sebepi so nidžanle i kroacijaki čhib sasa čute ko programe save so si kerde čhavanje so si len intelektualnikane pharipa so ki nijek čipota našti te oven sinonimora.

Samosvijest i ego kojima suvremena Romkinja teži zapravo je san o njezinoj složenoj profesionalnoj i obiteljskoj ulozi u modernom demokratskom društvu, ujedno i multikulturalnom i interkulturalnom podneblju koje prepoznaje, poštuje, cijeni i vrednuje kulturu manjine u obrazovanju, u masovnim medijima i na svim razinama javnog prostora.

Delia Grigore

Jerčić, autorica je Bosansko-romskog i romsko-bosanskog rječnika. U Sloveniji **Madalina Brezar** i **Marina Brezar** objavile su Romsko-slovenski rječnik, a **Milena Hübschmannová** kao su-autorica objavljuje Romsko-češki i češko-romski džepni rječnik. **Anna Orsós** iz Mađarske bavila se pak jezikom Roma Bajaša te objavila Bajaško-mađarski rječnik. Dok je u romskoj populaciji među ženama u dobi od 30 do 55 godina gotovo jedna četvrtina nepismenih, u općoj populaciji ih je zastupljeno s tek 0,13 posto. U starijoj generaciji žena, onih u dobi od 55 godina i više, nepismenih žena je u općoj populaciji 1,07 posto, dok ih je u romskoj populaciji visokih 45 posto. Također, podatak da samo 8 posto od ukupne populacije Romkinja obavlja neki oblik plaćenog rada, a 40 posto su **domaćice**, svrstava Romkinje u Hrvatskoj u neslavni europski kontekst zemalja s najvećim udjelom radno neaktivnog romskog ženskog stanovništva.

Romani women occupy a crucial role in Roma communities. They ensure the continuity and permanence of Roma families and traditions, the transmission of the Romani language to new generations, and represent the future of Roma communities.

Romani women are also authors of Romani dictionaries. **Hedina Tahirović-Sijerčić** is the author of the Bosnian-Romani and Romani-Bosnian dictionaries. In Slovenia, **Madalina Brezar** and **Marina Brezar** published a Romani-Slovenian dictionary, and **Milena Hübschmannová** co-authored a Romani-Czech and Czech-Romani pocket dictionary. **Anna Orsós** from Hungary studied the language of the Bayash Roma and published the Bayashi-Hungarian Dictionary.

While almost a quarter of Romani women aged 30-55 are illiterate, there are only 0.13 percent of illiterate women in the general population. In the older generation of women, those aged 55 and over, 1.07 percent of the general population is illiterate, compared to 45 percent in the Roma population. Also, the fact that only 8 percent of the total Roma population performs some form of paid work, while 40 percent are housewives, places Croatian Romani women in the infamous European context of countries with the largest share of inactive Romani women.

Within the European context, 28 percent of all Roma women surveyed list **housework** as their main activity, compared to 6 percent of all Roma men. This ratio is high for Romani women when compared to women in the general population, which can be explained in terms of traditional gender roles and expectations.

Given that Romani women are insufficiently represented, both in the Roma and in the global feminist movement, to which they equally belong, it is extremely important to create space for discussion. All the more so because the gap between international discourse and that in Roma communities shows that the local community is an environment

Kana kera lafi baš dujčhibjalipe ki romani kedin, zaruri si te vakjera thaj e Romanjengi džanlipaski rolja ko ikeripe thaj arakhipe i romani čhib e generacienge save so avena. I **Justina Matkowska** gndisarel kaj o arakhipe i romani tradicija, lako barvalipe thaj adetora e Romanjen si len baro asari.

E Romanjen si len bari rolja ki romani kedin. Von keren o kontinuiteti thaj ikeribe e romane familijake thaj tradicijake, e romane čhibjako deibe e neve generacienge thaj ko jek si avutnipe e romane kedinako.

O Romanja si tjak auktorke romane lavzakonge. I **Hedina Tahirović-Sijerčić**, si auktorica e Bosansko-romane thaj romano-bosansko lavzakoske. Ani Slovenija i **Madalina Brezar** i **Marina Brezar** ilkalde Romano-slovenijako lavzako, a i a **Milena Hübschmannová** sar koauktorka e romane lavzakoske Romano-čehijako thaj čehijako-romano lavzako. I **Ana Orsós** katar i Ungarija kerela bukji e Romencar Bajašora thaj ikalda o Bajaško-ungarijako lavzako.

Džikaj ki Romani populacija maškar o džuvlja ko vakti katar 30 dži 55 berša si jek četvrtina analfabetora, a ki sahani populacija si 0,13 procentora. Ko phureder generacie romnja dži 55 berša thaj majbut, romnja analfabete si 1,07 procentora, a ki Romani populacija si uče 45 procentora. O evidentno kaj salde 8 procentora katar sahani populacija Romanja keren disavi pokindi bukji, a 40 procentora si domakice. Kava evidentno čivel e Romanjen ani Kroacija ko na šukar evropako konteksti, phuva kaj so si majbaro kotor bukjarno na aktivnikano romano džuvljenge dizutne.

Dikhindoj ko evropako konteksti, 28 procentora katar pučle Romanja vakjaren kaj lengi bukji si i kherutni bukji sar lengo šerutno aktiviteti, ko vjavahari 6 procentencar katar sa murša Roma. Gova si baro procenti ko vjavahari e romnjencar katar sahani populacija, baš gova šaj te del pe eksplinicija kaj si gova sebepi katar tradicionalnikani džender rolja.

Gledajući unutar europskog konteksta, 28 posto svih ispitanih Romkinja navodi **kućanske poslove** kao svoju glavnu aktivnost, u usporedbi sa 6 posto svih muškaraca Roma. Taj je omjer visok za Romkinje usporedi li se sa ženama iz opće populacije, što se može objasniti u smislu očekivanja tradicionalnih rodnih uloga.

Obzirom da Romkinje nisu dovoljno zastupljene, kako u romskom tako i u globalnom feminističkom pokretu, a kojima ravnopravno pripadaju, iznimno je važno stvaranje prostora za diskusiju. Tim više jer jaz između međunarodnog diskursa i onog u romskim zajednicama pokazuje da je lokalna zajednica sredina za djelovanje, uz primjenu nacionalnog i međunarodnog iskustva u romskoj politici. Sve moje sugovornice složile su se oko važnosti međusobnog podržavanja u zajedničkoj borbi te da je feminizam koristan za cijelu romsku zajednicu, a ne samo isključivo za ženski romski pokret te Romkinje pojedinačno.

Samosvijest i ego kojima suvremena Romkinja teži zapravo je san o njezinoj složenoj profesionalnoj i obiteljskoj ulozi u modernom demokratskom društvu, ujedno i multikulturalnom i interkulturalnom podneblju koje prepoznaje, poštuje, cijeni i vrednuje kulturu manjine u obrazovanju, u masovnim medijima i na svim razinama javnog prostora, naglašava Delia Grigore, etnologinja, autorica i romska aktivistica.

Solidarnost među svim ženama u borbi za njihova građanska prava vrlo je važna, ali na žalost, većina neromskih ženskih inicijativa zapravo ne poznaje i ne razumije specifične probleme Romkinja, nastavlja Grigore, posebno kada je riječ o temama vezanim uz antiromsku politiku, pa se ne može izgraditi povjerenje i solidarnost između Romkinja i ne-Romkinja. Ženski pokreti, zaključuje, uključujući i onaj romski, trebaju više raditi na izgradnji znanja, razumijevanja, povjerenja i solidarnosti među sobom te na učenju međusobnog suosjećanja, međusobne podrške i zajedničke borbe vodene istim razlozima.

Solidarnost među svim ženama u borbi za njihova građanska prava vrlo je važna, ali na žalost, većina neromskih ženskih inicijativa zapravo ne poznaje i ne razumije specifične probleme Romkinja.

Delia Grigora

for action, with the application of national and international experience in Roma politics. All my interlocutors agreed on the importance of mutual support in the common struggle and that feminism is beneficial for the entire Roma community, not just exclusively for the Romani women's movement and Roma women individually.

The wanted ego of the contemporary Romani woman is actually a dream about her complex professional and family role in a modern democratic society, a multicultural and intercultural society that knows, respects, appreciates and values the minorities' cultures in education, mass-media and at all levels of public space, argues ethnologist, author and Roma activist **Delia Grigore**.

The solidarity among all women in the fight for their civic rights is very important, but, unfortunately, most of the non-Roma/Gaje women's movements and organizations do not really know or understand the specific problems of Roma women, especially the anti-Roma racism, so trust and solidarity between the Roma and the non-Roma/Gaje women cannot be built. Both the Romani women's movements and organizations and the non-Roma/Gaje women's movements and organizations need to work more on building knowledge, understanding, trust and solidarity among them and on learning to empathize with each other, to support each other and to fight together for the same cause.

Lendoj anglo dikhibe kaj o Romanja naj šukar prezentirime, sar ko romano gijate thaj ko feministikano muvmento, a ko save so jeka jek preperen. Taro baro džanlipe si te mukel pe than baš diskusija. Golesa so o jazi katar maškardžijanesko diskursi thaj okova katar romane kedina, sikavel kaj i lokalnikani kedin si maškar baš butikeripe ko keripe nacionalnikano thaj maškardžijaneske ekspirensija ki romani politika. Sa me lafikerutne si ko jeka jek stavi kaj si zaruri te ikereen pe barabar ki barabarutni mareba thaj kaj o feminizmo si džanlo baš sahani romani kedin, a na salde baš romano džuvljano muvmento thaj e Romanjenge poedinikane.

*I korkori minsa thaj ego ko so džal i neevakteski Romani si jek suno katar laki phari profesionalnikani thaj familijaki rolja ko modernikano thaj demokratikano sasuitnipe thaj ko jek multikulturalnikano thaj interkulturalnikano umal savo so prependžarel, sajdisarel, thaj barvakerel i kultura katar o minoritetora ki edukacija, medijumija thaj ko sa o digre katar publicirime than, vakjar da i **Delia Grigore**, etnologo aukterka thaj romani aktivistka.*

O solidariteti maškar sa o romnja ki bareba baš lenge dizutnenge nijamora si but džanlo, numa bezehaske, but naromane džuvljane inicijative nidžanen thaj ko jek nipindžaren o specifikane probelemora so si e Romanjen, džipherda i Grigore, ulavdeste kana ovel lafi baš antiromani politika, našti te tamirisarel pe pakjaipe thaj solidariteti maškar o Romanja thaj naromanja. E džuvljane muvmento zaruri si te ovel le majbaro barabar butikeripe, haljovipe thaj solidariteti maškar peste thaj te sajdisaren pumare maškarplesutne hošiba thaj deibe dumo.

Kroz povijest, različiti politički režimi bavili su se temama objektivizacije i dehumanizacije tijela Romkinja. Tome su svakako doprinijeli i seksizam, rasizam i klasna diskriminacija kao i drugi možda manje izraženi, ali neizbježno povezani faktori.

Piše: Selma Pezerović
Foto: Pexels, Unsplash

Iako proces suvremene mobilizacije Roma možemo pratiti i do 19. stoljeća, tek se u vremenima nakon rušenja nacističkog režima pojavljuje **suvremeni pokret za njihova građanska prava**, potaknut procesima koji su uvelike oblikovali političku kartu modernog svijeta i ubrzali dekolonijalizaciju. Ipak, povijest romskog političkog pokreta oduvijek se tradicionalno pripovijedala iz muške perspektive, nerijetko zapostavljajući postignuća i ulogu žena. U toj borbi za emancipaciju, Romkinje su iznalazile načine za otvaranje pitanja vezanih uz tradicionalne vrijednosti i položaj u vlastitoj zajednici.

Kroz povijest, različiti politički režimi bavili su se temama objektivizacije i dehumanizacije tijela Romkinja. Tome su svakako doprinijeli i **seksizam, rasizam i klasna diskriminacija** kao i drugi možda manje izraženi, ali neizbježno povezani faktori. Iako je u periodu prije, tijekom i netom nakon Drugog svjetskog rata, malo Romkinja imalo priliku postati vidljive na polju kojim dominiraju muškarci postoje primjeri u kojima se očitavaju jasne granice ženskog aktivizma i udruživanja koji su postali izraženiji i otvoreniji nakon sloma komunizma. Za potrebe ovog teksta pokušat ću prvenstveno, ali ne i is-

Jekhethanipe e r(r) omnjango – Jučer, danas, sutra / Jekhethanipe e r(r)omnjango – Yesterday, Today, Tomorrow / E romnjengo jekhethanipe / Erati, avdive, tajsa (theara)

Although the process of Roma mobilization can be traced back to the 19th century, it was only after the overthrow of the Nazi regime that a **modern civil rights movement** emerged, spurred by processes that greatly shaped the political map of the modern world and accelerated decolonization. However, the history of the Romani political movement has always been traditionally narrated from a male perspective, often neglecting the achievements and role of women. In this struggle for emancipation, Romani women found ways to open up issues related to traditional values and social standing in their own community.

Trujal gova so o procesi katar nevakteski Romengi mobilizacija šaj te dikha la katar 19. zamani, palo peripe katar nacistikano režimi ikhile **nevakteske muvmentora baš lenge dizutnenge nijama**, dende zor procesoncar save so ko baro kerde i politikani karta e modernikane sumnale-ske thaj sigjardili i dekolonizacija. Numa, i historija katar romano politikano muvmento sakana tradicionalnikane sasa vakjardi katar muršani perspektiva, naj rariteti te ačhaven pe o resariba thaj e džuvljaki rolja. Ki goja mareba baš emancipacija, o Romanja dikhena sa te phutarenen pučiba pohandle e tradicionalnikane molen-car thaj o hali ki plesutni kedin.

Povijest romskog političkog pokreta oduvijek se tradicionalno pripovijedala iz muške perspektive, nerijetko zapostavljajući postignuća i ulogu žena. U toj borbi za emancipaciju, Romkinje su iznalazile načine za otvaranje pitanja vezanih uz tradicionalne vrijednosti i položaj u vlastitoj zajednici.

ključivo (obzirom na političko-povijesne okolnosti), istaknuti nekoliko imena i inicijativa s područja Srednjoistočne Europe.

Naseljavanje Roma na hrvatskim područjima zabilježeno je prije više od šest stoljeća te su tijekom tog razdoblja državne i lokalne vlasti nastojale različitim odredbama regulirati njihov položaj u društvu. Vrhunac tog procesa, obilježenog politikom sustavne i represivne asimilacije, zabilježen je za vrijeme Drugog svjetskog rata na području Nezavisne Države Hrvatske. Predratna romska zajednica u Hrvatskoj gotovo da je bila uništena genocidnom ustaškom politikom te je demografske posljedice iz tog rata romska zajednica nadoknadila tek šezdesetak godina kasnije. Sudjelovanje Roma u antifašističkom (partizanskom) pokretu u Hrvatskoj svakako je jedno od slabo istraženih područja povijesti Roma za vrijeme Drugog svjetskog rata. Osim nekolicine Roma koji su izbjegli deportaciju u jasenovački logor u ljeto 1942. godine te onih koji su uspjeli pobjeći iz jasenovačkog logora, Romkinja Danica Nikolić uspjela je izbjeci deportaciju za razliku od svojih sunarodnjaka iz sela Negoslavaca (područje Vukovara), nakon čega se pridružila partizanskom pokretu. **Danijel Vojak**, viši znanstveni suradnik na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar, istaknuo je nedostatak personalizirane povijesti Roma jer su mediji tog razdoblja izvještavali o Romima u množini, bez isticanja osobnih priča istih. Kada je riječ o Antifašističkom frontu žena Jugoslavije postoje vrlo oskudne ili nikakve informacije o uključenosti Romkinja u isti što svakako predstavlja izazov za daljnje istraživanje o njihovom pozicioniranju kada je riječ o izuzetnim naporima oko emancipacije svih društvenih subjekata.

U europskom kontekstu, Romkinja **Alfreda Noncia Markowska** iz Poljske preživjela je Samudaripen (u prijevodu *masovno ubijanje/potpuno uništenje*, pojam koji Romi koriste da bi opisali genocid počinjen nad njihovim narodom za vrijeme Drugog svjetskog rata), a poznata je po tome što je spasila pedesetak židovske i

Throughout history, various political regimes have engaged with themes of objectification and dehumanization of Romani women's bodies. **Sexism, racism and class discrimination**, as well as other, perhaps less pronounced but inevitably related factors, certainly contributed to this. Although in the period before, during and directly after World War II, few Romani women had the opportunity to become visible in a male-dominated field, there are examples outlining clear boundaries of women's activism and associations that became more distinct and open after the collapse of communism. For the purposes of this article, I will attempt primarily, but not exclusively (given the political-historical circumstances), to highlight several names and initiatives from the area of Central and Eastern Europe.

The settlement of Roma in Croatian territories was recorded more than six centuries ago, and during that period, state and local authorities tried to regulate their societal position with various provisions. The culmination of this process, marked by the politics of systematic and repressive assimilation, was recorded during World War II in the territory of the Independent State of Croatia. The pre-war Roma community in Croatia was almost destroyed by the genocidal Ustasha policies, and it took the Roma community some sixty years to rectify the demographic consequences of the war. Romani participation in the anti-fascist (partisan) movement in Croatia is certainly one of the poorly researched areas of Romani history during World War II. Apart from a few Roma who evaded deportation to the Jasenovac camp in the summer of 1942 and those who managed to escape from it, Danica Nikolić, a Romani woman, managed to avoid deportation unlike her compatriots from the village of Negoslavac (Vukovar area), after which she joined the partisan movement. **Danijel Vojak**, a senior research associate at the Ivo Pilar Institute of Social Sciences, pointed out the lack of personalized Romani history because the media at the time reported on the Roma in plural form, without

Prekal i historija, turli politikane režimora kerena sa bukji pali tema katar objektivizacija thaj dehumanizacija e Romanjengere badanenge. Goleške anda o **seksizmi, rasizmi thaj klasaki diskriminacija** thaj avera pohari sikavde, numa thaj phandle faktora. Trujal so ko nakhlo vakti, ko vakti thaj palo Dujto sumnaleski mareba, hari katar Romanja sasa len šajdipe te oven sikavde ko umala kaj so dominirisaren o murša si egzemplora kaj so čhuvn pe jakhdikhle simantre katar džuvljano aktivizmi thaj kedipa save so ule majsikavde thaj majputarde palo komunizmosko peribe. Baš zaruriba kale tekstoske ka kerav takati, majjangle, numa na thaj ekskludirime (lendoj anglo dikhibe o politikano-historikano hali), te liparav nekobor alava thaj inicijative katar Maškarpurabali Evropa.

E Romengo thanarkeribe ko Kroacijake thana si notikerdo anglal pobut katar šov zamana thaj ko gova vakti o raštre thaj o lokalniokane radžija dikhena sa turli čhinavibasa te regulirisaren lengo hali ko sasuitnipe. O učipe katar gova procesi nuišankerdo ki politikani thaj sistematikani asimilacija, nišankerdo si ko vakti katar Dujto sumnaleski mareba ti teritorija katar Biathinali Kroacijaki Raštra. I anglal marebaki Romani kedin ani Kroacija, vakjertuke sasa egzekutirime katar o genocid kerdo e ustaškone politikasa thaj o demografikane nattidže katar goja mareba i romani kedin džipherda la palo šovardeš berš. E Romengo leibe than ko antifašistikano (partizanengo) muvmeto ani Kroacija si jek kataro but kiše pučarkerde umala baš o Roma ni Dujto sumnaleski mareba.

Salde ckno numero Roma save so nakhle katar i deportacija ko logori ano Jasenovac ko nilaj 1942. berš thaj okola save so našle katar o logori ko Jasenovac, i Romani Danica Nikolić, kamjabisarda te nakhel i deportacija, turli katar lake manuša katar gav katar Negoslava (Vukaovaresko than) a pal gova inkludirisajli ko paritzana. **Danijel Voljak**, učeder viđjanalo bukjaro ko Instituto baš sasuitnispasko viđjani Ivo Pilar, vakjarda kaj naj personilizirome Romani Historija sose o mediumora katar gova vakti dena sa raportora baš o Roma asarde

romske djece od smrti. Godine 2006. godine dodijeljeno joj je poljsko odlikovanje *Polonia Restituta* za taj herojski i humanitarni čin. Kada je riječ o književnosti neizbježna su imena poljsko-romske pjesnikinje **Bronislava Wajs**, poznate i pod imenom Pampusza, čiji se stihovi smatraju među najmoćnije proizašle iz strahota Samudaripena, kao i spisateljice i kazališne autorice **Hone Lackove**, prve Romkinje koja je završila fakultet u Čehoslovačkoj Republici. Preživjeviši Samudaripen, čitav život provela je pokušavajući dokinuti segregaciju Roma te istinski širiti solidarne prakse.

U Mađarskoj je 1957. godine osnovana *Kulturna federacija mađarskih Cigana* (Magyar Cigányok Művelődési Szövetsége) čije je osnivanje inicirala **Mária László**, koja je unatoč svojem kratkom obnašanju dužnosti glavne tajnice inspirirala mnoge Romkinje u njihovoj borbi. Federacija je, osim očuvanja kulturnih vrijednosti, za cilj imala poticanje pitanja oko stvaranja radnih mjesta i razvoja školstva te poboljšanje općih životnih uvjeta. Uz to, imala je značajnu ulogu u pružanju podrške malim romskim kovačkim zadrugama osnovanima četrdesetih godina prošlog stoljeća. Svi su ti ciljevi bili usmjereni u pravcu uspostavljanja statusa etničke manjine - nečemu čemu su se političke vlasti snažno protivile.

Nadalje, 1979. godine u Mađarskoj je prikazana prva nacionalna izložba samoukih romskih umjetnika koju je organizirala **Ágnes Daróczy**. Godinu dana ranije sa suprugom je osnovala glazbenu skupinu *Kalyi jag*, jednu od prvih glazbenih formacija s romskim repertoarom koja se probila na međunarodnu scenu, a istaknula se i na mađarskoj nacionalnoj televiziji 1972. godine u talent emisiji *Ki mit tud?* kada je na romskom i mađarskom jeziku izrecitala pjesmu romskog pjesnika Károlyja Barija. Imala je 17 godina.

Suprostavljajući se uspostavljenom socijalnom i ekonomskom statusu, početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, romska elita formirana u istočnoj i zapadnoj Europi zajedničkim je snagama odlučila djelo-

accentuating their personal stories. When it comes to the Women's Anti-Fascist Front of Yugoslavia, there is very little or no information about the inclusion of Romani women within it, which certainly presents a challenge for further research on their positioning when it comes to extraordinary efforts to emancipate all social subjects.

In the European context, **Alfreda Noncia Markowska**, a Romani woman from Poland, survived Samudaripen (translated as mass murder / total destruction, a term used by the Roma to describe the genocide committed against their people during World War II), and is known for saving some 50 Jewish and Roma children from death. In 2006, she was awarded the Polish *Polonia Restituta* decoration for this heroic and humanitarian act. In terms of literature, the names of the Polish-Romani poet **Bronislava Wajs**, also known as Pampusza, whose verses are considered among the most powerful ones arising from the horrors of Samudaripen, as well as the writer and theater author **Hona Lackova**, the first Romani woman to graduate in Czechoslovakia, are inevitable. Having survived Samudaripen, she spent her entire life trying to end segregation of the Roma and to truly spread practices of solidarity.

In Hungary, the 1957 founding of the *Cultural Federation of Hungarian Gypsies* (Magyar mCigányok Művelődési Szövetsége) was initiated by **Mária László**, who, despite her brief tenure as secretary general, inspired many Romani women in their struggle. Apart from preserving cultural values, the federation aimed to raise issues related to job creation and school development, as well as the improvement of general living conditions. In addition, it played a significant role in supporting small Roma blacksmithing cooperatives established in the 1940s. All of these goals were aimed at establishing an ethnic minority status - something that the political authorities strongly opposed.

Moreover, in 1979, the first national

savorencar bi te vakjaren pe ulavde paramisa ja bukja lendar. Kana kerel pe lafi baš Antifastikano Romnjengo Fronti ani Jugoslavija, si but hari ja nisave informacie baš Romanjengi inkluzij, a gova si šajdipe baš pučarkeribe lengi pozicija kana kerel pe lafi baš lenge takatora si emancipacija sa sauitnikane subjektenge.

Ko evropako konteksti, i Romani **Alfreda Noncia Markovska** katari Polska ačili džuvdi katar o Samudaripen (*masovnikano mudaribe/sahni destrukcija*, poimi savo so istemalkeren o Roma kana kerena deskripcija baš o genocid ko vakti katar Dujto sumnaleski mareba) a pendzardi si pal gova so spasisarda pinda jaudienge thajh romane čhave katar čakikano meripe. Ko 2006 berš sasa dendo lake polskako pursako *Polonia Restitutia* baš gova heroeskoro thaj humanikano čino. Kana ovel lafi baš liljaripe, našti a te na liparel pe o alav katar **Bronislava Wajs pendžardi** thaj palo alav Pampusza, kaske so stihora gndisaren pe sar diso majzoralo save so iklile katar i dar ko samudaripena, sar thaj i hramarka thaj teatroski auktorica **Hona Lackova**, avgo Romani savi so agorsarda fakulteti ani Čehijaki Republika. Ačili džuvdi, sahno dživdipe nakhla ko keripe takati te činavel pe e Romangi segregacija thaj del pozitivnikane prakse.

Ko 1957.berš ani Ungarija fundirime si i Kulturnikani federacija e ungarijake Romenge (Magyar mCigányok Művelődési Szövetsége) kasko so fundiribe inicirisarda i Maria Laszo savi so harno vakti kerda bukji sar šerutni sekretarka thaj golesa kerda inspiracija ko but Romanja baš lengi mareba. Trujal arakhibe i kulturnikani mol, laki resarin sasa te vazdel o pučibe baš keribe bukjarne thana, edukacijako bajroipe thaj te kerel pe pošukar o dživdipaskere šartija. Trujal gova sasa la bari rolja ko deibe dumo e romane kovačenge phirnipaske save so sasa fundirime ko sarandata berša ko nakhlo zamani. Sa gola resarina sasa te kerel pe o statusi katar etnikano minoriteti-diso baš so o politikane radžija sikavena sa baro mujalipe.

Ponadarigate, 1979.berš ani Ungarija

vati unutar političke sfere. Promjena načina pristupanja pitanju vlastitog identiteta označila je početak njihovog političkog pokretanja što je rezultiralo **Prvim svjetskim kongresom Roma** održanim 1971. godine u Londonu. Kongresu su prisustovali predstavnici i sudionici iz mnogih zemalja, među kojima i iz Čehoslovačke i Jugoslavije, čija je delegacija imala aktivnu ulogu.

Daróczy je bila jedna od rijetkih Romkinja koja je prisustovala Trećem svjetskom kongresu Roma održanom u Göttingenu 1981. godine. Tada je nekoliko stotina delegata iz dvadesetak zemalja zahtjevalo da se Helsinški završni akt, usvojen nekoliko godina ranije, primijeni i na Rome. Na Sedmom svjetskom kongresu Roma održanom u Zagrebu 2008. godine **Esma Redžepova** izvela je romsku himnu.

Kraj 1980-ih i početak 1990-ih označio je početak vala političkih reformi u komunističkim i socijalističkim zemljama Istočne i Srednje Europe. Ratni sukobi i nasilje pratili su raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije među kojima se kao ratno oružje često koristilo silovanje. Romkinja **Shehrije Balaj** s Kosova bila je prva žena koja je svjedočila o vlastitom iskustvu traume ratnog silovanja.

Paralelno s navedenim događanjima, **Ilona Zambo** osniva *Udrugu ciganskih majki* 1991. godine u Mađarskoj ponukana iskustvima drugih majki Romkinja u plesnoj školi koju je pohađao njezin sin. U jednom intervju navodi:

Razgovarajući s tim ženama, pomislila sam: 'Zašto se ne bismo okupile i osnovale udruženje Romkinja?' Bela Osztókan, koji je tada bio romski vođa, nazvao me prvom ciganskom feministkinjom koja se zalagala za prava Romkinja. Nije to smatrao komplimentom.

Slom komunističkih režima Romima je pružio mogućnost aktivnijeg sudjelovanja u nevladinom sektoru kao i u nacionalnoj politici. Na ovaj način, romske predstavnice u mnogim europskim zemljama, među kojima su i Češka Republika, Slovačka i Ma-

exhibition of self-taught Roma artists, organized by Ágnes Daróczy, premiered in Hungary. A year earlier, she and her husband founded the music group *Kalyi jag*, one of the first music formations with a Romani repertoire to break into the international scene. Ágnes also stood out on Hungarian national television in 1972 on the talent show *Ki mit tud?* when she recited a poem by the Romani poet Károly Bari in Romani and Hungarian. She was 17 years old.

In opposition to the established social and economic status, in the early 1970s, the Romani elite formed in Eastern and Western Europe decided to join forces and to act within the political sphere. The change in their approach to the issue of their own identity marked the beginning of their political movement, resulting in the **First World Romani Congress**, held in 1971 in London. The Congress was attended by representatives and participants from many countries, including Czechoslovakia and Yugoslavia, whose delegation played an active role.

Daróczy was one of the few Romani women to attend the Third World Romani Congress held in Göttingen in 1981. At the time, several hundred delegates from about twenty countries demanded that the Helsinki Final Act, adopted a few years earlier, be applied to the Roma as well. At the Seventh World Romani Congress held in Zagreb in 2008, **Esma Redžepova** performed the Romani anthem.

The late 1980s and early 1990s marked the beginning of a wave of political reform in the communist and socialist countries of Eastern and Central Europe. War conflicts and violence ensued the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, among which rape was often used as a weapon of war. Romani **Shehrije Balaj** from Kosovo was the first woman to testify about her own traumatic experience of war rape.

Concurrent with these events, **Ilona Zambo** founded the *Association of*

sikadi si i avgo nacionalnikani egzibicija e Romanjenge save so korkori siklile te keren artikane bukja, savi so organizirisarda la **Agnes Daróczy**. Jek berš angleder pe romesa fundirisarda muzikani kupa *Kali jag*, jek katar avgo muzikane kupe romane repertoaresa savi so resla dži maškardžijaneski scena, a sikada pe thaj ki ungarijaki nacionalnikani televizija ko 1972.berš ki talent emisija *Ki mit tud?* kana ki romani thaj ungarijaki čhib recitirisarda gili katar romano gajako Karolija Barija. Sasa la 17. berša.

Sikavindoj mujalipe sebepi kerdo socijalniokano thaj ekonomikano statusi ko šuru katar eftavrdešta berša katar nakhlo zamani, i romani elita kerdi ki purabali thaj paščimali Evropa, barabarutne takatencar činada te kerel bukji andre ki politikani sfera. E čhanesko iranipe ko pučipasko aksesi ko plesutno identiteti nišankerda o šuru lenge politikane muvmentosa savo so kerda te ovel o **Avgo Romengo Sumnalesko Kongresi** ikerdo 1971 berš ano London. Ko Kongresi lije than reprezentora thaj partisipantora katar pobut phuva, maškar kolende katar Čehija thaj Jugoslavija, kaske so delegacie sasa len aktivnikani rolja.

I Daróczy sasa jek katar raritetnikane Romanja savi so lija than ko Trito Romengo Sumnalesko Kongresi ikjardo ano Gotingen 1981 berš. Togaj, pobut katar šel delegatora katar biš phuva rodije o Helšinsko agorutno akti, astardo nekobor berša angleder, te istemalkerel pe thaj e Romenge. Ko eftato Rpomengo Sumnalesko Kongresi ikjardo ano Zagreb 2008. berš i **Esma Redžepova** giljada i romani himna.

O agor katar 1980-ta thaj šuru katar 1990-ta nišankerda o šuru katar politikane reforme ko komunistikane thaj socijalistikane phuva ki Purabali thj Maškaruni Evropa. E marebake sukobora thaj čhelalipe sasa katar katar peribe e Socijalistikane Federativnikane Repunlika Jugoslavijako peribe, a maškar gova sar marebaki šastra istemalkerela sa pe zoresa seksualnikano čhelalipe. I Romani Šehrije Balaj katar Kosovo si i avgo romni savi so sasa tazdivi baš plesut-

darska, ušle su u parlament i razne državne institucije. U Čehoslovačkoj **Klara Samkova**, proromska aktivistica, supruga Ivana Veselyja, javno se povezivala sa *Romskom građanskom inicijativom* (RCI), **Anna Koptova** 1990. je izabrana za predstavnicu stranke *Narod protiv nasilja* (VPN), a 1998. **Monika Horakova** se pridružila novoformiranoj *Uniji slobode*, s kojom se nekoliko mjeseci kasnije kandidirala za Češki zastupnički dom i pobijedila. Sjedila je u Zastupničkom domu kao najmlađa članica i kao jedina predstavnica romske manjine. Slovačka romska aktivistica **Klára Orgovánová** bila je savjetnica slovačke vlade u razdoblju od 1991. do 1993, a desetak godina kasnije, 2001. godine, postaje opunomoćenica za romska pitanja. U Mađarskoj su od 1990. do 1994. tri osobe romske nacionalnosti postale članovi mađarskog Parlamenta, a među njima i jedna žena - **Antonia Haga**, s liste liberalne stranke *Alijanske slobodnih demokrata* (SzDSz). Uz to, **Éva Hegyesiné Orsós** je od 1995. do 1998. obnašala dužnost predstojnice Ureda za nacionalne i etničke manjine, a **Judit Berki** imenovana je zamjenicom državne tajnice za integraciju Roma u mađarskoj Vladi (2002. i 2004.).

Nakon okupljanja na *Međunarodnoj konferenciji Romkinja* koju je organizirao Institut Otvoreno društvo zajedno sa Programom participacije Roma u Budimpešti 1998. godine zaredale su se nacionalne i međunarodne zajedničke inicijative. *Romska ženska inicijativa* (RWI), pod vodstvom **Nicolete Biću**, **Azbiye Memedove** i **Enise Eminove**, djelovala je od 1999. do 2006. uz podršku feministice i osnivačice Ženskog programa Instituta Otvoreno društvo **Debre Schultz**.

Kada se na događaju o romskim ženama u Europskom parlamentu u lipnju 2005. Nicoleta Biću proglasila romskom feministicom, jedan šokirani zastupnik u parlamentu upitao je: 'Ne čini li vam to život teškim?' Nicoleta se nasmijala i rekla da čini. Sljedeći projekti RWI-a, temeljeni na feminističkoj praksi, učinili su život romskih aktivistica i teškim i uzbudljivim, piše Debra Schultz.

Inicijativa koja je pitanjima Romki-

Gypsy Mothers in 1991 in Hungary, inspired by the experiences of other Romani mothers in a dance school attended by her son. In one interview she states:

Talking to these women, I thought, 'Why not gather them together and form a Romani women's association?' Bela Osztojkan, who was a Roma leader, called me the first Gypsy feminist for standing up for the rights of Roma women. He did not mean it as a compliment.

The collapse of communist regimes provided the Roma with opportunities to participate more actively in the non-governmental sector as well as in national politics. Thereby, Roma representatives of many European countries, including the Czech Republic, Slovakia and Hungary, entered into parliaments and various state institutions. In Czechoslovakia, **Klara Samkova**, a pro-Roma activist and the wife of Ivan Vesely, publicly associated with the Roma Civic Initiative (RCI), **Anna Koptova** was elected representative of the *People Against Violence* (VPN) in 1990, and in 1998, **Monika Horakova** joined the newly formed *Freedom Union*, with which she ran for the Czech House of Representatives a few months later and won. She sat in the House of Representatives as the youngest member and as the only Romani minority representative. **Klára Orgovánová**, a Slovak Romani activist, served as an adviser to the Slovak government from 1991 to 1993, and ten years later, in 2001, she became the government's commissioner for Romani issues. From 1990 to 1994, Hungary had three Romani members of parliament, including one woman, **Antonia Haga**, from the liberal party the *Alliance of Free Democrats* (SzDSz). Furthermore, **Éva Hegyesiné Orsós** served as Head of the Office for National and Ethnic Minorities from 1995 to 1998, and **Judit Berki** was appointed Deputy State Secretary for Roma Integration in the Hungarian Government (2002 and 2004).

Following the gathering at the **International Conference of Roma**

no eksperiensi katar traume kerde ko marebako zoresa seksualnikano čhelalipe.

Pralelnikano e vakjerde čipotentcar, Iona Zmbo fundirisarel Organizacija romane daja 1991. berš ani Ungarija dendi dumo katar eksperiensi avere Romane dajendar ki klhelibaski sikljovni kaj so džala sa lako čhavo, ko jek untervju phenda: Kerindoj lafi gole romnjencar, gndisardem.' Soske te na kida amen thaj te fundirisara Romanjengi organizacija.' Bela Osztojkan savo so togaj sasa romano lideri akharda man romani feministka savi so kerela sa bukji baš Romanjenge nijamonge. Gova najsa leske komplimento.

O peribe katar komunistikano režimi e Romenge dija šajdipe majaktivnikane te len than ko biradžako sektori thaj ki nacionalnikani politika. Ko kava čhani o romane reprezentke ko but evropake phuva, maškar kolende si i Čehijaki Republik, Slovačka thaj Ungarija, dije ano parlamentu thaj turli raštrake institucije. Ani Čehija i **Klara Samkova** proromani aktivistka, romni e Ivan Veselja, publicirime konektirisarda pe e Romane dizutnenge inicijativasa (RCI), **Ana Kaptova** 1990. sasa alusardi baš reprezentka e partijake *Džijani mujal čhelalipe* (VPN), a 1998. **Monika Horakova** dija ki nevi fundirime *Tromalipaski Unija*, kolasa so palo nekobor masek kandidirisarda pe baš Čehijake reprezentikane domeske thaj triumfirisarda.

Ko reprezentikano domi sasa majterni dženi thaj sar jekutni reprezentka katar Romano minoriteti. I Slovačijaki romani aktivistka **Klara Orgovanova** sasa konsili deibasko manuš ki slovačijaki Radži ko vakti katar 1991. dži 1993. a deš berš požeči 2001. berš ovla proksi (opunomoćenica) baš romane pučiba. Ki Ungarija katar 1990. dži 1994. trin persone katar romano nacionaliteti ule džene ko Ungarijako parlamentu, a maškar lende thaj jek romni - **Antonia Haga**, katar i patrin e liberalnikane partijake *Alijansa tromale demokrata* (SzDSz). I **Eva Hegjesine Orsos** katar 1995 dži 1998 berš kerela sa i dajatva šerutni ki Kancelarija baš nacionalnikane thaj etnikane

nja donijela političku vidljivost i omogućila razvijanje rodno utemeljenog diskursa unutar samog romskog pokreta je **Međunarodna romska ženska mreža** (IRWN) koju su 2003. godine, uz pomoć Vijeća Europe, pokrenule romske aktivistice iz osamnaest europskih zemalja s vodstvom nešto starijim od onoga koje je predvodilo spomenutu RWI. Glavni fokus bio je na izazovima s kojima se Romkinje susreću prilikom pristupa zdravstvenom sustavu, poput diskriminacije, siromaštva i loših životnih uvjeta. Na konferenciji koju je u rujnu 2003. organiziralo Vijeće Europe, na kojem je predstavljeno i istraživanje o pristupu zdravstvenoj zaštiti Romkinja, predsjednica IRWN-a **Soraya Post** iznijela je slučaj vlastite majke koja je bila prisiljena na abortus u visokom stupnju trudnoće te na sterilizaciju.

2004. godine su na izborima za Europski parlament dvije Romkinje iz Mađarske izabrane kao zastupnice – **Lívía Járóka**, iz desničarske populističke stranke FIDESZ, te **Viktória Mohácsi**, iz Alijanse slobodnih demokrata, zamijenivši stranačkog kolegu Gábora Demszkyja. Mohácsi je ujedno bila i dijelom saziva Zajedničkog parlamentarnog odbora EU-a i Republike Hrvatske.

Uslijedio je **Forum Romkinja** 2003. godine te **Prva međunarodna konferencija Romkinja** 2007. godine na kojoj je raspravljano o njihovim pravima, borbi protiv trgovine ljudi, poštivanju reproduktivnih prava i pristupu Romkinja javnoj zdravstvenoj zaštiti. Jedan od rezultata konferencije bila je **Deklaracija romske ženske mreže** na međunarodnoj razini na kojoj su izrazile zabrinutost zbog diskriminacije i isključenosti romskih zajednica i pozvale vlade da usvoje odgovarajuće politike i mjere za učinkovito rješavanje višestruke diskriminacije s kojom se suočavaju Romkinje. Godinu dana ranije Europski parlament donio je prvu, te ujedno i povijesnu, **Rezoluciju o položaju Romkinja u državama članicama Europske unije** koristeći istraživanje koje su provele romske aktivistice.

U jesen ove godine **Zuzana Kumanova** imenovana je državnom tajnicom u Ministarstvu kulture Republike

Women, organized by the Open Society Institute and the Roma Participation Program in Budapest in 1998, joint initiatives at the national and the international levels ensued. The Roma Women's Initiative (RWI), led by **Nicoleta Bitu**, **Azbiya Memedova** and **Enisa Eminova**, operated from 1999 to 2006 with the support of **Debra Schultz**, feminist and founder of the Women's Program of the Open Society Institute.

When Nicoleta Bitu declared herself a Romani feminist at an event on Romani women at the European Parliament in June 2005, one shocked male member of parliament blurted out: 'Doesn't that make your life difficult?' Nicoleta laughed and said that it did. The following RWI projects - based on feminist practice - made life both difficult and exhilarating for Romani women activists, Debra Schultz writes.

The initiative that brought political visibility to Romani women's issues and enabled the development of a gender-based discourse within the Romani movement itself is the **International Roma Women's Network** (IRWN), launched in 2003 by Romani activists from eighteen European countries with a leadership slightly older than the one of the aforementioned RWI. The main focus was on the challenges that Romani women face when accessing the health system, including discrimination, poverty and poor living conditions. At a conference organized by the Council of Europe in September 2003, which also presented research on Romani women's access to health care, IRWN President **Soraya Post** presented the case of her own mother who was forced to have a late term abortion and sterilization.

In the 2004 European parliament elections, two Romani women from Hungary were elected – **Lívía Járóka**, from the right-wing populist FIDESZ party, and **Viktória Mohácsi**, from the Alliance of Free Democrats, replacing her party colleague Gábor Demszky. Mohácsi was also part of the assembly of the EU-Croatia Joint Parliamentary Committee.

minoritetija Džudit Berkli anavkerdi sar teloraštraki sekretarka baš Romengi integracija ani Ungarijaki Radži (2002. i 2004.).

Palo kedipe ki **Maškardžijaneski Romanjengi konferencija** savi so organizirisarda la o Instituto Putardo sasuitnipe barabar e Programasa e Romengi participacija ani Budimpešta 1998. berš, lije te keren pe nacionalnikane thaj maškardžijaneske barabarutne inicijative. **Romani džuvljani inicijativa** (RWI) telo lideripe katar **Nicoleta Bitu**, **Azbiya Memedova** thaj **Enisa Eminova** kerela sa bukji katar 1999 do 2006 arkasa katar feministka ko džuvljano programi ko Instituto Putardo Sasuitnipe **Debra Schultz**.

Ki jek čipota baš romane džuvlja ko Evropako parlamento ko juni 2005. Nikoleta Bitu sasa vakjerdi romani feministka, jek šokirime reprezentu ko parlamenti pučla la: 'Nikerel li tumenge kava o dživdipe pharo?' I Nikoleta asandili thaj phenda lese kaj si phare. O avutne proektora katar RWI si upral i funda katar feministikani praksa, kerda o dživdipe e romane aktivistenge pharo, hramosarel i Debra Schulz.

I inicijativa savi so e romanjenge pučipa anda politikano viziliteti thaj dija šajdipe te bajraren pe džender diskursi andre ko romano muvmento si i **Maškardžijaneski romani džuvljani sepetka** (IRWN) savi so 2003 berš arkasa katar Evropako konsilij vazdije la o romane aktivistke katar dešohto evropake phuva lideripasa katar cra phureder golen dar so kerde o lipardom RWI. Šerutno fokusi sasa čuto ko problemora savencar so arakhen pe o Romanja ko akseski katar sastipasko sistemi, diskriminacija, čorolipe thaj bilače dživdipaske šartora. Ki konferencija savi so organizirisarda la e Evropako konsilij septembro 2003. berš, sasa prezentirime o pučarkeripe baš e Romanjengo akseski ki sastipaski umal, i prezidentka ko IRWN **Soraja Post** vakjarda i čipota katar laki daj savi so sasa čuti te kerel abortus ko buteder khamnipaske masekora thaj sasa sterilizirime.

U Hrvatskoj je dugi niz godina kroz različite inicijative i strategije cilj podići razinu uključenosti romske nacionalne manjine, s posebnim naglaskom na uključivanje žena u javni i politički život lokalne zajednice.

Slovačke, iz stranke *Za narod* (Za ljudi), koja je svoj akademski rad posvetila kulturi i povijesti Roma kao i aktivnostima za poboljšanje položaja Romkinja. U zadnjih desetak godina svjedočimo i povećanom broju žena koje zauzimaju važna mjesta u nadnacionalnim političkim i rukovodećim pozicijama kao što je primjer **Rite Izsák-Ndiaye** iz Mađarske koja je 2011. godine imenovana neovisnom stručnjakinjom za manjinska pitanja od strane Vijeća UN-a za ljudska prava. Podržala ju je ista stranka kao Líviu Járóku.

Svakako valja spomenuti i *Europski romski institut za umjetnost i kulturu* koji je osnovan 2017. godine kao transnacionalna organizacija na europskoj razini koja koristi umjetnost, kulturu, povijest i medije kao alate u svrhu smanjenja negativnih predrasuda većinskog stanovništva prema Romima, ali i u svrhu spoznaje i jačanja vlastitog identiteta. ERLAC u svojoj osnovi vode dvije žene – **Tímea Junghaus**, povjesničarka umjetnosti i kustosica suvremene umjetnosti, rodom iz Mađarske te antropologinja i romska aktivistica **Anna Mirga – Kruszelnicka** rodom iz Poljske.

Hedina Tahirović-Sijerčić, književnica, prevoditeljica i profesorica u čijem su fokusu djelovanja romski jezik, kultura i tradicija, prva je diplomirana novinarka Romkinja u bivšoj Jugoslaviji te začetnica i jedna od prvih predavačica kolegija *Romski jezik i Književnost i kultura Roma* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Žene ulaze u pokret za prava Roma s lokalne razine, radeći u nevladinim organizacijama koje su se počele nizati nakon sloma komunizma. **Ramiza Memedi** od 1998.

The **Roma Women's Forum** followed in 2003 and the **First International Roma Women's Conference** in 2007, which featured discussions on their rights, the fight against human trafficking, respect for reproductive rights and Romani women's access to public health care. One of the conference's outcomes was the *Declaration of Romani Women's Networks* at the international level, in which they expressed concern about the discrimination and exclusion of Romani communities and called on governments to adopt appropriate policies and measures to effectively address the multiple discrimination faced by Roma women. A year earlier, the European Parliament passed the first, and thereby historic, Resolution on the situation of Roma women in the European Union, using research conducted by Romani women activists.

In the autumn of this year, **Zuzana Kumanova** was appointed State Secretary in the Ministry of Culture of the Slovak Republic, from the *For the people* (Za ljudi) party. Kumanova has dedicated her academic work to Romani culture and history, and activities for the improvement of Romani women's position. In the last ten years, we have also witnessed an increasing number of women occupying important positions in supranational political and managerial positions, such as **Rita Izsák-Ndiaye** from Hungary, who was appointed an independent expert on minority issues by the UN Human Rights Council in 2011. She was backed by the same party as Lívia Járóka.

It is also worth mentioning the *European Roma Institute for Arts and Culture*, which was founded in 2017 as a transnational organization at the European level that uses art, culture, history and media as tools to reduce negative prejudices of the majority population towards the Roma, but also for the Roma to learn about and strengthen their own identity. ERIAC is essentially run by two women - **Tímea Junghaus**, an art historian and curator of contemporary art from Hungary, and **Anna Mirga-Kruszelnicka**, an anthro-

2004. berš ko alusariba baš Evropako parlamenti alusarde si duj Romanja katar Ungarija **Livia Jaroka** katar daen populistikani partija FIDESZ thaj i Viktoria Mohači katar Alijansa tromale demokrata trampindoj pe e partijake kolegasa Gabor Demskij. I Mohači sasa kotor katar barabarutno parlamentarnikano odbori katar EU thaj Republika Kroacija.

Palo gova kerdilo e Romanjengo Forumi 2003. berš thaj i Avgo Romanjengi maškardžijaneski konferencija 2007. berš kaj so kerda pe lafi baš lenge nijamora, mareba mujal kinobikinibe manušencar, sajdipe reproduktivnikane nijamija thaj e Romanjengo aksesi ko sastipasko arakhibe. Jek katar konferencijake evidentora si *Deklaracija Romane džuvljengi sepetka* ki maškardžijaneski digra kaj so sasa sikadi gajljava sebepi diskriminacija thaj romane kedinaki ekskluzija thaj akharde e radžen te keren politike thaj napora te činavel pe e pobut dromengi diskriminacija, kolencar so arakhen pe o Romanja.

Berš angleder e Evropako Parlamenti anda i avgo thaj ko jek historikani *Rezolucija baš Romanjengo hali ko raštre džene ki Evropaki Unija*, istemalkerindoj o pučarkeriba save so kerde o romane aktivistke.

Palonilaj kava berš i Suzana Kumanova sasa anavkerdi baš raštraki sekretarka ko Ministeriumi baš kultura ani Republika Slovakija katar i partija *Baš džijani*, savi so ko pe akademijake bukja hramosarel baš Romengi kultura thaj historija thaj aktivitetija te kerel pe pošukar e Romanjengo hali.

Ko palune deš berša tazdivija sam baš o bajrardo numero romnja save so lena than ko but džanle thana ko nacionalnikane politikane thaj šerutne pozicije sar so si o egžamplici e Rita Izsak Nadjako katar i Ungarija savi so ko 2011 berš si alavkerdi sar biathinali ekspertka baš minoritetenge pučiba katar UN konsilij baš manuškane nijamora. Dija la dumo i jeka jek partija sar e Livija Jaroka.

Zaruri si te lipara o Evropako romano instituro baš arti thaj kultura

Politička participacija predstavnika romske nacionalne manjine na lokalnom i županijskom nivou u Hrvatskoj odvija se kroz vijeća i predstavnike romske nacionalne manjine gdje se u zadnjih nekoliko godina primjeti znatan porast broja Romkinja, osobito mlađe generacije u njihovim sazivima.

godine vodi udruhu žena Romkinja Hrvatske *Bolja budućnost*, **Suzana Krčmar** na čelu je Saveza Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA" od 2015. godine, a Romkinje se udružuju i u manjim mjestima kao što je primjer udruge *Sara* u Osječko-baranjskoj županiji koju je osnovala **Pamela Palko** 2017. godine.

U Hrvatskoj je dugi niz godina kroz različite inicijative i strategije cilj podići razinu uključenosti romske nacionalne manjine, s posebnim naglaskom na uključivanje žena u javni i politički život lokalne zajednice.

Nura Ismailovski dugogodišnja je aktivistica na području ljudskih prava i nacionalnih manjina. Bila je zastupnica u Skupštini Grada Zagreba u sazivu od 2009. do 2013. godine, članica Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Hrvatskog sabora iz reda predstavnika udruha za zaštitu ljudskih prava od 2012. do 2015. te članica Gradske koordinacije za ljudska prava od 2013. godine.

Mišljenja sam da je trenutno stanje ženskog romskog udruživanja u Hrvatskoj nažalost vrlo loše. Postoji nekoliko udruha koje vode žene i koje odrađuju svoje programe, no dok ne shvatimo da samo udruživanjem i zajedničkim radom kvalitetnih, aktivnih i educiranih Romkinja možemo stvoriti temelje za bolju budućnost naše djece i poboljšati trenutni položaj Romkinja u Republici Hrvatskoj i dalje nećemo postizati puno.

pologist and Romani activist from Poland.

Hedina Tahirović-Sijerčić, a writer, translator and professor whose focus of action is on Romani language, culture and tradition, is the first Romani graduate journalist in the former Yugoslavia and the founder and one of the first lecturers of *Romani Language and Romani Literature and Culture* at the Faculty of Philosophy in Zagreb. Women are entering the Roma rights movement from the local level, working in NGOs that began to line up after the collapse of communism. **Ramiza Memedi** has been leading the Croatian Roma Women's *Association for a Better Future* since 1998, **Suzana Krčmar** has been presiding the Croatian Romani Union in the Republic of Croatia "KALI SARA" since 2015, and Romani women also associate in smaller places, exemplified by the *Sara Association*, founded by **Pamela Palko** in 2017 in the Osijek-Baranja county.

In Croatia, the goal of raising the level of Roma inclusion has been present for many years and through various initiatives and strategies, with a special emphasis on the inclusion of women in the public and political life of the local community.

Nura Ismailovski is a longtime activist in the field of human rights and national minorities. She was a member of the Zagreb City Assembly from 2009 to 2013, a member of the Committee on Human Rights and the Rights of National Minorities of the Croatian Parliament from representatives of human rights associations from 2012 to 2015, and a member of the City Coordination for Human Rights since 2013.

I am of the opinion that the current state of Romani women's association in Croatia is unfortunately very bad. There are several women-led associations that operate their programs, but until we realize that 'only by associating' and collectively working with quality, active and educated Romani women can we create the foundations for a better future for

savo si fundirimo ko 2017 berš sar transnacionalnikani organizacija ki evropaki digra savi so istemalkerel o arti, kultura, historija thaj e medijumen sar alatora ki resarin te ciknjaren pe o negativnikane predrasude e dizutnenge so si ko butipe mujal o Roma, numa thaj resarinasa te pendžarkerel pe thaj te zorarkerel pe o plesutno identiteti . O ERIAC si telo lideripe katar duj romnja - **Timea Junghaus**, arteski historičarka thaj kustosi baš nevektesko arti, bijande thanestar katar Ungarija thaj i romani aktivistka thaj antropolog Ana Mirga -Kruszelnicka bijande thanestar katar Polska.

Hedina Tahirović-Sijerčić, lilarutni, translatorka thaj profesorka kaske so ko fokusi si i romani čhib, kultura thaj tradicija, avgo diplomirime Romani žurnalistka ki nekanutni Jugoslavija, jek katar avgo derisi dejutni ko kursu baš *Romani čhib thaj lilaripe thaj Romengi kultura* ko Filozofijako fakulteti ano Zagreb. O Romanja den ano muvmento baš Romenge nijamora katar lokalnikani digra, kerindoj buki ko biradžake organizacie save so lie te fundirisaren pe palo komunizmosko peripe. I **Ramiza Memedi** katar 1998 berš si liderka ki organizacija baš džuvlja Kroacijake Romanja *Pošukar avutnipe*. **Suzana Krčmar** si ko čekate Romane Kedinake ani Republika Kroacija „KALI SARA“ katar 2015. berš, a o Romanja kiden pe ko pockne thana sar so si o egzempli katar organizacija *Sara* katar Osjekosbaranjaki županija savi so fundirisarda la i Pamela Palko 2017. berš.

But berša ani Kroacija resarin sa turli inicijativencar thaj strategiencar te inkludisaren pe o romane nacionalnokane minoritetora, ulavdeste o romnja ko publicirime thaj ko politikano dživdipe ki lokalniokani kedin.

I **Nura Ismailovski** si bute beršengi aktivistka ki umal katar manuškane nijamora thaj nacionalnikane minoriteta. Sasa dženi ki Skupština ki Diz Zagreb ko vakti katar 2009. dži 2013. berš, dženi ko Odbori baš manuškane nijamora thaj nijamora katar nacionalnikane minoriteta katar 2012. dži 2015. thaj dženi ki Dizjaki koordinacija baš manuškane

Godine 2017. osnovan je Europski romski institut za umjetnost i kulturu kao transnacionalna organizacija na europskoj razini koja koristi umjetnost, kulturu, povijest i medije kao alate u svrhu smanjenja negativnih predrasuda većinskog stanovništva prema Romima, ali i u svrhu spoznaje i jačanja vlastitog identiteta.

Politička participacija predstavnika romske nacionalne manjine na lokalnom i županijskom nivou u Hrvatskoj odvija se kroz vijeća i predstavnike romske nacionalne manjine gdje se u zadnjih nekoliko godina primijeti znatan porast broja Romkinja, osobito mlade generacije, u njihovim sazivima. Također, u posljednja dva desetljeća Romkinje Srednjoistočne Europe oblikovale su i preobrazile dnevni red romskog pokreta otvarajući teme i oblikujući izradu i donošenje politika, no kako ističu autorice **Jelena Jovanović, Angéla Kóczé i Lídia Balogh** u svom zajedničkom radu iskustva Romkinja su raznolika i ne postoji ideološka podloga koja oblikuje njihov politički diskurs.

Romkinje se nisu okupljale isključivo oko kategorije roda i borile protiv rodne nejednakosti nego su im i dalje najveći izazovi bili i ostali siromaštvo i antiromizam koji im u najvećoj mjeri onemogućuju pristup obrazovanju, zapošljavanju, sustavu socijalne zaštite i zdravstvu. U tom smislu, zaključuju autorice, teza *osobno je političko*, kada je riječ o Romkinjama, naglašava odnos između osobnih iskustava Romkinja i struktura koje oblikuju ta iskustva dopuštajući održavanje sustava nejednakosti koji, u konačnici, utječe na njihov svakodnevni život.

our children and improve the current position of Romani women in Croatia, we will continue to achieve little.

The political participation of representatives of the Roma national minority at the local and county level in Croatia takes place through councils and representatives of the Roma national minority, and recent years have marked a significant increase in the number of Romani women, especially from the younger generation, in their convocations.

Also, in the last two decades, Romani women from Central and Eastern Europe have shaped and transformed the agenda of the Roma movement by opening topics and shaping policy- and decision-making, but as the authors **Jelena Jovanović, Angéla Kóczé** and **Lídia Balogh** point out in their collective paper, the experiences of Romani women vary and there is no ideological background that shapes their political discourse. Roma women did not gather exclusively around the category of gender or the fight against gender inequality.

Rather, their biggest challenges remained poverty and anti-Romaism, which largely prevent them from accessing education, employment, the social protection system and health care.

Thus, the authors conclude, the thesis that *the personal is political*, in regards to Roma women, emphasizes the relationship between the personal experiences of Romani women and the structures that shape these experiences by allowing the maintenance of the inequality that ultimately affects their daily lives.

nijamora katar 2013 berš.

Gndisarav kaj o akanutno hali ko džuvljano romano kedipe ani Kroac-ija bezehaske si but bilačo. Si nekob-or organizacie save si legarde katar džuvlja thaj save so realizisaren pumare programe, numa sa dži kaj ni haljova kaj 'korkori organiziriba-sa' thaj barabarutne bukjasas katar kvalitetnikane, aktivna thaj educirime Romanja šaj te kera funda baš pošukar avutnipe amare čhavenge thaj te kera pošukar amaro hali ani Republika Kroacija, te najgova najte resa but.

I politikani participacija e dženenege katar Romanio nacionalnikano minoriteti ki lokalnikani thaj zupanijaki digra ani Kroacija kerel pe prekal o konsilija thaj reprezentora katar romane nacionalnikane minoriteta, so ko palune berša bajrardo si o numero katar Romanja ulavdo katar terne generacie. Trujal gova, ko palune duj dešberšipa o Romanja katar Maškar-purabali Evropa oblikuisajle thaj kerde aver niče ko Romano muvmento phutaren teme, keren thaj anen politike, numa sar so vakeren o auktorke **Jelena Jovanović, Angela Kocze** thaj **Lidia Balogh** ki pumari agorutni barabarutni buti, e Romanjengo ekspiriensi si turli thaj naj ideologikani finda savo so oblikuisarel lenko politikako diskursi.

O Romanja ni kidijepe salde trujal i kategorija džender / rod thaj kere-na sa mareba mujal najekhajekipe, numa thaj ponodorigate ačola len o majbare problema čorolipe thaj anti-romanipe so majbut na del len šajdipe te ovel len aksesi ki edukacija, bukjarnipe, socijalnikano thaj sastipasko arakhipe.

Sa golese, o auktorke den konkluzija, i teza si politikani, kana ovel lafi baš o Romanja, vakjardo si o vjavahari katar Romanjengo plesutno ekspiriensi thaj i struktura save so den obliko gola ekspiriensija mukindoj te ikerel pe o sistemi katar najekhajekipe, savo so kerel asari ko lengo sakodivesko dživdipe.

Knjiga objavljena prošle godine naslovljena *Romski ženski pokret, borbe i rasprave u Srednjoj i Istočnoj Europi* koju su uredile **Angéla Kóczé, Violetta Zentai, Jelena Jovanović** i **Enikő Vincze** ističe ulogu koju romska ženska politika ima u oblikovanju diskursa, različitih politika i pokreta vezanih uz jednakost.

Piše: Selma Pezerović

Foto: *Pexels*

Knjiga objavljena prošle godine u izdanju Routledgea naslovljena *Romski ženski pokret, borbe i rasprave u Srednjoj i Istočnoj Europi* koju su uredile **Angéla Kóczé, Violetta Zentai, Jelena Jovanović** i **Enikő Vincze** ističe ulogu koju romska ženska politika ima u oblikovanju diskursa, različitih politika i pokreta vezanih uz jednakost. Tako su četiri urednice i preko dvadeset autorica u ovoj knjizi donijele presjek ženskog romskog udruživanja i intersekcij-skog feminizma kroz jedanaest poglavlja podijeljenih u tri dijela. Kako su i same navele u uvodnom dijelu sveska, mnoge od autorica počele su zajedno raditi nakon pada Berlinskog zida, sredinom 1990-ih. Kao aktivistice ili podrška istima, angažirale su se u izgradnji prostora, platformi i dijaloga koji doprinose romskoj ženskoj lokalnoj i transnacionalnoj mobilizaciji u Srednjoj i Istočnoj Europi. Ipak, valja naglasiti da pad Berlinskog zida nije nužno označio i početak pokreta Romkinja jer su one izražavale svoja mišljenja i zauzimale stavove i prije ovog povijesnog događaja.

U predgovoru **Margareta Matache**, predavačica i direktorica *Romskog programa* na Sveučilištu Harvard, ističe važnost istraživanja intersek-

Refleksije o povijesti ženskog romskog pokreta / Reflections on the history of the Romani women's movement / Refleksije katar historikano Romano džuvljano muvmento

The book titled *The Romani Women's Movement, Struggles and Debates in Central and Eastern Europe*, published last year by Routledge and edited by **Angéla Kóczé, Violetta Zentai, Jelena Jovanović** and **Enikő Vincze**, highlights the role of Romani women's politics in shaping equality related discourses, policies and movements. In the book, the four editors and over twenty authors have offered a review of women's Roma associations and intersectional feminism through eleven chapters divided into three parts. As they themselves stated in the introductory part of the volume, many of the authors began working together after the fall of the Berlin Wall, in the mid-1990s. As activists or their sup-

O lil savo so sasa ikaldo nakhlo berš katar ikalutno Routledge telo alav *Romano džuvljano muvmento, mareba thaj diskusie ki maškaruni thaj purabali Evropa* teli redakcija katar **Angele Kocze, VioletteZentai, Jelene Jovanović** i **Eniko Vincze** sikavela i rolja savi so si ki romani džuvljani politika ko oblikuibe o diskursi, turli politika thaj muvmento phandlo jekajekhipasa. Gijate o štar redaktorke thaj pobut katar biš auktorke ko kava lil kerde jek dikhlaripe ulavdo ko trin katora. Sar so korkori vakjerde ko khuvinako kotor, pobut katar auktorke lije te keren bukji barabar palo peribe e Berlineskere duvareske ko mašjkar katar 1990-ta. Sar aktivistke ja sar aktivistke seve so den nesavo

cijske diskriminacije koja utječe i na Romkinje, te doprinosi boljem razumijevanju rasističkih i patrijarhalnih praksi, ali i važnosti udruživanja snaga s drugim društvenim pokretima kako bi se doprinijelo globalnom projektu u borbi protiv represivnih dogmi.

Prvi odjeljak sveska, istražuje prirodu muškog diskursa i praksi unutar romskog pokreta i raznolikost političkog položaja Romkinja. U poglavlju koje analizira *Romsku žensku inicijativu*, **Nicoleta Bitu** navodi da Romkinje trebaju odvojene sigurne prostore, ali u komunikaciji i solidarnosti s romskim i feminističkim pokretima te da moraju prepoznati klasne privilegije unutar romskih zajednica i romskog pokreta. Svakako bih izdvojila rad u kojem autorice **Jelena Jovanović** i **Violetta Zentai** kroz svoje istraživanje teže razumijevanju na koji način mladi pripadnici romske zajednice poimaju pojam roda i značenje hijerarhijskih odnosa u društvu, kojem će se posvetiti nešto kasnije. Nadalje se u prvom dijelu obrađuje i romski LGBTIQ pokret, a **Jelena M. Savić** se u svom radu bavi prirodom historizacije znanja o pokretu Romkinja kroz prizmu feminističke epistemološke teorije. Drugo poglavlje knjige istražuje iskustva pokreta u nacionalnom kontekstu u odnosu na transnacionalni romski ženski aktivizam. U povezi vanju osobnog i političkog moguće je iščitati iskustva vezana uz romsku rodnu politiku u Rumunjskoj, Srbiji, Češkoj, Mađarskoj i Bugarskoj. U dijelu *Romsko žensko prijateljstvo, osnaživanje i politike – Pogledi na romski feminizam u Srbiji i šire*, autorice **Vera Kurtić** i **Jelena Jovanović** biraju nekonvencionalnu metodu, razmjenu e-mailova, putem kojih *razgovaraju* o raznim temama kao što su položaj žena u romskom pokretu i solidarnost s drugim društvenim pokretima, o otporu nekih utjecajnih romskih vođa prema diskursu o Romkinjama i/ili LGBT pravima, o položaju emancipiranih Romkinja u zajednici kao i, u konačnici, izgradnji prijateljstava među ženama. Treći i posljednji dio prikazuje nadahnuća koja je romski ženski pokret Srednje i Istočne Europe cr-

porters, they have engaged in building spaces, platforms and dialogues that contribute to Romani women's local and transnational mobilization in Central and Eastern Europe. However, it should be noted that the fall of the Berlin Wall did not necessarily mark the beginning of the Romani women's movement, as they have been expressing their opinions and taking positions even before this historic event.

In the foreword, **Margareta Matache**, lecturer and director of the *Roma Program* at Harvard University, emphasizes the importance of researching intersectional discrimination that affects Romani women, and contributes to a better understanding of racist and patriarchal practices, but also the importance of joining forces with other social movements in order to contribute to the global project of fighting repressive dogmas.

The volume's first section explores the nature of male discourse and practice within the Roma movement and the diversity of the Romani women's political positions. In the chapter analyzing the *Roma Women's Initiative*, **Nicoleta Bitu** states that Roma women need separate safe spaces, but in communication and solidarity with Roma and feminist movements, and that they must recognize class privileges within Roma communities and the Roma movement. I would certainly single out a paper in which the authors **Jelena Jovanović** and **Violetta Zentai**, through their research, strive to understand how young members of Roma communities understand the concept of gender and the meaning of hierarchical relations in society, to which I will devote myself later. Furthermore, the first section deals with the Roma LGBTIQ movement, and in her work, **Jelena M. Savić** tackles the nature of historization of knowledge about the Romani women's movement through the prism of feminist epistemological theories. The second chapter of the book explores the experiences of the movement in a national context in relation to transnational Roma women's ac-

dumo, angažirisaile te tamirisaren than, platforma thaj dijalog save so den kontribucija ko romano džuvljano lokalnikano thaj transnacionalnikano mobiliziribe ki Maškaruni thaj Purabali Evropa. Sar te si zaruri si te phenel pe kaj e Berlinesko duvaresko pheripe ni nišankerda e Romanjengo muvmento soske von sika-vena sa salde pe gndipa thaj kerena sa pe stavora thaj anglal kaja historikani čipota.

Ki anglokhuvini i Margareta Matče, dersidejutni thaj direktorka ko *Romano programo* ko Univerziteti ano Harvard, sikavela o džanlipe katar pučarkeripa katar rodovo ja džender diskriminacija savi so kerela asari upral o Romanja thaj anel dži pošukar haljoipe e rasistikane thaj e patrijahalnikane preksenge, numa thaj o džanlipe katar takatengo uniibe avere sasuitnikane muvmentocar te šaj te del kontribucija ko globalnikano proekti ki mareba mural o represivnikane dogme

On avgo kotor katar o lil, pučarkerel i natura katar muršano diskursi thaj o prakse andre ko romano muvmento thaj o turlipe e Romanjengo ko politikako hali. Ko kotor kaj so kerel pe analiza e *Romane džuvljane inicijativenge*, i Nicoleta Bitu phenel kaj e Romanjenge zaruri si te ovel len ulavde sigurnikane umala, numa ki komunikacija thaj solidariteti e romane feministikane muvmentosa te šaj te pindžaren e klasake privilegije andre ki Romani kedin thaj Romano muvmento.

Ka ulavav gova so kergje o auktorke **Jelena Jovanović thaj Violetta Zentai** ko pumaro pučarkeribe kerde bukji ko gova savo čhani o terne manuša katar romani kedin haljovena o termini rod / džender thaj i hierarhija ko sasuitnipe, baš so ka vakjarav potele. Ko avgo kotor kerel pe thaj lafi baš LGBTQ muvmento, a i **Jelena M. Savić** ki pi bukji dikhljarda i historizacija baš Romanjengo muvmentosko džanipe prekal i prizma feministikani epistemologikani teorija.

O dujto kotor katar o lil pučarkerel o eksperiensi ko nacionalnikano

pio iz povijesti aktivizma Romkinja u Španjolskoj.

Muškarci i politika rodne ravnopravnosti

Jedno od pitanja na koja su autorice Jelena Jovanović i Violetta Zentai u svom radu *Rodni odnosi i romski ženski pokret u očima mladih pripadnika romske zajednice* htjele odgovoriti jest kako ti pojedinci, a koji su određenog socijalnog položaja i porijekla, promatraju romski ženski pokret i rodne politike unutar njega.

Autorice su provele istraživanje u kojem su se fokusirale na deset pojedinačnih intervjua i seriju zajedničkih rasprava s pripadnicima romske zajednice, u dobi od 25 do 40 godina, a koji su aktivisti i s minimalno završenom prvom razinom studija. Većina njih studira na Srednjoeuropskom sveučilištu, a od toga je više od pola završilo *Program pripreme Roma za diplomatske studije* na engleskom jeziku u trajanju od godine dana. Intervjuirani uglavnom dolaze iz manjih mjesta Bugarske, Srbije, Makedonije, Rumunjske, Mađarske, Albanije i Slovačke, odrasli su u radničkim obiteljima i svi se deklariraju kao Romi. Zanimljivo je da nijedan od njih ne dolazi iz obitelji koja ima iskustvo u romskom pokretu. Dodatno su autorice intervjuirale pet afirmiranih vođa romskog pokreta koji imaju više od deset godina radnog iskustva u javnim poslovima kao i druge mlade pripadnike romske zajednice o pitanjima rodnih hijerarhija i politika pokreta unutar njih. Većina sugovornika u istraživanju okarakterizirala je zajednice iz kojih dolaze kao mjesta u kojima rodna hijerarhija ili nije izražena ili nije nikada previše usmjerena na eksploataciju žena, ili je pak dijelom vrlo fleksibilne i ne toliko rigidne hijerarhije. Takva iskustva svakako su izričito proturječna praksi nekih tradicionalnih romskih grupa u kojima žene ne bi prale svoju odjeću zajedno s odjećom muškaraca. Sugovornici imaju jasna sjećanja ili proživljeno iskustvo o očekivanjima u njihovim lokalnim zajednicama i široj obitelji kada je riječ o rodnim ulogama. Očekivanja koja su najizra-

tivism. By linking the personal and the political, it is possible to discern experiences related to Roma gender politics in Romania, Serbia, the Czech Republic, Hungary and Bulgaria. In the section titled *Romani Women's Friendship, Empowerment and Politics: Views on Romani Feminism in Serbia and Beyond*, authors **Vera Kurtić** and **Jelena Jovanović** choose an unconventional method, exchange e-mails, through which they discuss various topics including the position of women in the Roma movement and solidarity with other social movements, the resistance of some influential Roma leaders to the discourse on Roma women and / or LGBT rights, the position of emancipated Romani women in the community and, finally, friendship building among women. The third and final section presents the inspirations that the Romani women's movement of Central and Eastern Europe drew from the history of Romani women's activism in Spain.

Men and the politics of gender equality

One of the questions that authors **Jelena Jovanović** and **Violetta Zentai** wanted to address in their paper *Gender Relations and the Romani Women's Movement in the Eyes of Young Romani Men: The Potential for Transversal Politics* is how do these individuals, who are of a certain social status and origin, view the Romani women's movement and the gender politics within it.

The authors conducted a study in which they focused on ten individual interviews and a series of joint discussions with members of the Roma community, aged 25 to 40, who are activists educated to at least BA level. Most of them are studying at the Central European University, and more than half of them have completed a one-year Roma Graduate Preparation Program, a preparatory course for English-language graduate studies. The interviewees mostly come from smaller places in Bulgaria, Serbia, Macedonia, Romania, Hungary, Albania and Slovakia, they grew up in working class families and

konteksti ko vjavahari katar transnacionalnikano Romano džuvljano aktivizmo. Ko konektiribe o plesutnikano thaj o politikano, šajte drabaren paše o ekspiriensa save so si phandle e romane džender politikasa ani Ruminija, Srbija, Čehija, Ungarija thaj Bugarija. Ko lil Romano džuvljano amalipe zorarkeribe thaj politika -Dikhibe ko Romano feminizmi ani Srbija thaj buvleste, o auktorke **Vera Kurtić** i **Jelena Jovanović** alusarindoj nankonvencionalnikano metodi, prekal e-mejloja *keren lafi* baš turli teme sar so si e džuvljengo hali ko romano muvmento thaj solidariteti e avere sasuitnipaske muvmentoncar, i rezistencija katar nesave uče Romane lidera mujal e Romanjengo diskursija LGBT nijamora, o hali e emancipirime Romanjenge ki kedin, sar thaj ko agor tamiribe amalipe maškar o džuvlja. O trito thaj paluno kotor sikavela i inspiracija kaj so o Romano džuvljengo muvmento ki Maškaruni thaj Purabali Evropa savo so lije le katrar e Romanjengo hiostorijako aktivizmi ani Španija.

O murša thaj i politika baš džender jekajekhipe

Jek katar o pučiba ko so o auktorke Jelena Jovanović i Violeta Zentai, ki pumari studija *džender vjavaharija thaj o Romano džuvljano muvmento ko jakha katar terne džene ki romani kedin* mangle te den džovapi sar o poedincora, save so si ko ulavdo socijalnikano hali thaj darhija, dikhen o džuvljano muvmento thaj i džender politika leste andre.

O auktorke kerde pučarkeribe kaj so fokusirisajle ko deš poedinikane intervjua thaj serija barabarutne diskusie dženencar katar Romani kedin, ko berša katar 25 dži 40 berša kaj so lije than aktivistora save so agorsarde i avgo digra katar studie. Majbaro kotor lendar studirisaren ko Maškarevropako univerzitetu, a lendar pobut katar epaš agorsarde o *Programi baš Romengo hazrkeribe baš diplomake studie* ki anglikani čhib katar jek berš. O intervjuirime avena katar pockne thana katar Bugarija, Srbija, Makedonija, Rumunija, ungarija, Albanija thaj Slovač-

ženija tiču se partnerstva i braka.

Kada su sugovornici trebali opisati sebe i odgovoriti tko su, najčešći odgovor je bio *Rom*, a uz odgovore kao što su istraživač, student, romski aktivist, otac i slično nijedan od njih nije, kada je riječ o identitetnim kategorijama, odgovorio da je feminist ili prijatelj feminista/feministice. U daljnjem razgovoru s njima, autorice ističu da su neki od sugovornika svjesni da su bili privilegirani samo zato jer su muškarci. Jedan od njih naveo je primjer da u njegovoj okolini ljudi reagiraju na rasističke tvrdnje, ali da to nije i slučaj sa seksističkim govorom koji se smatra samo dobrom šalom. Drugi je pak svjestan i prepoznaje seksizam i rodno utemeljenu diskriminaciju uključujući i razliku u plaćama žena i muškaraca i obveznu višezadaćnost na koju su žene često prisiljene.

Nadalje iz istraživanja proizlazi da je široko priznato među obrazovanim mladim pripadnicima romske zajednice da ne postoji dovoljno prostora za pitanja rodne ravnopravnosti unutar romskog pokreta. Oni koji su uvjereni u važnost rodno osviještene politike često izražavaju otpor potencijalnoj podjeli unutar samog romskog pokreta. Uz to, postoji i zabrinutost da ako Romkinje počnu zahtijevati izraženije bavljenje rodnom ravnopravnošću da će to značiti da rade primarno za sebe, za razliku od muškaraca za koje se smatra da dok rade – rade za cijelu romsku zajednicu. Neki od sugovornika, na pitanje o vlastitom aktivnom sudjelovanju u provođenju programa rodne ravnopravnosti, smatraju da je rodna politika *suviše bučna i puna ideologije*. Također se nameće mišljenje da će rasprava o ugnjetavanju u različitim okvirima oslabiti romski pokret, a da angažman sa snažnom feminističkom agendom može ojačati predrasude protiv romske tradicije. U konačnici, sugovornici u provedenom istraživanju podržavaju programe za rodnu ravnopravnost koja je dijelom romskog pokreta, ali samo ako ona ne ugrožava jedinstvo njegovih širih političkih ciljeva. Unatoč nekoliko izdvojenih primjera, većina sugovornika razvila je istinsko pre-

all declare themselves as Roma. Interestingly, none of them come from a family that has experience in the Roma movement. Additionally, the authors interviewed five established Romani movement leaders with more than ten years of work experience in public affairs, as well as other young members of the Roma community on issues of gender hierarchies and movement politics within them. Most of the interviewees in the research characterized the communities they come from as places where the gender hierarchy is either not pronounced or never overly exploitative of women, or is in part, a very flexible and not so rigid hierarchy. Such experiences are certainly in explicit contradiction to the practices of some traditional Roma groups, in which *women would not wash their clothes together with men's clothes*. Interviewees have clear memories or lived experiences of expectations relating to gender roles within their local communities and extended families. The most pronounced expectations concern partnership and marriage.

When the interviewees had to describe themselves and answer who they were, the most common answer was *Roma*, and in terms of identity categories, with answers such as researcher, student, Roma activist, father, etc., none of them stated that they are feminist or a friend of a feminist. In further conversation with them, the authors point out that some of the interviewees are aware of being privileged just because they are men. One of them used the example of people around him reacting to racist claims, but this not being the case with sexist speech, which is considered a good joke. Another interviewee is cognizant and recognizes sexism and gender-based discrimination, including the gender pay gap and the mandatory multitasking often forced upon women.

Moreover, the research shows a wide recognition among educated young members of Roma communities that there is insufficient space for gender equality issues within the Roma movement. Those convinced

ka, save so barile ko bukjarne familije thaj savore deklarisen pe sar Roma. Ni jek lendar niaven katar familije save so si len eksperijensi ko romano muvmento.

Džipherde o auktorke intervjuirarde panč afirmirime lidera ko romano muvmento savo so si len deš berša bukjarne eksperijensi ko publicirime bukja sar thaj avera terne džene katar romani kedin baš o pučiba ki džender hierarhija thaj e muvmentoski politika lende. Majbaro numero katar lafikerutne ko pučarkeribe dije karakteristike e kedinake katar so aven sar than kaj so i džender hierarhija ili naj sikadi ja nikana najsa čuti ki džuvljengi eksploatacija, ja ko jek kotor but fleksibilno thaj nagijate rigidno hierarhija. Gasave eksperijensija si aver ki praksa nesavi tradicionalniokani romani kupa *ki savi so o romanja ni thoven pumare šeja barabar e muršenge šejencar*. O lafikerutne si len jaddikhle memorie ja disavo eksperijensi ko lenge lokalniokane kedina thaj ki buhli familija kana ovel lafi baš džender rolje. Gova majbit si baš partneribe thaj prandin.

Kana o lafikerutne sasa zaruri te keren korkori pese deskripcija thaj te den džovapi ko si, o džovapi sasa *Rom* a ko džovapora sar so si pučarkeribasko manuš, studenti, romano aktivisti, dat thaj aver, ni jek lendar kana si lafi bašp identifikacijaki kategorija, ni dija džovapi kaj si feministi ja feministka. Ko ponadarutno lafikeripe o auktorke phenen kaj nesave lafikerutne sasa minsale ka sa ko privilegijako hali sačlde sose si murša. Jek lendar phenda egzempli kaj ko lesko thaj o manuš reagirisen ko rasistikane bukja, numa gova naj čipota e seksistikane lafencar so gndisarel kaj si šaka. Aver si minsalo thaj pendžarel o seksizmo thaj diskriminacija upral i funda katar džender kaj so si inkludirime thaj o turlipe ko lovengo leibe e džuvljenge thaj e muršenge thaj i dajatva te keren pobut bukja ko jek vakti.

Ponodorongate katar pučarkeripe iklolo kaj si buvleste angigardo maškar educirime terne džene katar romani kedin, kaj naj but than baš

U predgovoru Margareta Matache, predavačica i direktorica Romskog programa na Sveučilištu Harvard, ističe važnost istraživanja interseksijske diskriminacije koja utječe i na Romkinje, te doprinosi boljem razumijevanju rasističkih i patrijarhalnih praksi, ali i važnosti udruživanja snaga s drugim društvenim pokretima kako bi se doprinijelo globalnom projektu u borbi protiv represivnih dogmi.

of the importance of gender mainstreaming often express resistance to the potential division within the Roma movement itself. Also, there are concerns that if Roma women begin to demand a more explicit engagement with gender equality, it will mean that they work primarily for themselves, as opposed to men who are considered to work for the entire Roma community. Some of the interviewees, when asked about their own active participation in the implementation of gender equality programs, believe that gender policy is *too noisy and ideology-laden*. It is also suggested that a debate on oppression in various contexts will weaken the Roma movement, and that engagement with a strong feminist agenda can strengthen prejudice against Romani traditions.

Ultimately, the interviewees of the research support gender equality programs that are part of the Roma movement, but only as long as it does not jeopardize the unity of its broader political goals. Aside of a few isolated examples, most of the interviewees developed a true recognition and respect for the Roma women's program and demands.

In the final section, **Alexandra Oprea** reflects on the importance of this volume, not only because of its substance, but also its form. The written word holds a special meaning for the Roma community, for whom education has long been unattainable, but is one of the most influential factors for changing the position of women in a society that petrifies women's issues as problems. The emphasis on the importance of action and struggle that permeates the works of all authors is therefore clear. The authors have dedicated this volume to the lives of Roma women, those who lacked the well-deserved public recognition for their contribution to the opposition to established social norms and fighting to change difficult and unjust social conditions.

pučiba katra džender jekhajekhipe andre ko romano muvmento. Kola save so si minsale baš o džanlipe katar džender minsalipaski politika sakana sikavena rezistencija andre ko romano muvmento. Si thaj gajleluko katar gova,te rodije o romnja te keren majbut bukji ko džender jekhajekhipe, gndisarel pe kaj von ka ker en bukji salde peske, a turli golestar o murša kana keren bukji-keren sahn familijake baš sahani romani kedin. Nesave katar lafikerutne, ko pučibe baš plesutno aktivizmo thaj lengo leibe than ko programako keripe baš džender jekhajekhipe, gndisaren kaj i džender politika *si but bučno thaj pherdi ideologija*. Gijate si gndipe kaj i diskusija baš maltretiribe ko turli pervazora ka keren kišlipe ko romano muvmento, a o angažmani zorale feministikane agendasa, šaj te zorarkerel o predrasude mujal i romani tradicija.

Ko agor, o lafikerutne ko kerdo pučarkeripe den dumo e programake baš džender jekajekhipe, savi so si kotor katar romano muvmento, numa salde te na kerel bilačipe ko jekhipe ko buhle politikane resarina. Trujal gova nekobor egzemplora, katar lafikerutne sikada čačikano pendzaripe, programako sajdipe thaj e Romanjengo rodipe.

Ko agoritno kotor i **Aleksandra Oprea** vakarel o džanlipe katar kaja studija na salde laki materija, numa thaj laki forma. O hramome lafi si le ulavdo džanlipe baš i Romani kedin, kolake so i edukacija lungo vakti sasa laki biresti, a savi so si jek katar majdžanle faktora te kerel pe iranipe ko dživljengo hali ko sasuitnipe koleste so o *džuvljano pučipe* dikhel pe sar problemi. Zarurio si te del pe dži džanipe o butikeripe thaj i mareba baš savi so keren la o auktorke ko pumarolil. Kava lil si kerdo sar posveta e Romanjenge, sa okolenge save so nilije publicirimo angigaripe baš kerdi kontribucija thaj keribe mujalipe e sasuitnipaske normenge ki mareba baš iranipe ko nanijamale sasuitnipaske šartora.

poznavanje i poštivanje programa i zahtjeva Romkinja.

U završnom dijelu **Alexandra Oprea** osvrće se na važnost ovog sveska ne samo zbog njezove materije nego i same forme. Pisana riječ ima posebno značenje za romsku zajednicu, kojoj je obrazovanje dugo bilo nedostižno, a koje je jedan od najutjecajnijih čimbenika promjene položaja žena u društvu u kojem se *žensko pitanje* petrificira kao problem. Stoga je jasno naglašavanje važnosti djelovanja i borbe koja se prožima kroz radove svih autorica. Iste su ovaj svezak radova posvetile životu Romkinja, onih kojima je izostalo zasluženo javno priznanje za doprinos u suprotstavljanju ustaljenim društvenim normama i borbi za promjenu teških i nepravednih društvenih uvjeta.

**PROJEKT “OBRAZOVANE ROMKINJE,
OSNAŽENE ROMSKE ZAJEDNICE”**

Najzreliji feministički rad sociologinje Suzane Kunac

Razgovor sa Suzanom Kunac, bez obzira na postojanje ili nepostojanje afiniteta za temu rodne ravnopravnosti i ženskih prava, neminovno će vam proširiti percepciju poimanja života i svijeta.

Piše: Maja Grubišić

Foto: *Arhiva*

Početkom veljače ove godine započeta je provedba trogodišnjeg projekta “Obrazovane Romkinje, osnažene romske zajednice” s ciljem uključivanja Romkinja u sve društvene, ekonomske i političke tokove. Autorica mnogih znanstvenih radova i voditeljica projekta je sociologinja Suzana Kunac, a koja iza sebe ima zavidnu, dvadeset-

petogodišnju feminističku karijeru tijekom koje je prošla dinamičan i izazovan put ženskog aktivizma.

Kao dijete, rođena i odgajana u socijalizmu smatrala je da su žene i muškarci u svemu ravnopravni, ali onda je otvorila oči i uvidjela opresivne društvene metode koje se odnose na žene, a koje se mogu primijetiti kroz funkcioniranje gotovo svih društvenih kanala te se njezina percepcija stvarnosti zauvijek promijenila.

Neki moj životni moto je da je dobro raditi stvari u kojima nismo dobri jer se na taj način neposredno osnažujemo, a posredno postajemo i jači u društvenom lancu interakcija za koji znamo da puca baš na najslabijem mjestu. Svaki izlazak iz sigurne zone, te suočavanje s onim prema čemu pružamo otpor ili od čega strahujemo izazov je koji nam omogućava da profesionalno, ali i kao ljudi rastemo i razvijamo se, i na koncu, doprinosimo društvu.

Razgovor sa Suzanom Kunac koji slijedi, bez obzira na postojanje ili nepostojanje afiniteta za temu rodne ravnopravnosti i ženskih prava, neminovno će vam proširiti percepciju poimanja života i svijeta.

Kako je započela vaša karijera vezana uz ženska prava i rodnu ravnopravnost?

Moja priča započela je 1995. godine kada sam upisala prve pionirske ženske studije u Centru za ženske studije u Zagrebu. Do tada zapravo nisam razmišljala o patrijarhalnim strukturama i mehanizmima te njihovoj institucionalizaciji, koji na svim razinama života svakodnevno proizvode i reproduciraju rodno uvjetovanu opresiju.

Sjećam se čitanja "spolne politike", opresivne društvene metode za koje je Millett još 1971. godine pojašnjava-la kako su sveprisutne na različitim društvenim razinama.

Ona tvrdi da muškarci prakticiraju neizgovorenu spolnu politiku koja je uključena u strukturirane odnose moći, kao i u mehanizme pomoću kojih jedna grupa kontrolira drugu. Muška spolna politika je multidimenzionalna i funkcionira na ideološkoj razini - formiranjem tipično rodni-h temperamenata: agresija, inteligencija, snaga i djelotvornost za muškarce; pasivnost, poslušnost, popustljivost, vrlina i neuspješnost za žene; uspostavljanjem rodni-h uloga koje pripisuju ljubav prema domu i kućnom životu te odgoju djece ženama, a većinu područja predviđenih za postizanje uspjeha u javnoj sferi - muškarcima. Na društvenoj razini osnovna institucija rodne politike jest obitelj u kojoj se utemeljuje matrica muške dominacije; obitelj je glavni agens rodne socijalizacije; na ekonomskoj i obrazovnoj razini: ženski rad u kući je neplaćen i često nepriznat kao rad, dok je istovremeno rad žena u proizvodnoj sferi izvrnut potplaćenosti, diskriminaciji i eksploataciji; žene su upućene i ohrabrivane za ostajanje na nižim razinama obrazovanja, kao i za specijalizacije koje su prilikom zapošljavanja manje tržišno cijenjene. Na psihološka razini kako bi preživjele, žene moraju prihvatiti inferiorne karakterne

osobine, one se moraju ponižavati i podređivati, zavoditi muškarce, prihvaćati dvostruke standarde, pripisivati svoje ponašanje intuiciji, emocijama i instinktu, umjesto intelektu, te prihvatiti kontinuirano ponašanje prema sebi kao prema seksualnim objektima. Sve to i više Millett objašnjava u poznatoj feninističkoj knjizi Spolne politike koja je vremenom doživjela i niz kritika, ali nemamo sad prostora za tu raspravu.

Nakon dovršetka ženskih studija započela sam uočavati tu višedimenzionalnu patrijarhalnu opresiju, što me dovelo do suočavanja i s osobnim patrijarhalnim stavovima koje sam izgradila u obiteljskoj, školskoj i tadašnjoj društvenoj socijalizaciji što nije bilo nimalo lako i traje kao i cjeloživotno učenje - čitavog života. Tada kao ni većina moje generacije nisam razmišljala o opresiji kapitalizma jer smo tek izašli iz socijalizma i bili više usmjereni ka demokratizaciji društva.

U doba kada sam završavala srednju novinarsku školu, tijekom koje sam usvojila sve što treba znati o novinarstvu kao struci, na čemu sam i danas zahvalna profesorici Ingi Tomić-Koldrović, birala sam teme koje su me zanimala i to je odgovalo tinejdžerskoj ideji o vuku samotnjaku koji istražuje i bori se za apstraktne vrijednosti: slobodu, istinu, pravdu. Danas bi rekla vučici samotnjakinji. Nisam razumjela društvene grupe, njihovu dinamiku i način funkcioniranja, proizvodnju društvenih odnosa, i to me ponukalo da upišem studij sociologije na Odsjeku za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Neki moj životni moto je da je dobro raditi stvari u kojima nismo dobri jer se na taj način neposredno osnažujemo, a posredno postajemo i jači u društvenom lancu interakcija za koji znamo da puca baš na najslabijem mjestu. Svaki izlazak iz sigurne zone, te suočavanje s onim prema čemu pružamo otpor ili od čega strahujemo izazov je koji nam omogućava da profesionalno, ali i kao ljudi rastemo i razvijamo se, i na koncu, doprinosimo društvu. Na početku studiranja mnogo toga nisam razumjela pa sam se pomalo osjećala kao 'outsider' da bi na kraju završila sociologiju s puno ljubavi koja me i danas potiče na rad u struci. U tom smislu,

projekt "Obrazovane Romkinje, osnažene romske zajednice" jedan mi je od većih izazova u dosadašnjem profesionalnom radu jer se bavi intervencijom i transformacijom odnosa moći unutar romske zajednice, a sama sam izmještena iz sigurnosti feminističke organizacije.

Što Vas je ponukalo da se upustite u pripremu, a zatim i provedbu ovog projekta kojim je obuhvaćena jedna od najisključenijih društvenih skupina, romska nacionalna manjina, unutar koje su Romkinje izložene višestrukoj diskriminaciji?

Ovaj projekt je raden školski, temelji se na empirijskim činjenicama i preporukama za novu javnu politiku uključivanja Roma i Romkinja u hrvatsko društvo. Kako sam sudjelovala u istraživanju baznih podataka koje smo kolegice Klasnić i Lalić još 2018. godine objavile u knjizi "Uključivanje Roma u hrvatsko društvo – istraživanje baznih podataka", tako se kroz gotovo četiri godine radala ta želja za povratkom na teren, za ponovnim aktivističkim radom nakon višegodišnjeg istraživačkog i znanstvenog bavljenja temom. S kolegicama Klasnić i Rodik sam nastavila ekstrahirati sve one podatke iz baze koje nismo uspjele integrirati u prvu knjigu. Taj proces znanstvenog rada s vrhunskim mladim znanstvenicama koje su obje bile profesorice s Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta, za mene je bio izazovan, poučan i nadasve zanimljiv. Doista sam uživala radeći na toj knjizi s njima, bile smo 'dream team'. Tako smo iz prikupljene baze podataka iz 2017. u kojoj su **podaci o 1550 kućanstava i 4758 osoba** provele dodatne statističke analize i odradile novu analizu kvalitativnih podataka pristupom kvalitativne analize sadržaja. Mjesecima smo kodirale tu doista bogatu građu prikupljenu na terenu: čak 281 **intervju** s predstavnicima relevantnih institucija na razini lokalne i regionalne samouprave te ključnim osobama u romskim zajednicama. Sve te nove rezultate istraživanja uključujući i preporuke za buduće djelovanje smo objedinile 2020. godine u knjizi „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo – žene, mladi, djeca.“

Ti novi podaci su doista poražavajući - 50 posto mladih Romkinja rađa u maloljetnoj dobi, čime nastaje ogroman jaz između pripadnica romske nacionalne manjine i žena iz većinske populacije. Također, ogromna je razlika u pismenosti jer nepismeno je čak 17 posto Romkinja u odnosu na 0,13 posto žena iz većinske populacije, a samo 26 posto Romkinja pohađa srednju školu.

Ako se pri tome još uzmu u obzir i rezultati analize javnih politika koja je pokazala da se Romkinje uopće ne spominju u Nacionalnoj strategiji zaštite od nasilja u obitelji te da se samo sporadično spominju u Nacionalnoj politici za ravnopravnost spolova, tada je pisanje projekta i postavljeni ciljevi doista školski primjer koherentnosti u odnosu na potrebe i probleme utvrđene empirijskim činjenicama. Više ni samoj romskoj zajednici nije upitan zaključak o potrebi za obrazovanjem Romkinja, primjerice o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima, o važnosti srednjoškolskog obrazovanja i drugačijem pristupu na tržište rada.

Tko je nositelj projekta, tko su partneri i tko u njemu sudjeluje?

Bez obzira koliko je pametno istraživanje te koliko je kvalitetan projekt za transformaciju u zajednici potrebna je zajednica, stoga pored djevojčica i djevojaka na koje se projekt odnosi u realizaciju su uključeni i njihovi roditelji te predstavnici Vijeća romske nacionalne manjine županija i gradova. Zbog toga sam iznimno zahvalna članovima Saveza Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA", njegovoj predsjednici Suzani Krčmar i saborskom zastupniku Veljku Kajtaziju, koji su prepoznali rezultate istraživanja i stvarnu potrebu za takvim angažmanom u trogodišnjem razdoblju te podržali projekt kao njegovi nositelji. Bez Saveza "KALI SARA" ovako širok prostor ulaska i suradnje s romskom zajednicom bio bi gotovo nemoguć.

Partner na projektu je islandska organizacija Roma in the Center ispred kojega redovito kontaktiramo s doc. dr. Sofijom Zahovom, istraživačicom i eksperticom za temu, koja je rođena u Bugarskoj, govori i naš jezik, no

Projekt "Obrazovane Romkinje, osnažene romske zajednice" jedan mi je od većih izazova u dosadašnjem profesionalnom radu jer se bavi intervencijom i transformacijom odnosa moći unutar romske zajednice, a sama sam izmještena iz sigurnosti feminističke organizacije.

Bitno je definirati razine promjena koje su romskoj zajednici prihvatljive, dakle što oni žele, a što ne žele mijenjati. Naime, možete predložiti i napisati najbolje i najljepše mjere i aktivnosti u projektnom ili bilo kojem drugom dokumentu, ali nećete ih moći provesti ako ih ne prihvati zajednica na koju se odnose. Stoga, smatram da je direktno aktivno uključivanje onih ljudi na koje se neka intervencija i/ili transformacija odnose najbolje za takav tip rada. Moramo poštovati tradicijski prostor romske nacionalne manjine, kao što poštujemo tradicijske prostore i svih drugih naroda. Možda nećemo riješiti sve izazove, ali sigurno ćemo pronaći prostor za konsenzus i riješiti barem neke od postojećih problema.

živi i radi na Islandu. Zahova je sudjelovala u konceptualizaciji i provođenju brojnih edukacija za Romkinje u zemljama na Balkanu. Ovaj su projekt financijski podržali Lihtenštajn, Island i Norveška u okviru Europskog gospodarskog prostora i norveških grantova.

Kako je zamišljena i predviđena realizacija projekta?

Projekt će se provoditi tri godine. Tijekom ove godine bavit ćemo se osnaživanjem predstavnika i predstavnica Vijeća romske nacionalne manjine županija i gradova kroz teme rodne ravnopravnosti, zakonodavnog zagovaranja za rodnu ravnopravnost, uključivanja u proces kreiranja zakona i javnih politika, ali i u odnosu na pitanja i prijedloge koji su važni za uključivanje Romkinja u Nacionalni i Akcijski plan za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine. Prva radionica održat će se 19. i 20. ožujka 2021. u Svetom Martinu, a obuhvatit će edukaciju o zakonodavnom okviru rodne ravnopravnosti u Republici Hrvatskoj, razgovarat ćemo primjerice o poznavanju Zakona o ravnopravnosti spolova, Zakonu o zaštiti od obiteljskog nasilja, javnim politikama koje se tiču ravnopravnosti žena i muškaraca, institucionalnim mehanizmima za promicanje ravnopravnosti spolova poput Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova itd. Također će to biti važan konzultacijski proces s predstavnicima romske zajednice o tome kako oni vide izazove i rješenja u procesu poboljšanja položaja Romkinja u romskoj zajednici, ali i hrvatskom društvu.

Bitno je definirati razine promjena koje su romskoj zajednici prihvatljive, dakle što oni žele, a što ne žele mijenjati. Naime, možete predložiti i napisati najbolje i najljepše mjere i aktivnosti u projektnom ili bilo kojem drugom dokumentu, ali nećete ih moći provesti ako ih ne prihvati zajednica na koju se odnose. Stoga, smatram da je direktno aktivno uključivanje onih ljudi na koje se neka intervencija i/ili transformacija odnose najbolje za takav tip rada. Moramo poštovati tradicijski prostor romske nacionalne manjine, kao što poštujemo tradicijske prostore i svih drugih naroda. Možda

nećemo riješiti sve izazove, ali sigurno ćemo pronaći prostor za konsenzus i riješiti barem neke od postojećih problema.

U drugom dijelu godine početak ćemo raditi na priručniku za djevojčice i djevojke koji će biti primjeren njihovoj dobi, dakle od 13 do 18 godina, te koji će obuhvatiti široki raspon tema, primjerice reproduktivna prava, žensko zdravlje, planiranje obitelji, trudnoću, dojenje, pojam majčinstva, važnost obrazovanja, emotivne razlike u majčinskom odnosu sa 17 ili 25 godina, kao i sprečavanje nasilja te kome se obratiti za pomoć u slučaju da do njega dođe. Dakle, obradit će se one teme za koje smatramo da su ključne kako bi ih osnažile za nastavak obrazovanja, a time i za veće šanse ekonomske emancipacije. Tijekom projekta planiramo i suradnju s drugim stručnim organizacijama koje se bave navedenim temama, primjerice s Udrugom Roda koja ima bogato iskustvo upravo u području reproduktivnog zdravlja i BaBe! koje se 25 godina bave javnim zagovaranjem za rodnu ravnopravnost i prevencijom i sprječavanjem obiteljskog, ali i svih ostalih oblika rodno uvjetovanog nasilja.

Romkinjama želimo približiti pristup organizacijama koje se bave zaštitom ženskih prava, feminističkim organizacijama i Savezu Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA", te im poslati poruku da nisu same, da zajedno možemo osnažiti njihove načine na koje ćemo osnažiti njihov status unutar romskih zajednica ali i većinskog stanovništva. "Nisi sama" dobar je slogan koji prati cijeli niz različitih inicijativa. Iako je iskustvo žena heterogeno, patrijarhalne strukture koje proizvode i reproduciraju rodno uvjetovanu opresiju postoje u svojim različitim i sličnim oblicima danas diljem kapitalističkog svijeta. Žene nisu same jer je žensko iskustvo globalno iskustvo te se u tom smislu i iskustvo Romkinja zrcali u nizu iskustava drugih žena.

Treći dio projekta je javna kampanja, odnosno promotivna aktivnost putem digitalnih medija, radija, televizije i društvenih mreža s ciljem smanjenja diskriminacije prema Romkinjama i podizanja svijesti o važnosti pružanja podrške toj socijalno i na sve druge

načine najdiskriminiranoj, najsiromašnijoj i socijalno najisključenijoj skupini u hrvatskom društvu. U kampanju ćemo uključiti sve zainteresirane djevojke, ali i muškarce. Zajedno ćemo kreirati poruku za romsku zajednicu, ali i za većinski narod. Pred kraj projekta planiramo održati i veliku konferenciju na kojoj bismo pokušali temeljem ostvarenih rezultata projekta predvidjeti buduće izazove i definirati smjerove za daljnji rad i aktivnosti.

Tko su vam bili uzori i s kime ste surađivali tijekom svog dugogodišnjeg rada koji ste posvetili borbi za ženska i ljudska prava?

Za vrijeme rata 90-ih koji sam kao vrlo mlada osoba doživjela kao nešto najstrašnije, žene su bile agenti mira. Inspirirao me tadašnji Antiratni pokret koji je vodila Vesna Teršelić, a u kojem su sudjelovale i brojne druge mirovnjakinje i feministkinje, heroine moje mladosti poput Vesne Kesić, Marijane Senjak, Neve Tolle, Ramize Memedi i drugih. Pokušavale su prekoračiti granice rata svjesne da će nakon svih strahota, prolivene krvi i uništenih života uslijediti razdoblje u kojem ćemo morati nastaviti živjeti i ostvariti suživot. Nakon povratka iz Londona s magistarskih studija odlučila sam raditi za javno-zagovaračku organizaciju Budi aktivan Budi emancipirana (B.a.B.e.) a koju je osnovala upravo Vesna Kesić. To je jedna od rijetkih organizacija koja se bavila promjenama na strukturnoj i političkoj razini, primjerice prijedlozima i izmjenama zakona, donošenjem javne politike za ravnopravnost spolova, pisanjem tzv. "izvještaja u sjeni" za UN odbore itd. Tijekom gotovo osam godina rada u BaBama stekla sam značajno iskustvo u području prevencije i zaštite žena od obiteljskog i svakog drugog rodno uvjetovanog nasilja, naučila sam raditi edukacije, voditi javne kampanje, umrežavati se s drugim srodnim organizacijama za zaštitu ljudskih prava. Kad sam tek počela raditi u BaBama, te davne 2004. godine zanimala su me dvije teme: žene i mediji i politička emancipacija žena za koju i danas držim da je važna tema. B.a.B.e. su tada imale kvalitetan program za osnaživanje žena za ulazak i ostanak u političkom

svijetu, no nakon godine provedbe smo uočile da kada se žene iz političkih stranaka osnaže, kada posvijeste svoj podređeni položaj u stranci koji se samo perpetuira iz društvene u političku stvarnost, one tada odustaju od političkog angažmana te razvijaju svoje karijere u poduzetničkim i drugim prostorima. Tako smo došle do antiteze projekta: osnažujući žene za politički rad, zapravo ih je više odustajalo nego nastavljalno mijenjati interne patrijarhalne obrasce moći unutar stranaka. Također, u jednom trenutku u Hrvatskom saboru bilo je 22 posto žena, nasuprot 2,5 posto na lokalnoj razini, a što je bio baš hrvatski raritet jer žene u Europskoj uniji više politički participiraju na lokalnoj, nego na nacionalnoj razini. Taj podatak govori o tome koliko su žene (ne)dobrodošle u političkoj sferi koja je javna sfera i rezervirana za muškarce. Organizacije civilnog društva ženama su se pokazale privlačnijima od političkih organizacija jer u civilno-društvenoj sferi prednost ima suradnja te direktna, neposredna i svakodnevna komunikacija s onima kojima je potrebna podrška. I tako nakon dvadeset pet godina koje sam provela u feminističkom aktivizmu, a koji sam započela u Centru za ženske studije, željela sam ovaj školski osmišljen projekt odraditi u suradnji s Centrom za ženske studije. Bile su logičan izbor jer se primarno bave obrazovanjem te sam u suradnji s njihovom tadašnjom izvršnom direktoricom Karolinom Hrga napisala projekt "Obrazovane Romkinje, osnažene romske zajednice". Međutim Centar za ženske studije nakon što je projekt bio visoko ocijenjen tijekom evaluacijskog procesa, te je trebalo s Fondom za aktivno građanstvo još samo potpisati ugovor je iz meni potpuno nerazumljivih i neargumentiranih razloga, odlučio da neće ući u njegovu implementaciju.

Počela sam svoju feminističku karijeru kao pionirska studentica Centra za ženske studije i smatrala sam da ću upravo u njemu, implementacijom ovog projekta, ostvariti najzreliji i doista znanstveno utemeljen projekt, kao krunu svog feminističkog rada. Međutim kada pogledam što se sve dogodilo, sretnija sam da je Savez Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA" preuzeo tu važnu i odgovornu ulogu nositelja projekta.

'Nisi sama' dobar je slogan koji prati cijeli niz različitih inicijativa. Iako je iskustvo žena heterogeno, patrijarhalne strukture koje proizvode i reproduciraju rodno uvjetovanu opresiju postoje u svojim različitim i sličnim oblicima danas diljem kapitalističkog svijeta. Žene nisu same jer je žensko iskustvo globalno iskustvo te se u tom smislu i iskustvo Romkinja zrcali u nizu iskustava drugih žena.

Centar za ženske studije zatvoren za Romkinje

Unatoč jasnim potrebama, suočeni smo s kontinuiranim izostankom promišljanja strukturnih opresija kojima su izložene siromašne pripadnice romske nacionalne manjine. Njihovo aktivno uključivanje u borbu za rodnu ravnopravnost kroz institucije i feminističke organizacije također je dugi niz godina bilo zanemareno, a na nedavnom primjeru jednog neuspjelog pokušaja da se to promijeni, vidimo i koliko je dodatnog rada potrebno uložiti u edukaciju i povezivanje samih organizacija manjinskog i većinskog stanovništva. Potonje mahom još uvijek nisu dovoljno senzibilizirane za goruća pitanja manjinskih zajednica unutar kojih su upravo žene pojačano izložene diskriminaciji te svim oblicima rodno uvjetovanog i socioekonomskog nasilja.

Savez Roma u Republici Hrvatskoj “KALI SARA”, uz financijsku podršku Fonda za aktivno građanstvo i u partnerstvu s islandskim Institutom za strane jezike Vigdís Finnbogadóttir, te inicijativom Roma in the Center, 1. veljače 2021. godine službeno je započeo provedbu trogodišnjeg projekta *Obrazovane Romkinje, osnažene romske zajednice!*, koji za svoj glavni cilj ima osnažiti mlade Romkinje za nastavak obrazovanja te njihovo uključivanje u sve društvene, ekonomske i političke tokove.

Stavljajući naglasak na važnost obrazovanja, projektom se nastoji povećati obuhvat mladih Romkinja pri završavanju osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja putem smanjenja maloljetničkih trudnoća i preuranjenog sklapanja brakova. Projekt će kroz edukativne radionice uključiti minimalno 200 Romkinja u dobi od 13 do 18 godina iz 6 hrvatskih

županija, kojima će približiti teme poput ženskih ljudskih prava, reproduktivnih prava i seksualnog zdravlja, i s kojima će sukreirati prostor njihova samoosnaživanja da zatraže pomoć kada im bude potrebna, i znaju kome se obratiti u slučajevima psihološkog, seksualnog, fizičkog i ekonomskog nasilja.

Kako bi se poboljšao društveni položaj Romkinja potrebno je osigurati pozitivno okruženje u romskim zajednicama, i to osobito kada je riječ o nastavku obrazovanja za djevojčice, te će se stoga aktivnostima povećati kapaciteti romskih udruga i članova Vijeća romske nacionalne manjine za javno i zakonodavno zagovaranje rodne ravnopravnosti. Također će se osigurati međusektorska suradnja SRRH “KALI SARA” i lokalnih relevantnih institucija, s ciljem prevencije nasilja i pravodobne, u zakonima utemeljene reakcije nadležnih institucija (zdravstvo, polici-

ja, centri za socijalnu skrb), te veće podrške Romkinjama u nastavku školovanja.

Projekt je osmišljen na temelju znanstvenih podataka i potrebe za sveobuhvatnijim i konkretnijim pristupom Romkinjama, koje Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje 2013.-2020. prepoznaje kao jednu od najisključenijih društvenih skupina. Svi relevantni podatci upućuju na zabrinjavajuće uvjete života Romkinja te neosporivu potrebu za većim angažmanom u pogledu njihova obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja odnosno socioekonomskog statusa. Neki od najalarmantnijih rezultata istraživanja iz studije *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: žene, mladi i djeca*¹ (Klasnić, Kunac, Rodik, 2020), ukazuju na hitnost adresiranja niza kompleksnih problema s kojima se Romkinje susreću, te uključuju:

- Zdravstveni status Romkinja lošiji je u usporedbi sa zdravstvenim statusom muškaraca u romskoj zajednici, a još drastičnije u odnosu na žene iz većinskog stanovništva
- Razvidna je velika razlika u obrazovnom statusu muškaraca i žena: udjeli žena „bez škole“ gotovo su dvostruko veći od udjela muškaraca, dok su udjeli muškaraca veći u svim ostalim kategorijama obrazovnog statusa
- Nepismeno je čak 17 posto Romkinja, naspram 0,13 posto nepismenih žena u općoj populaciji, a 80 posto Romkinja u dobi od 20 do 29 godina nema završenu srednju školu
- stope nezaposlenosti među Romima i Romkinjama višestruko su veće za žene
- U najmlađoj dobnoj podskupini mladih najveća je rodna razlika u udjelu onih koji su u braku: od mladića je u braku njih 7 posto, a od djevojaka dvostruko više, tj. njih 14 posto
- Unutar mlade romske populacije u Hrvatskoj je 9 posto maloljetnih mladića i 17% maloljetnih djevojaka (u dobi 14-17 godina) u braku ili u izvanbračnoj zajednici. U istoj dobnoj skupini među

maloljetnim Romima i Romkinjama, 6 posto mladića te 10 posto djevojaka su roditelji

- 50 posto Romkinja ima prvo dijete u dobi od 16 do 20 godina, a prosječna dob rađanja prvog djeteta među Romkinjama je 18 godina

Unatoč jasnim potrebama, suočeni smo s kontinuiranim izostankom promišljanja strukturnih opresija kojima su izložene siromašne pripadnice romske nacionalne manjine. Njihovo aktivno uključivanje u borbu za rodnu ravnopravnost kroz institucije i feminističke organizacije također je dugi niz godina bilo zanemareno, a na nedavnom primjeru jednog neuspjelog pokušaja da se to promijeni, vidimo i koliko je dodatnog rada potrebno uložiti u edukaciju i povezivanje samih organizacija manjinskog i većinskog stanovništva. Potonje mahom još uvijek nisu dovoljno senzibilizirane za goruća pitanja manjinskih zajednica unutar kojih su upravo žene pojačano izložene diskriminaciji te svim oblicima rodno uvjetovanog i socioekonomskog nasilja.

Eklatantni primjer nerazumijevanja važnosti podrške i solidarnosti u odnosu na žene pripadnice romske nacionalne manjine, te propuštene prilike da se okrene drugačijim, uključivijim feminističkim praksama, pokazao je tako nedavno i Centar za ženske studije u Zagrebu.

Centar za ženske studije (CŽS) prvi je izvaninstitucionalni obrazovni centar u Hrvatskoj, čiji je program orijentiran ka podučavanju ženske povijesti i kulture sa svrhom promicanja ženskih prava i rodne ravnopravnosti.

U sklopu svog djelovanja, Centar² *provodi istraživačke, kulturno-umjetničke i druge projekte koji proizlaze iz njegovih programskih usmjerenja, dok se njegovi ostali projekti nerijetko (...) odnose na projekte Europske unije kojima se odgovara na specifične potrebe vezane uz žensko osnaživanje, rodnu jednakost i ženska ljudska prava.*

Nadalje, Centar na svojim službenim stranicama navodi kako se *u ostvarivanju svojih ciljeva vodi*

S obzirom da se Romkinje u svim nacionalnim i europskim strateškim dokumentima kontinuirano navode kao iznimno marginalizirana skupina, izložena višestrukoj diskriminaciji i iznimno nepovoljnim uvjetima života, te s prilično ograničenim mogućnostima, dalo bi se pretpostaviti kako će vodeće feminističke organizacije pokazati interes za tu temu, te kroz svoje djelovanje i dobro uhodane mehanizme nastojati doprinositi boljitku najranjivijih i posebno deprivilegiranih društvenih skupina kao što su Romkinje.

1 <https://ukljucivanje-roma.com/assets/other/Uklju%C4%8Divanje%20Roma%20u%20hrvatsko%20dru%C5%A1vo%20-%20%C5%BEene,%20mladi%20i%20djeca.pdf>

2 <https://zenstud.hr/projekti/>

Iako su 21. listopada 2020. godine zaprimljeni rezultati prema kojima je projekt ostvario najveći broj bodova, i plasirao se na prvo mjesto u kategoriji ljudskih prava, te iako je Skupština CŽS-a prihvatila njegovu provedbu u okviru operativnog plana Centra za 2021. godinu, nakon čega je donatoru potvrđena implementacija, upravljačka tijela Centra za ženske studije u prosincu odlučuju odbiti projekt.

načelima poštivanja različitosti, uključivosti, ženske i transnacionalne solidarnosti, kulture nenasilja i društvene odgovornosti, te da je svojim jedinstvenim obrazovnim programom, kulturno-umjetničkim i aktivističkim angažmanom (...) pokretač društvenih promjena i utječe na razvoj demokracije u zemlji i regiji.

S obzirom da se Romkinje u svim nacionalnim i europskim strateškim dokumentima kontinuirano navode kao iznimno marginalizirana skupina, izložena višestrukoj diskriminaciji i iznimno nepovoljnim uvjetima života, te s prilično ograničenim mogućnostima, dalo bi se pretpostaviti kako će vodeće feminističke organizacije pokazati interes za tu temu, te kroz svoje djelovanje i dobro uhođane mehanizme nastojati doprinosti boljitku najranjivijih i posebno deprivilegiranih društvenih skupina kao što su Romkinje. Imajući u vidu područje djelovanja i ključne ciljeve CŽS-a, otvaranje prema terenskom, aktivističkom radu s konkretnim potlačenim skupinama žena, u ovom slučaju Romkinjama, čini se kao koherentan smjer organizacije koja se primarno bavi izvaninstitucionalnim feminističkim obrazovanjem.

Upravo je tim smjerom krenula bivša izvršna direktorica CŽS-a, Karolina Hrga, koja je još u ožujku 2020. godine u intervjuu za *Phralipen*³ istaknula svoju organizacijsku viziju: *Vjerujem da će u budućnosti biti prilike i da aktivnije surađujemo s romskim organizacijama na edukativnim i feminističkim projektima koji će ići prema politizaciji, osnaživanju i samoorganiziranju uključenih pojedina i pojedinki, a koje/i će emancipatorne modele i prakse nastaviti primjenjivati u svojim organizacijama i zajednicama.*

Da neće stati samo na riječima pokazala je u radu tijekom svojeg dvogodišnjeg mandata, u sklopu kojega je, zajedno s istraživačicom Suzanom Kunac, osmislila i raspisala projekt *Obrazovane Romkinje, osnažene romske zajednice!*, te njime konkuri-

rala uz dvjestotinjak drugih projekata na natječaju Fonda za aktivno građanstvo. Međutim, iako su 21. listopada 2020. godine zaprimljeni rezultati prema kojima je projekt ostvario najveći broj bodova, i plasirao se na prvo mjesto u kategoriji ljudskih prava, te iako je Skupština CŽS-a prihvatila njegovu provedbu u okviru operativnog plana Centra za 2021. godinu, nakon čega je donatoru potvrđena implementacija, upravljačka tijela Centra za ženske studije u prosincu odlučuju odbiti projekt.

Do odluke dolazi netom nakon dvomjesečnog perioda tijekom kojega se, kako doznajemo, na Skupštini Centra pokušavalo prikupiti (ili eskivirati) potrebnu dvotrećinsku većinu glasova kojom bi se potvrdilo preporuku Odbora CŽS-a da se Karolini Hrgi ne produži mandat izvršne direktorice, a time i pripadajući radni ugovor. O razlozima za smjenu s izvršne pozicije i otvoreno zagovaranim ambicijama tijekom mandata Hrga je iz svoje perspektive govorila u intervjuu za *Bilten*⁴, ocrtavajući situaciju koju naziva *prividnim konsenzusom u feminizmu* odnosno opisuje kao nemogućnost Centra da zauzme jasan stav oko ključnih pitanja, uz njegovo postavljanje u ulogu arbitra toga koji će glasovi i perspektive te na kakav način biti dio proklamiranog pluralizma. Odbijanjem projekta nestala je i mogućnost da se s Hrgom i Kunac potpišu ugovori o radu na projektu.

Sukob na feminističkoj sceni svakako postoji. Nakon što su na društvenim mrežama apostrofirani javni transfobni istupi⁵ nove izvršne direktorice Dorotee Šušak, Centar za ženske studije suočio se s brojnim i snažnim kritikama⁶. No iako su kritike pristigle s različitih strana, s domaće i regionalne⁷ civilne scene, što od inicijativa i organizacija, što od individualnih aktera i akterica, Nataša Govedić, dugogodišnja glavna

³ <https://phralipen.hr/2020/03/27/centar-za-zenske-studije-feminizam-kao-mobilizacijski-element-antikapitalisticke-borbe/>

⁴ <https://www.bilten.org/?p=35715>

⁵ https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1645972065583417&id=100005119186942

⁶ <https://www.facebook.com/fAKTIV/photos/a.1092298694197632/3582803735147103>

⁷ <https://www.facebook.com/GetenLGBTIQA/posts/3484108588302855>

urednica časopisa *Treća*⁸, kojem je izdavač Centar, u svojem nedavnom reagiranju⁹ na kritike koje su Centru i redakciji Treće upućene na portalu *VoxFeminae* neuvjerljivo sugerira da iza čitavog spektra prigovora stoji upravo Karolina Hrga, koja je zbog navodne *gladi za vlašću* započela potragu za velikom *‘ljagom’ koja bi se mogla baciti na Centar (...)* [a] izbor *ljage pao je na transfobiju*. Brojnost i navodna orkestracija upućenih kritika tako je pripisana bivšoj izvršnoj direktorici, a da se pritom nije vodilo računa o neupitnoj i višegodišnjoj autonomiji te kritičnom stavu aktivističkih organizacija s čijih su adresa kritike upućene (Trans Aid, Faktiv, Zagreb Pride, LeZbor, Udruga Lori, Status M).

Nakon nekoliko pasivno-agresivnih¹⁰ i samoviktimizacijskih¹¹ očitovanja Centra i njegove nove izvršne direktorice, difamacijski nastrojenih prema neistomišljenicama/cima, te nakon nekritičkog prihvaćanja regionalnog pisma potpore transfobnih aktera i akterica¹², čitava se situacija više čini kao još jedno elokventno, ali isprazno odbijanje odgovornosti odnosno, u slučaju Govedić, prebacivanje iste na osobu koju se željelo ukloniti s pozicije upravljanja zbog neslaganja oko smjera i vizije organizacije.

Iako se transfobijom ČŽS-a ne možemo podrobnije baviti u ovome tekstu, važno je razumjeti kontekst u kojem je projekt za Romkinje odbijen, te što nam to govori o smjeru i djelovanju jedne feminističke organizacije. Kako bismo se dotakli neodgovorenih pitanja, razgovarali smo s Karolinom Hrgom.

Koje su bile vaše ulazne točke za bavljenje ovom temom?

Moja aktivistička motivacija za angažmanom oko društveno transformativnih emancipatornih praksi u bitnome je informirana teorijom socijalne reprodukcije, kojom se posljednjih godina globalno, ali i na našim prostorima sve intenzivnije bavi dio marksističko-feminističkih teoretičarki, dok je moja želja za radom s romskom zajednicom ojačana, a teorijska perspektiva obogaćena rezultatima studije *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo – žene, mladi i djeca* (Klasnić, Kunac, Rodik, 2020).

Teorija socijalne reprodukcije razmatra društvene mehanizme i procese kojima se obnavlja radna snaga odnosno kojima se ljudi reproduciraju unutar socioekonomskog konteksta u koji su uronjeni, premreženog institucijama koje su komplementarne potrebama dominantnog sistema proizvodnje. Dobar dio socijalno-reproduktivnog rada, koji uglavnom obavljaju žene, provodi se kao neplaćeni kućanski rad u obiteljima, uključujući i emotivni rad te rad brige i njege. Iznimno važnu ulogu imaju i javni servisi te javna infrastruktura, a socijalno-reproduktivni rad obavlja se i u tržišnim aranžmanima.

Premda je rodna podjela rada unutar obitelji dominantna i u većinskim i u manjinskim populacijama, institucionalni rasizam, veća izloženost siromašnih Romkinja i Roma strukturnim proturječjima kapitalističkog društva, i posljedično slabiji potencijali za njihovu emancipaciju, doprinose tome da se patrijarhalni obrasci unutar romskih zajednica još teže mijenjaju. Većina Romkinja nikada ne obavlja plaćene poslove, i u ekonomskom je smislu ovisna o socijalnoj pomoći i svojim partnerima, no istovremeno je njihov doprinos socijalnoj reprodukciji romske zajednice ogroman.

Namjera bavljenja ovom temom u okvirima Centra za ženske studije oslanjala se problemski na podzastupljene feminističke paradigme unutar Centra i ženskostudijskog kurikulumu, koje sam tijekom dvogodišnjeg mandata pokušala u većoj mjeri uključiti u programski fokus, kako jačim teorijskim zaokretom prema kviru i feminističkoj političkoj ekonomiji, tako i aktivističkim otvaranjem prema radu na terenu. U ovom slučaju s Romkinjama, s kojima cjelokupna feministička scena, osim marginalno, nije ulazila u an-

Moja aktivistička motivacija za angažmanom oko društveno transformativnih emancipatornih praksi u bitnome je informirana teorijom socijalne reprodukcije, kojom se posljednjih godina globalno, ali i na našim prostorima sve intenzivnije bavi dio marksističko-feminističkih teoretičarki, dok je moja želja za radom s romskom zajednicom ojačana, a teorijska perspektiva obogaćena rezultatima studije *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo – žene, mladi i djeca* (Klasnić, Kunac, Rodik, 2020).

Karolina Hrga

8 <https://zenstud.hr/izdavastvo/treca/>

9 <https://voxfeminae.net/pravednost/gde-su-same-strasti-nist-nemore-hrasti/>

10 <https://www.facebook.com/196057310404940/photos/a.198515326825805/3921858657824768/>

11 <https://zenstud.hr/2020/12/23/izjava-povodom-etiketiranja-centra-za-zen-ske-studije/>

12 https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3929836573693643&id=196057310404940

Premda je rodna podjela rada unutar obitelji dominantna i u većinskim i u manjinskim populacijama, institucionalni rasizam, veća izloženost siromašnih Romkinja i Roma strukturnim proturječjima kapitalističkog društva, i posljedično slabiji potencijali za njihovu emancipaciju, doprinose tome da se patrijarhalni obrasci unutar romskih zajednica još teže mijenjaju. Većina Romkinja nikada ne obavlja plaćene poslove, i u ekonomskom je smislu ovisna o socijalnoj pomoći i svojim partnerima, no istovremeno je njihov doprinos socijalnoj reprodukciji romske zajednice ogroman.

Karolina Hrga

gažman ili suradnju.

Naravno, važno je neprestano dekonstruirati poziciju iz koje se ulazi u zajednički rad jer iako smo strukturno vezane/i istim političko-ekonomskim aranžmanima koji proizvode i konsolidiraju rasne, klasne, rodne i druge nejednakosti i opresije, oni nas ne pogađaju na jednak način. Također, teorijske analize i znanstvena istraživanja koja možemo primijeniti na ovu temu mogu nam poslužiti kao skela po kojoj se zajedno krećemo u izgradnji stavova o ovim pitanjima, ali potencijalne intervencije i okvir u kojem se one provode treba kontinuirano usklađivati s htijenjima i obogaćivati iskustvima pripadnica romske nacionalne manjine, kako bi one same artikulirale vlastitu situaciju i na nju ponudile moguće odgovore.

Kako je došlo do odbijanja projekta tj. koji su razlozi za to navedeni?

Kvorum Odbora CŽS-a 23. listopada prihvaća projekt, nakon čega Centar potvrđuje donatoru da idemo u provedbu. Međutim, usprkos tome, i mimo Skupštine (održane 6. listopada, na kojoj je odobrena provedba svih raspisanih projekata), objedinjena upravljačka i nadzorna tijela traže niz dodatnih pojašnjenja, zanemaruju trostepenu evaluaciju stručne komisije koja je ocijenila projekt s visokih 95 bodova, dovode u pitanje održivost i kvalitetu projekta, dovode u pitanje jesu li informacije o projektu dobile na vrijeme itd.

Nakon iscrpne korespondencije s upravljačkim i nadzornim tijelima, te nakon nekoliko Skupština na kojima pojedine članice CŽS-a traže da se potvrdi da će se projekt provesti i da na njemu ostajem raditi kako je definirano projektom, upravljačka i nadzorna tijela Centra sazvat će 9. prosinca 2020. kolegicu Kunac, koja je mišljena kao voditeljica projekta, i mene, kako bismo *još jednom* prošle sve stavke projektne dokumentacije i odgovorile na dvojbe Odborâ. Nakon trosatnog sastanka, članice oba odbora, predsjednica, potpredsjednica, uključujući i aktualnu izvršnu direktoricu, donose i supotpisuju finalnu odluku o rušenju projekta. Skupštinu Centra morala sam sama obavijestiti o još jednoj u nizu zloupotrebi ovlasti upravljačkih i nadzornih tijela, što je rezultiralo izlaskom više članica iz članstva Centra.

Po vašem mišljenju, je li odbijanje projekta opravdano i što ono govori o CŽS-u?

Neodgovorno je odbiti ovako važan, pionirski projekt, koji donosi zaokret i unutar samog feminističkog polja, te otvara prostor zanemarenog interkulturalnog dijaloga i zajedničkog bavljenja isprepletenošću i strukturnom smještenošću rodnih, rasnih i drugih opresivnih mehanizama većinske i manjinske zajednice, gdje i sama manjinska zajednica prepoznaje problem i s povjerenjem ulazi u partnerstvo. Centar za ženske studije ogradio se od projekta i odbio njegovu provedbu službenim dopisima, obavijestivši o tome prvo donatora, a tek potom partnersku organizaciju, SRRH "KALI SARA" i time zatvorio mogućnost iznalaženja drugog rješenja (primjerice, ponude partneru da preuzme projekt).

Za nesolidarnost i elitizam jedne bijele feminističke organizacije, koji stoje u pozadini ovakvog poteza *odozgo*, nema opravdanja. Fingirani razlozi odbijanja rada s mladim Romkinjama, artikulirani nakon (riječima upravljačkih tijela) *multifaktorijalne, slojevite i dubinske analize (...)* *longitudinalno vrlo ambiciozno postavljene velikog trogodišnjeg projekta*, ipak manje govore o projektnoj metodologiji i logistici, a puno više o dominantnim feminističkim tendencijama Centra za ženske studije, koje su sve samo ne inkluzivne, unatoč tome kako Centar sam sebe nastoji prikazati.

Jalovost isključivo deklarativne pluralnosti i hinjenog prostora dijaloga suštinski različitih paradigmi (iz kojih proizlaze i različite definicije feminističke borbe), postaje posve razvidna i na ovom primjeru. Osim što su odbijanjem projekta upravljačka tijela zajedno s novom izvršnom direktoricom pokušala stopirati pozitivne promjene u smislu otvaranja feminističke scene prema potrebama manjinske zajednice, također su u jeku globalne korona pandemije i popratne ekonomske krize, svjesno ostavile bez posla dvije aktivistkinje koje su trebale biti zaposlene na projektu.

Međutim, SRRH "KALI SARA", svjestan važnosti projekta i problematičnog postupanja originalnog nositelja, odlučuje stati iza projekta kao novi nositelj. Nakon svih protustatutarnih i drugih zlostavljačkih manevara upravljačkih struktura Centra za ženske studije, sretna sam što mogu reći da je projekt *Obrazovane Romkinje, označene romske zajednice!* krenuo u implementaciju.

girl power

Nikad više ušutkivanje

Početak ove godine u regiji je obilježilo progovaranje žena (i ponekog muškarca) o seksualnom nasilju. Sve je započelo činom srpske glumice Milene Radulović, koja je izišla u javnost prijavivši za višestruko silovanje svog nekadašnjeg profesora glume i redatelja Miroslava Aleksića. Nakon hrabrog istupa Milene Radulović, diljem regije su se počele javljati žene koje su doživjele nešto slično, žene ohrabrene da prekinu često dugu i veoma mučnu šutnju.

Piše: Ivana Perić

Foto: *Pexels*

Početak ove godine u regiji je obilježilo progovaranje žena (i ponekog muškarca) o seksualnom nasilju. Sve je započelo činom srpske glumice **Milene Radulović**, koja je izišla u javnost prijavivši za višestruko silovanje svog nekadašnjeg profesora glume i redatelja **Miroslava Aleksića**. Uz Radulović, o seksualnom nasilju i uznemiravanju koje su doživjele od strane Aleksića, progovorilo je više djevojaka - četiri su zlostavljanje prijavile anonimno, zajedno s Radulović, a dvije su se javile kasnije.

Viši sud u Beogradu Aleksiću je odredio pritvor od 30 dana. Uhićen je zbog osnovane sumnje da je od 2012. do 2020. u prostorijama svoje škole glume u Beogradu seksualno napastovao najmanje pet svojih učenica (dvije su u to vrijeme bile maloljetne), a za to bi na kraju mogao biti kažnjen s od pet do 15 godina zatvora.

Nakon hrabrog istupa Milene Radulović, diljem regije su se počele javljati žene koje su doživjele nešto slično, žene ohrabrene da prekinu često dugu i veoma mučnu šutnju. Četiri bivše studentice sarajevske Akademije scenskih umjetnosti, **Asja Kršmanović**, **Matea Mavrak**, **Nadine Mičić** i **Ana Tikvić**, pokrenule su Facebook stranicu Nisam tražila, koja objavljuje iskustva seksualnog zlostavljanja i uznemiravanja iz čitave regije. Stranica je isprva bila namijenjena za dijeljenje iskustava umjetnica i drugih javnih osoba, ali se pretvorila u platformu kojoj se javljaju žrtve od svugdje, različitih profesija, životnih pozadina i iskustava.

Pozivamo sve žene da s nama anonimno podijele svoja iskustva kako bi skrenule pažnju na ono što su proživjele, ili još uvijek proživljavaju i tako

promijenile atmosferu u društvu u kojem je bilo kakav oblik nasilja prema ženama prećutno odobrovan, podržavan i podstaknut predrasudom da je u tim profesijama takvo ponašanje prihvatljivo, stoji u opisu stranice.

Podržite ih da progovore kad god su za to spremne

Mi šutimo kada ne bismo smjeli. I zato nemojte nikada više pitati žrtve zašto šute, nemate na to pravo. Podržite ih da progovore kad god da su za to spremne, poručila je televizijska voditeljica **Jelena Obućina** na početku emisije na Newsmax Adrijii, a taj je video brzo postao viralan. Obućina je rekla ono što većina nas osjeća, a uglavnom ne izrazi u riječi - naša su društva društva brojnih nepravdi, koje prate brojne i duboke šutnje. Šuti se zbog sela, šuti se zbog posla, šuti se zbog spašavanja glave. Dresirali smo ušutkivanje kao svoju tradiciju. Pitanje zato nije zašto su žene šutjele, nego zašto smo ih ušutkivali i zašto to i dalje radimo.

Zato ne pitajmo više žene zašto su dosad šutile - zapitajmo se što smo sve sami i zašto prešutjeli i prešutjele, prepoznavajmo da je trenutak kada druge i drugi napokon progovore trenutak da pojačamo zvučnik, da im pružimo razglas. Možda ćemo tako, korak po korak, pronaći snagu i hrabrost da i sami u nekom trenutku izgovorimo ono što je još uvijek skriveno, bolno i štetno u nama i oko nas. Koliko je takve boli, potvrđuju svjedočanstva koja ovih dana iskaču sa svih strana i u Hrvatskoj.

Dekanica Akademije dramskih umjetnosti u Zagrebu **Franka Perković Gamulin** nedavno je Indexu u razgovoru rekla da su je ova svjedočanstva šokirala, te da nije očekivala da će se ticati i zagrebačke Akademije, na kojoj je novoformirano Povjerenstvo već zaprimilo više prijava seksualnog

zlostavljanja i uznemiravanja. *Sustav ne funkcionira dovoljno dobro i propustili smo primijetiti i reagirati, a ja sam kao dekanica prva u lancu odgovornosti. Želim pokazati žrtvama da nisu bile uzalud hrabre kada su progovorile i da će svi koji su radili te užase podnijeti konzekvence*, poručila je Perković Gamulin.

Nedavno je objavljeno i kako je devet bivših studentica Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu podnijelo prijavu protiv profesora s Klinike za kirurgiju, ortopediju i oftalmologiju. Prijava je podnesena dekanu, predstojniku Klinike te predsjednici Povjerenstva za stegovnu odgovornost radnika. U ime studentica prijavu je podnio **Tomislav Gomerčić**, profesor sa Zavoda za veterinarsku biologiju. Profesor protiv kojeg su stigle prijave udaljen je s radnog mjesta i protiv njega je pokrenut stegovni postupak.

Prebacivanje loptice na “neodgovorne” studente i “zabušante”

Fakultetska okruženja i profesori na pozicijama moći nenavikli na preispitivanje dominacije, moći i hijerarhijskih struktura, ponegdje su odmah pokušali prebaciti krivnju na “loše” studentice i studente.

Tako je **Srdan Vukadinović**, profesor na Akademiji dramskih umjetnosti Univerziteta u Tuzli, nakon što je optužen za seksualno uznemiravanje od nekoliko studentica, poručio kako se u slučaju anonimnih prijava *radi očito o nekim fantomima koji su izgubili godine, dobili loše ocjene ili nisu ostvarili ono što su mislili. (...) Ne možemo ljude bez dokaza optužiti tako što će se pisati da su se ovako ili onako ponašali. Kažem vam da imajući u vidu neke slučajeve, tu ima dosta ostrašćenosti. Oni koji imaju manjak talenta i manjak vrijednosti tako reagiraju. Neće tako najbolji studenti ili najbolje glumice tako reagovati, od njih koji su zadovoljili kriterije to nećete čuti.*

Reakcije poput Vukadinovićeve zasad su u manjini, a nadajmo se (i pobrinimo) da će tako i ostati. Osim što se mora pružiti prilika studenticama i studentima da u miru prijave sve slučajeve nasilja i uznemiravanja, priča

tu ne smije stati. Ovo je prilika da se na svim fakultetima, ali i šire u društvu, počne ozbiljno raditi na stvaranju okruženja koje neće proizvoditi i reproducirati nasilje. Nije dovoljno istražiti i procesuirati sve “stare” slučajeve, bitno je raditi i na tome da više ne bude novih.

Obrazovanjem i odgojem protiv nasilja

Seksualno nasilje počinje u najranijoj životnoj dobi, a poprima razne oblike. Kako su to divno sročile iz feminističkog kolektiva fAKTIV: *Kad odmahuju rukom na tvoju nelagodu u djetinjstvu, kad tvoje granice ne smatraju važnima, kad tvoju seksualnost smatraju prljavom - omogućavaju i one puno teže oblike seksualnog nasilja. Kad se smiju na šale o silovanju - podržavaju silovanje.* Rad protiv nasilja počinje u obitelji, među prvim prijateljima, u školi.

Ministarstvo znanosti i obrazovanja bi stoga, kao jedan od nužnih koraka, u škole trebalo uvesti obavezne radionice i edukacije o seksualnom nasilju. *Ženska soba je napravila edukativni preventivni program protiv seksualnog nasilja za učenike prva tri razreda srednje škole. No to nije obavezno i škole to ne moraju prihvatiti. Najviše otpora nam pokazuju škole u Dalmaciji. One nam kažu da im to ne treba jer kod njih nema seksualnog nasilja. A takvih škola, koje to tvrde, ima i po Zagrebu isto,* komentirala je nedavno **Josipa Tukara Komljenović** iz Ženske sobe. Ovakav otpor škola potrebno je sustavno slomiti i učiniti obrazovanje protiv seksualnog nasilja obaveznim za sve.

Bitno je na kraju reći i kako je tek lani povećana minimalna kazna za silovanje s godine dana na tri godine. Sudski procesi pritom traju dugo, a u međuvremenu žrtve prolaze dodatnu traumu. To je spora i teško dostižna pravda, a kao takva funkcionira za samo mali broj slučajeva, jer se procjenjuje da 90 do 95 slučajeva seksualnog nasilja ostaje neprijavljeno. Dug je još put pred nama, ali zahvaljujući hrabrim i nepokornim ženama lagano se krećemo u dobrom smjeru. Čitavom regijom čuje se složno - nikad više moja šutnja, nikad više tvoje ušutkivanje.

Zato ne pitajmo više žene zašto su dosad šutile - zapitajmo se što smo sve sami i zašto prešutjeli i prešutjele, prepoznajmo da je trenutak kada druge i drugi napokon progovore trenutak da pojačamo zvučnik, da im pružimo razglas. Možda ćemo tako, korak po korak, pronaći snagu i hrabrost da i sami u nekom trenutku izgovorimo ono što je još uvijek skriveno, bolno i štetno u nama i oko nas. Koliko je takve boli, potvrđuju svjedočanstva koja ovih dana iskaču sa svih strana i u Hrvatskoj.

Mržnja “uobičajena poput kiše”

Istraživanje psiholoških učinaka govora i zločina mržnje na zajednice Roma i Putnika u Velikoj Britaniji, koje su proveli Margaret Greenfields i Carol Rogers, objavljeno je u prosincu 2020. godine. Cilj istraživanja provedenog između prosinca 2019. i srpnja 2020. bio je uspostavljanje prve baze svjedočanstava kojima se pokazuju posljedice zločina iz mržnje na mentalno zdravlje i (pokušaje) samoubojstva. Ovaj pothvat izuzetno je važan i vrijedan jer nema puno istraživanja koja se bave takvim posljedicama govora i zločina mržnje, ali i zato što se općenito jako malo istraživanja bavi mentalnim zdravljem u romskim zajednicama.

Piše: Ivana Perić
Foto: *Pexels*

Istraživanje psiholoških učinaka govora i zločina mržnje na zajednice Roma i Putnika u Velikoj Britaniji, koje su proveli **Margaret Greenfields** i **Carol Rogers**, objavljeno je u prosincu 2020. godine. Cilj istraživanja provedenog između prosinca 2019. i srpnja 2020. bio je uspostavljanje prve baze svjedočanstava kojima se pokazuju posljedice zločina iz mržnje na mentalno zdravlje i (pokušaje) samoubojstva. Ovaj pothvat izuzetno je važan i vrijedan jer nema puno istraživanja koja se bave takvim posljedicama govora i zločina mržnje, ali i zato što se općenito jako malo istraživanja bavi mentalnim zdravljem u romskim zajednicama.

Navikavanje na mržnju

Zločini iz mržnje prema tim zajednicama gotovo su svakodnevna pojava, riječima jednog od ispitanika: *uobičajena poput kiše*. Romi i Putnici imaju najgore rezultate od svih etničkih grupa u Britaniji kada se gleda obrazova-

nje, zdravlje i zapošljavanje. S druge su pak strane neproporcionalno zastupljeni u kaznenopravnom sustavu, kroz koji ih prolazi velik broj.

Postoje i veće stope smrtnosti i učestalosti samoubojstava unutar tih zajednica, nego među širom britanskom populacijom. Suočavaju se sa svakodnevnom diskriminacijom i mržnjom u svim aspektima svog života, a značajna i sve veća količina govora mržnje usmjerena je na članove ovih zajednica na društvenim mrežama. U istraživanju se navodi da postoje povezanosti govora mržnje (koji utječe na opću dobrobit i mentalno zdravlje) s medijskim izvještavanjima koja su fokusirana na *kriminalce Rome*, negativnim političkim diskursom i senzacionalističkim televizijskim programima.

Čak 91 posto ispitanika doživjelo je neki oblik diskriminacije, a 77 posto je bilo žrtva govora mržnje ili zločina iz mržnje. Na pitanje koliko im se često događa govor mržnje ili zločin iz mržnje, 78 posto ispitanika kaže da se incidenti govora ili zločina mržnje

dogadaju vrlo često (uz neke koji sugeriraju da se to događalo stalno ili svakodnevno); 18 posto odabralo je «često», a samo tri posto ispitanika je navelo «ponekad». Najčešći oblici govora mržnje / zločina koji su iskusili sudionici ankete su sustavno isključivanje i diskriminacija kod ostvarivanja osnovnih usluga (npr. zdravstvo, obrazovanje) - iskusilo 94 posto ispitanika, jačanje negativnih stereotipa - 89 posto ispitanika, zlostavljanje preko društvenih mreža - 87 posto ispitanika, poticanje medija na mržnju - 82 posto ispitanika.

Dodatno, posebno zabrinjavajuće (s obzirom na to da je nasilje u školi povezano s lošim ishodima i nepovoljnim budućim iskustvima i društvenim interakcijama), čak je 78 posto ispitanika istaknulo školsko zlostavljanje kao značajne incidente povezane s mržnjom koje su doživjeli osobno i/ili njihova djeca. To pokazuje koliko rano u životu započinje *navikavanje na mržnju*.

Mržnja ubija

Trenutno svaka četvrta odrasla osoba i svako deseto dijete u Velikoj Britaniji ima dijagnosticirane probleme mentalnog zdravlja. Ti se rizici pogoršavaju nizom socijalnih čimbenika, uključujući siromaštvo, nezaposlenost, niže obrazovanje, nesigurni ili nekvalitetni smještaj, ekstremni stres, itd. Iz tih su razloga zajednice Roma i Putnika osjetljivije na mentalno zdravlje i imaju veći rizik od samoubojstva.

Sudionici ovog istraživanja u više su navrata naglasili trajni stres i demoralizirajući učinak zločina iz mržnje, govora mržnje i diskriminatornog predstavljanja svojih zajednica na njihove živote. Postoji vrlo visoka korelacija između iskustava isključenosti, diskriminacije, bivanja žrtvom zločina iz mržnje ili govora mržnje, i lošeg mentalnog zdravlja.

Pritom je važno reći kako je samo 10 posto ispitanika izjavilo da bi službeno prijavili zločine iz mržnje i govor mržnje. Romi i Putnici koji su pokušali samoubojstvo ili koji pate od psihičkih problema često su izbjegavali potražiti pomoć zbog stigme, straha od diskriminacije, loših iskustava i nepovjerenja u «redovne službe».

Socijalna isključenost, siromaštvo, iskustva rasizma, osjećaji tuge i nemoći, neliječeni problemi s mentalnim zdravljem i zlouporaba supstanci (što je učestalo za zajednice koje su marginalizirane) - sve to pridonosi visokim stopama samoozljeđivanja i pokušaja samoubojstva kod Roma i Putnika.

Dvadeset i petero ispitanika koji su izgubili rođake zbog samoubojstva naveli su čak 62 primjera članova obitelji koji su umrli oduzevši si živote tijekom petogodišnjeg razdoblja. Također je vrijedno naglasiti da je zabrinjavajući broj mladih ljudi u dobi od 18 i 30 godina izravno pogođen ovim iskustvima - 65 posto svih mladih ispitanika ima iskustvo samoubojstva u obitelji. U 60 posto slučajeva kada su ispitanici izjavili da imaju članove obitelji koji su pokušali samoubojstvo ili se ubili, prije događaja pojedinac/ka je govorio o iskustvima govora mržnje i zločina iz mržnje.

Autori istraživanja ističu kako će učinci izloženosti višestrukim samoubojstvima u tako mladoj dobi vjerojatno biti duboki i cjeloživotni, pogoršavajući čimbenike rizika za samoubojstvo i/ili loše mentalno zdravlje među mladom populacijom.

Zdrav(ij)a budućnost

U preporukama i zaključku istraživanja podcrtava se rad na ekonomskoj sigurnosti kao primarnoj podlozi dobrobiti Roma i Putnika, nužnosti za kvalitetan život i zdravlje. Navodi se i kako je potrebno izraditi sveobuhvatnu zdravstvenu strategiju za Rome i Putnike u Britaniji, koja objedinjuje fizičko i psihičko zdravlje, što uključuje odgovarajuća financijska sredstva za povezivanje s dostupnošću usluga, kao i osiguravanje odgovarajućih intervencija za pružanje podrške na terenu.

Ništa manje važno - nužno je kontinuirano razvijati mreže solidarnosti između romskih zajednica i antifašističkih i antirasističkih organizacija i pokreta, kako bi se ojačala solidarnost, razumijevanje i rad na boljoj i zdravijoj budućnosti. Budućnosti u kojoj mržnja neće biti uobičajena poput kiše i u kojoj nitko neće vidjeti smrt kao prelazak u bolji svijet.

Zločini iz mržnje prema tim zajednicama gotovo su svakodnevna pojava, riječima jednog od ispitanika: uobičajena poput kiše. Romi i Putnici imaju najgore rezultate od svih etničkih grupa u Britaniji kada se gleda obrazovanje, zdravlje i zapošljavanje. S druge su pak strane neproporcionalno zastupljeni u kaznenopravnom sustavu, kroz koji ih prolazi velik broj.

Pjesnikinja na viličaru

Dvadeseto stoljeće zaista je bilo stoljeće najgorih horora, ali to je i stoljeće koje je izrodilo jednu Teru Fabiánovu - pjesnikinju na viličaru, prijateljicu životinja i akrobata, radosnu čistačicu i neumornu novinarku, ženu koja je pobijedila smrt i zasjajila životom kroz svaki jarak u mraku.

Piše: Ivana Perić

Foto: *La Marsupial Twitter*

Tera Fabiánová rođena je u Žihárecu (bivša Čehoslovačka, danas Slovačka) u velikoj romskoj obitelji, u jesen 1930. godine. Odrasla je u regiji s manjinom koja govori mađarski jezik, pa je odmalena govorila i na romskom i na mađarskom dijalektu. Obitelj njenog oca bila je brojna - djed i baka s očeve strane oboje su umrli od španjolske gripe, ostavivši za sobom desetero djece, od kojih je najmlađe još bilo u kolijevci.

Fabiánová tako odrasta među brojnom rodbinom, u vječnoj graji, igranju i radu. Siromašno, ali puno duha.

Takav kaotičan, ali topao život ne traje dugo - počinje Drugi svjetski rat, koji Fabiánovu prekida u pohađanju osnovne škole, iako ju je jako željela nastaviti. Zbog rata je na kraju završila samo tri razreda osnovne škole, u čemu piše u priči *Sar me phiravas andre škola' (Kako sam pohađala školu)*.

Početni dani u školi bili su joj jako teški, čega se prisjeća ovako: *Samo sam sjedila i razmišljala u sebi kako ću postati netko! Sve ću znati. Svo znanje će mi doći, samo sjedim u školi, to je ono u što sam vjerovala. Ali onda sam pogledala svoje bosa noge i srce mi je palo u pete. Kako je siromašna Romkinja mogla postati netko? (...) Napokon je stigla učite-*

ljica. Vidjela me kako sjedim u prvoj klupi. 'Tko te sjeo tamo?', upitala je i izvukla me iz klupe i poslala da sjednem iza. 'To će biti tvoje mjesto.' U prvoj su klupi sjedile bogate male gadžo djevojke. Iza njih su sjedili oni siromašniji, a zadnje klupe bile su za Rome. 'Ciganska klupa'.

Zbog toga Fabiánová u prvim danima u školi ništa nije naučila, *jedino što mi se usadilo u glavu bilo je koliko sam siromašna.* Nakon nekog vremena, učiteljica je uvidjela da je željna znanja i talentirana, pa joj je poklonila nekoliko bilježnica, i ostatke olovaka koje su ostala djeca bacila, od koje su je *prsti boljeli od držanja, ali bilo mi je drago što ih imam.* Kad je Drugi svjetski rat započeo, Romima i Romkinjama je zabranjen ulaz u selo i to je bio kraj školovanja za Fabiánovu.

Kao tinejdžerka je napustila Slovačku i s roditeljima i braćom i sestrama otišla prvo raditi u Moravskoj, a nedugo zatim i u Pragu. Radila je puno u poljoprivredi, na poljima i farmama. U drugoj polovici 1940-ih zapošljava se kao služavka u gostionici u Pragu. Posao je težak, ali ona gura naprijed, njeguje svoj interes za život, svoju radost. Kako na jednom mjestu piše u autobiografskoj priči: *Čovjek savorestar iĽa avri mro humoris (Moj me humor uvijek spašavao.)*

Kad je gostionica *Milord's* nacionalizirana, počela je raditi u firmi ČKD u Vysočanyju, kao čistačica. Njen šef je brzo primijetio kako je sposobna za raditi više od čišćenja, pa joj je ponudio da pohađa tečaj rukovanja dizalicama i viličarima. Kako je završila tečaj s izvrsnim rezultatima, odmah je prebačena na rad na dizalici u ČKD-u, i na tom je poslu ostala punih 35 godina.

Uz posao je stalno i puno pisala. Osim pjesama, pisala je kratke priče i članke. Kada je kao posljedica Praškog proljeća 1969. godine osnovan **Cigansko-romski savez** koji je počeo izdavati novine **Romano fil**, njena kolumna *Zadáno pro Teru (Rezervirano za Teru)* postala je prvi novinarski priloga na romskom jeziku.

Rad na dizalici i viličaru na kraju je morala napustiti zbog lošeg zdravlja. Napola gluha, počela je gubiti osjećaj za ravnotežu, i završila podvrgnuta teškoj operaciji. Tijekom operacije u jednom je trenutku bila i klinički mrtva. Vratila se u život, kako je vjerovala, jer ju je držalo i uz nju stajalo njeno četvero djece. Muž nije bio uz nju, jer se od njega friško bila razvela, nakon četrdeset godina braka. Iskustvo 'jednom nogom u grobu' opisala je u priči *Le Romeskero suno*, u kojoj je Romkinja koja radi na dizalici doživjela kliničku smrt nakon nesreće. Dospjela je u nebo i očekuje da će Romi i bijelci ondje biti tretirani jednako. Iznenadi se kad na nebesima ugleda dva ulaza - *jedan za Gadže, drugi za Cigane.*

Osim brojnih nepravdi romske svakodnevice, i divnih portreta *svoje-glavih* Romkinja, književna djela Fabiánove velikim se dijelom bave i životinjama i značajem životinja za naš svijet i život. Za nju su životinje s kojima je radila u poljima, s kojima je dijelila svoje sobičke, njena rodbina, pratitelji, prijatelji, i to najbolje opisuje u kratkoj priči *Čavargoš (Skitnica)*, koju je za televiziju adaptirala redateljica **Jana Ševčíková**.

Fabiánová je umrla u Pragu 2007. godine. Njezina su djela, zajedno s velikom podrškom i kontinuiranim aktivnostima njene prevoditeljice i prijateljice **Milene Hübschmannove**, ostavila enorman utjecaj i potaknula mnoge Rome (ali i druge ljubitelje pisane riječi) u Češkoj i Slovačkoj da počnu pisati i čitati književnost. Dvadeseto stoljeće zaista je bilo stoljeće najgorih horora, ali to je i stoljeće koje je izrodilo jednu Teru Fabiánovu - pjesnikinju na viličaru, prijateljicu životinja i akrobata, radosnu čistačicu i neumornu novinarku, ženu koja je pobijedila smrt i zasjajila životom kroz svaki jarak u mraku. Ima li bolje priče da nas uvede u izazovnu 2021. godinu?

Tera Fabiánová tako odrasta među brojnom rodbinom, u vječnoj graji, igranju i radu. Siromašno, ali puno duha. Takav kaotičan, ali topao život ne traje dugo - počinje Drugi svjetski rat, koji Fabiánovu prekida u pohađanju osnovne škole, iako ju je jako željela nastaviti.

Od zajednice za zajednicu - Otvorena romska sekcija community knjižnice „ROJCbook” / Katar i kedin e kedinake-Phutardi romani sekcija community ki libroteka „ROJCbook“

Sredinom veljače otvorena je romska sekcija community knjižnice „ROJCbook” u Društvenom domu Rojc u Puli kojoj je Središnja knjižnica Roma u Republici Hrvatskoj donirala preko tristopedeset vrijednih knjiga u izdanju Saveza Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA” i drugih naslova.

Piše: Selma Pezerović

Foto: Savez udruga ROJC

Sredinom veljače otvorena je romska sekcija community knjižnice „ROJCbook” u Društvenom domu Rojc u Puli kojoj je Središnja knjižnica Roma u Republici Hrvatskoj donirala preko tristopedeset vrijednih knjiga u izdanju Saveza Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA” i drugih naslova.

Kako nam u razgovoru kaže **Jan Franjul** iz Saveza udruga Rojc poticaj za osnivanje romske sekcije knjižnice došao je od volontera Igora Zenzerovića i Velija Huseinija, predsjednika Udruge Roma Istre Pula. Nakon njihovih dogovora započela je i komunikacija sa Savezom Roma Republike Hrvatske „KALI SARA” koji je donirao naslove na romskom jeziku, ali i knjige o Romima i romskoj kulturi na drugim jezicima. Na taj način udruga Roma Istre Pula donirala je gotovo stotinu knjiga, a SRRH „KALI SARA” više od tri stotine naslova. Uz rječnike, priručnike, stručne časopise i knjige na romskom jeziku, u sklopu donacije „ROJCbook” je postao bogatiji za mnoge naslove romskih pisaca, putopisa, monografija

Ko maškar katar februari putardi si i romani sekcija community ki libroteka „ROJCbook“ ko kedinako centro Rojc ani Pula kaske so i centralnikani Romengi biblioteka ani Republika Kroacija donirisarda trujal trišel thaj pinda lila ikalde katar Romengi Kedin ani Republika Kroacija „KALI SARA“ thaj avera lila.

Sar so phenda amenge ko lafikeripe o Jan Franjul katar kedinengo Sjuzi Rojc i ideja te kerel pe i romani sekcija ki libroteka avili katar volontera Igor Zenzerović thaj Velija Husein, prezidenti ki Romengi organizacija katar Istra Pula. Palo lenge lafikeriba šurarkerda i komunikacija e Romane kedinasa „KALI SARA“,savo so donirisarda lila ki romani čhib, numa thaj lila baš oi Roma thaj romani kultura ko avera čhiba. Ko gasavo čhani e Romengi organizacija katar Istra Pula donirisarda šel lila, a e RKRK „KALI SARA“ pobut katar tišel lila. E lavzakoncar, rulbukola (pripučnik), strijkake časopšisora thaj lila ki romani čhib, ko pervazora katar donacija „ROJCbook” kerdilo majbarvalo bute lilencar katar romane hramara, dromenge hramovoba, monografija e romano arti thaj kultura thaj romani kultura ko averenge čhiba. Ko police katar community liljarutni „ROJC-

o romskoj umjetnosti i kulturi te o romskoj književnosti na stranim jezicima. Na policama community knjižnice "ROJCbook" nalaze se, također, knjige te stručni časopisi i priručnici na drugim stranim jezicima poput engleskog, njemačkog i talijanskog.

Kutak knjižnica Roma u Puli, u Rojcu, nastojat će biti sinergijsko mjesto i obavijesni izvor građe kroz koju će se moći pratiti povijest i razvoj romskog naroda, njegovih putovanja, stradanja i postignuća kroz stoljeća. Knjižnica će nastojati biti interdisciplinarnan prostor u kojem se razmjenjuju informacije i znanja, centar kulture i događanja. Otvorenjem ove knjižnice Istra, Pula i Rojc pokazali su multikulturalnost u ovoj sredini koju ja uvijek hvalim. Knjižnica će biti mjesto očuvanja romskog identiteta, jezika i kulture, ali i simbol tolerancije i zajedništva, neophodnih obilježja u stvaranju boljeg i društva koje uključuje nas sve, izjavio je **Veli Huseini** na otvorenju romske sekcije.

Community knjižnica "ROJCbook" nastala je na inicijativu njihove volonterke **Alessie Krivičić** koja u Savezu udruga Rojca djeluje u sklopu programa Europskih snaga solidarnosti. Došavši u Rojc, Alessia je zatekla veću količinu knjiga koje su građani godinama donirali, ali koje nisu bile ni na koji način iskorištene.

book", arakhen pe lila thaj strukake časopisora thaj rulbukora ko avera čhiba sar anhlikani, germanijaki thaj italijaki čhib.

*O korneri katar romani libroteka ani Pula, ko Rojci ka kerel takati te ovel sinergijako than thaj informaciengi haing, materijali katar so ka šaj te dikhen pe e i historija thaj te dikhel pe e Romane džianesko bajroipe, lesko dromaripe, sas so crdija thaj sa so resarda ko nakhle zamanora. I liljarutni ka ovel interdisciplinarnikano than kaj so tramoisaren pe informacie thaj džanlipe, kulturako thaj čipitengo centri. Kale librotekako phutaribe i Istra, Pula thaj Rojc sikade multikulturaliteti ko kava mašjkar so me sakana ašarav le (hvalim). I libroteka ka ovel than kaj so aka arakhel pe o romano identiteto, čhib, i kultura numa thaj simboli baš tolerancija thaj barabarutnipe, zarurimo te kerel pe jek majšukar sa-suitnipe savo so inkludisarel savor-en amen, phenda o **Veli Huseini ko phutaribe e romane sekcijake***

Community libroteka "ROJCbook" kerdili pali inicijativa katar lengi volonterka Alessie Krivičić. Savi so ko organizaciengo Kedipe Rojca kerel bukji ko pervazora katar programo Evropake solidarnikane takata. Avindoj ko Rojs i Alessia arakhla but lila save so o dizutne beršencar donirina sa len, numa ko nisavo čhani najsa istemalkerde. Arkasa katar avera volontera save so keren bukji

Kutak knjižnica Roma u Puli, u Rojcu, nastojat će biti sinergijsko mjesto i obavijesni izvor građe kroz koju će se moći pratiti povijest i razvoj romskog naroda, njegovih putovanja, stradanja i postignuća kroz stoljeća. Knjižnica će nastojati biti interdisciplinarnan prostor u kojem se razmjenjuju informacije i znanja, centar kulture i događanja. Otvorenjem ove knjižnice Istra, Pula i Rojc pokazali su multikulturalnost u ovoj sredini koju ja uvijek hvalim. Knjižnica će biti mjesto očuvanja romskog identiteta, jezika i kulture, ali i simbol tolerancije i zajedništva, neophodnih obilježja u stvaranju boljeg i društva koje uključuje nas sve.

Veli Huseini

Cilj knjižnice je zastupati cijelu zajednicu, te naglasiti bogatstvo zajednice koja počiva u pluralizmu i multikulturalnosti. U nedostatku kulturnih programa koji se održavaju uživo, čitanje se ponovno nametnulo kao najsnažniji način za upoznavanje novih ideja, kultura, običaja i ljudskih priča. Samim time je i važnost community knjižnice još više istaknuta i naglašena.

Tada je, uz pomoć ostalih volontera koji djeluju u Savezu udruga Rojca, započela s popisivanjem i sistematizacijom građe. Sve knjige su popisane te su im dodijeljeni QR kodovi kako bi se moglo pratiti njihovo stanje. Nakon gotovo tri mjeseca posla, knjižnica je otvorena u petak 27. studenog 2020. godine.

Veliki broj naših sugrađana se učlanio u knjižnicu, ali zbog mjera zaštite od pandemije, prostor nije još zaživio na onaj način na koji bismo svi mi htjeli - kao mjesto okupljanja i druženja uz knjigu i zbog knjige. Broj donacija je rastao od samog otvaranja tako da od tisuću i šesto knjiga koliko ih je bilo u trenutku otvaranja, danas knjižnica ima preko dvije tisuće knjiga na svojim policama. Članstvo je potpuno besplatno i svi koji se žele učlaniti mogu to učiniti dolaskom u Dnevni boravak Rojca, radnim danom od 10 do 20 sati. Knjižnica ne naplaćuje članstvo ni zakasnine, posuđivanje knjiga počiva na povjerenju. "ROJCbook" je kao prava community knjižnica dio naše zajednice i kako bi rasla i funkcionirala, svi zajedno moramo brinuti za nju, ističe Franjul.

Nadalje nam otkriva kako se ove godine, koju je Ministarstvo kulture i medija proglasilo godinom čitanja, planiraju razne aktivnosti u Rojcu. U sklopu europskog projekta *R.O.J.C.: Razvijamo - Omogućavamo - Jačamo - Cijenimo* započeli su s održavanjem programa *Književne večeri u Dnevnom* koji za cilj ima predstaviti mlade autore i autorice. U suradnji s Udrugom Roma Istre Pula planiraju pokretanje radionica i čitanja na romskom jeziku te predstavljanje romske književnosti.

Cilj knjižnice je zastupati cijelu zajednicu, te naglasiti bogatstvo zajednice koja počiva u pluralizmu i multikulturalnosti. U nedostatku kulturnih programa koji se održavaju uživo, čitanje se ponovno nametnulo kao najsnažniji način za upoznavanje novih ideja, kultura, običaja i ljudskih priča. Samim time je i važnost community knjižnice još više istaknuta i naglašena.

ko ko organizaciengo Kedipe Rojca, šurarkerde te hramosaren len thaj te sistematizirisaren o lila. Sa o lila hramosarde len thaj čute lenge QR kodora te šaj te dikhel pe lengo hali. Palo trin masekora bukji, i libroteka sasa putardi paraštuj 27. novembro 2020.berš.

Baro nujmero katar o dizutne ule džene ki libroteka, numa sebepi o napore baš arakhipe katar i pandemija, sa panda ni dživdisajlo o aktiviteti ani libroteka gijate sar so savore amen manga-sar thankaj so kida amen thaj te kera amalipe e lilencar thaj sebepi o lila. O numero katar donacie katar librotekako putaribe sa majbut barola sa gijate so akana si pobut katar dujmilja lila ko police. O dženalipe ki libroteka si bilovengo thaj savore sa mangel te oven džene, gova šaj te keren le salde so ka aven ko Divesko ačoipe Rojca, ko bukjarne divesa katar 10 dži 20 o ari. I libroteka ni pokinel o dženalipe, a e lilengo leibe si muklo ko manušengo pakjajibe. "ROJCbook" si avgo community libroteka kotor katar amari kedin thaj te šaj te barol thaj te funkcionirisarel, zaruri si savore amen te ovel amen lake gajlja, phenda o Franjul.

Ponodorigate pučarda amenge sar kava berš, savo so o Ministeriumi baš kultura thaj medie vakjarde le sar berš brabaribaske, planirisaren turli aktivitetora ki Rojca. Ko pervazora katar evropakere proektora *R.O.J.C.:Bajrara - Šajdisara - Zorarkera - Moljakera* šurarkjerde te keren programo *Liljarutne rakja ko Divesko* save so si le resarin te prezentirisarel terne aukteren thaj aukterken. Ko barabar butikeripe e Romenge organizacijasa Istra Pula, planirisaren te keren vorkšopora thaj drabaripe ki romani čhib thaj te prezentirisaren o romano liljarutnipe.

I resarin katar i libroteka si te prezentiril pe i sahani kedin, thaj te sikavel pe e kedinako barvalipe savi si phandli pluralizmesa thaj multikulturasa. Ko nanipe kulturnikane programe save so ikjaren pe ko džuvdo, o drsbaripoe čuta pe sar diso majzoralo čhani te pendžaren pe neve ideje, kultura, adetora thaj manušikane paramisa. Korkori golesa si thaj o džanalipe katar community libroteke sa panda zoraleste sikavde.

Prolazi voz za predrasude? / Tréši gezášu pîntru predrasudur?

Društvenim mrežama i medijima prošli se tjedan brzo proširio školski zadatak koji je zaintrigirao i uznemirio mnoge zato što u njemu učenici s popisa moraju izabrati tri osobe pored kojih svakako žele i tri pored kojih svakako ne žele sjediti u vlaku.

Piše: Ivana Perić
Foto: *Pexels*

Društvenim mrežama i medijima prošli se tjedan brzo proširio školski zadatak koji je, kako se navodilo, vjeroučiteljica **Osnovne škole Milan Brozović** iz Kastva podijelila svojim učenicima i učenicama. Zadatak je zaintrigirao i uznemirio mnoge zato što u njemu učenici s popisa moraju izabrati tri osobe pored kojih svakako žele i tri pored kojih svakako ne žele sjediti u vlaku.

Među opcijama se nude: homoseksualac, srpski vojnik iz Bosne, afrička žena koja prodaje proizvode od kože, mladi umjetnik koji boluje od AIDS-a, Rom koji je tek izišao iz zatvora, reper koji živi alternativnim načinom života, Indijka s jednogodišnjim djetetom, prostitutka iz Berlina, engleski nogometaš, turska glumica vrlo uspješna u Hollywoodu, hrvatski tajkun, Jehovin svjedok, kompjutorski haker, liječnik specijalist za pobačaje i stariji redovnik s Biblijom u rukama. Nakon što izabere "svoje" osobe s popisa, učenici moraju navesti razloge za i protiv odabira određene osobe kao suputnika ili suputnice.

S *Phralipena* smo kontaktirali OŠ Milan Brozović iz Kastva, iz koje nam je potvrđeno da je vjeroučiteljica zaista dala ovaj nastavni listić učenicima i učenicama osmog razreda na satu vjeronauka. Istaknuli su i kako vjeroučiteljica tvrdi da je nastavni listić koristila upravo kako bi učenike naučila da ne trebaju imati predrasude prema ljudima.

Im društvenā mrežur šī medijur la sāptāmīnā še u trikut pā friš su īmnāžīt dā īškulā zadataku kari īj, kum sā navodulé, dā verā īnvācātōri a **lu Osnovna īškulā Milan Brozović** dīm Kastav u īmpārcīt lu a līj kupij. Zadataku u zaintrigirzīt šī u uznemirilit pā mulc adajē kā īm jel kupiji dāpā skrijaturā trābujā kit sā aljagā tri samur līngā kari dātōt ar kivinji šī tri samur līngā kari dātōt nu ar kivinji kit sā šadā īm gezāš.

Īntri opcijur sā īnbijē: homoseksualc, dā a lu sīrbilor kātānā dīm Bosna, dā a lu Afrika mujēri kari vindi proizvodur dīm pēlji, tīnār umjetnik kari īj bičag dā AIDS, Romu kari tek u jāšīt afarā dīm cēmnicā, reperu kari kustā ku alternativnā kust, Indijkā ku kupil dā un an dā bātīrn, prostitutkā dāpā la Berlin, dā Englez fudbaler, dā Turk glumicā kari īj tari uspēšnā īm Hollywood, hīrvat-skā tajkunu, a lu Jehova svedoku, dā kompjuter hakeru, doktoru specijalistu dā dat abortusur šī maj bātīrn popā ku Biblija īm mīnj. Dāpā še u alježi „a luj“ samā dāpā skrijaturā, kupiji trābā kit sā navedālaskā razlogur da šī protiv dā akuljesu dā određenā samā ka urtaku uli urtaka pā kalji.

Dā la *Phralipen* anj kontaktiralit OŠ Milan Brozović dīm Kastav, dā la kari nj-u fost potvīrdālit kā dā verā īnvācātōri anume u dat asta nastavnā piparoš a lu kupijilōr dā a optu razredu pā šasu dā vjeronauk. Or istaknalit šī kā dā verā īnvācātōri zāši kā dā nastāvā piparoš u hasnalit baš kum ar īnvāca kupiji kā nu trābuji sā ajvi predrasudur pā līngā ōmīnj.

Apsolutno noj ka īškula nji zalagalenj dā paši šī tolerancijā šī uvažalala dā

Apsolutno se kao škola zalažemo za mir i toleranciju i uvažavanje različitosti i upravo tome svakodnevno poučavamo naše učenike. Neizmjenno nam je žao ukoliko je došlo do iznošenja neprimjerenih poruka prema našim učenicima, stoji u očitovanju koje potpisuje ravnateljica škole **Sandra Krpan.**

Radi se o već poznatoj školskoj vježbi

Kako smo doznali iz škole (a o čemu je prije nekoliko dana pisao i portal Telegram), u ovom se slučaju radi o već poznatoj školskoj vježbi 'Euro vlak - Euro-rail à la carte' koja se prakticira u različitim zemljama, a kojom bi se trebale preispitivati predrasude i stereotipizacija različitih društvenih skupina, primarno manjina.

U oglednom primjeru vježbe koji se nalazi na stranici PRACTICE projekta, također se kao nepoželjan putnik nudi srpski vojnik iz Bosne, poljska prostitutka iz Berlina, Rom nedavno izašao iz zatvora, reper koji živi alternativnim načinom života itd., a u vježbu koju je vjeroučiteljica podijelila učenicima u Kastvu dodano je nekoliko opcija koje se ne pojavljuju u izvornoj varijanti - hrvatski tajkun, Jehovin svjedok, stariji redovnik s Biblijom u rukama, liječnik specijaliziran za pobačaje.

Prilagođavanje vježbe hrvatskom kontekstu (ili pojedinim lokalnom kontekstu, od škole do škole) nije problematično, jer u sklopu provedbe kurikularne reforme učitelji imaju slobodu i kreativnost da rade upravo to.

U dobrom scenariju provedbe ove igre, nakon što učenici naprave svoj izbor željenih i neželjenih suputnika, trebaju navesti razloge koji su doveli do njihovih odluka. U grupnom razgovoru svi bi zatim trebali iznijeti svoje zaključke i zajednički raspravljati. Uz pomoć učitelja ili učiteljice, trebali bi prepoznati koje su osobe dominantnije zastupljene na popisu "željenih", a koje na popisu "neželjenih", i razmotriti zašto je tome tako, koji su istinski uzroci za to. Ako učitelji dobro izvedu vježbu, učenici bi sa sata trebali izaći promišljajući o svojim predrasudama i načinima na koje one utječu na njihove izbore, odluke i ponašanja.

Potaknuti upravo javnom raspravom o

ölfeldä ši baš ku ahajé im tótä zi inväcínj a noštri kupij. Ku numirilälä nji žalji dakä u vinjit la dusu dä nu premeränä purunšalur pä lingä a noštri kupiji, skrivaju im očitovanji kari u skris-u ravnateljica dä iškulä, **Sandra Krpan.**

Hasta ij una kunuskutä vežbä dä iškulä

Kum anj ahuzit dä la iškulä (a dä še ménti dä órákiéi zilji u skris ši portalu Telegram), im asta slucaj hasta ij mar kánáskutä dä iškulä vežbä „Euro gezáš“ - „Euro-rail à la carte“ kari sä praktikiralešéi im dím tot félor dä pämintur, a ku kari ar trábuji kit sä sä íntrebi predrasudur ši stereotipizacijur dä dím tot félor dä društvä grimezur, mal mult manjinur.

Ím oglednä primeru dä vežbä kari sä aflä pä stranica dä projekt PRACTICE, totaša, ka nu kivinjit putniku sä ínbijä kätaná dím Bosna, dä la Poljska prostitutkä dím Berlin, Rom kari nu-j dä mult u jášit afarä dím émnicä, reperu kari kustä ku alternativnä kust ši maj menkulu, a im vežba kari dä verä inväcätóri u ínpärcit pä la kupij im Kastav u fost pus órákiéi opcijur kari nu sä pojavalešéi im izvornä varijantä - hrvatskä tajkunu, dä Jehova svedoku, maj bátirn popu ku Biblija im mînj, doktoru specijalistu dä abortusur. Prilagodula dä vežbä im hrvatskä kontekstu (uli a lu pojedinä dä lokalnä kontekst, dä la iškulä pîn la iškulä) nu-jä problem, kä im sklopu dä provedbä a lu kurikularnä reformä inväcätóri ari a lor slobodä ši kreativnostu kit sä lukri baš aje.

Ím bun scenariju dä provedba a lu asta žok, däpä še kupiji or faši a lor izboru dä kivinjiéi ši nu kivinjiéi urtaš pä kajji, trábuji kit sä navedälaskä razlogur kari lj-u adus pîn la a lor odlukur. Ím grämatur svatu, toc ar trábuji sä iznesášká a lor zaključkur ši una im grämadá sä ajvi ljéži. Ku ažutari dä inväcätóri ar trábuji kit sä kánóská kari samur is dominantnijä zastupuliéi pä skrijäturä dä „kivinjic“, a kari pä skrijäturä dä „nu kivinjic“, ši razmotrálit adáše ij aje aša, kari is anume uzrokur pîntru aje. Dakä inväcätóri benji faši vežba, kupiji ar trábuji däpä sas sä jaši ku gíndalä dä a lor predrasudur ši pärc pä kari jej utjecalešéi pä a lor izbirur, odlukur ši ponašanji.

Potaknalic baš ku javnä raspravä dä asta dä iškulä vežbä, GOOD inicijativa - dä garadanilor odgoju ši edukaciji,

In društnä mrežušur ši medijur lä säptäminy še u trikut pä friš su ímnážät dä iškulä zadatku. Zadatku u zaintrigirzät ši u uznemirilit pä mulc adajé kä in jel kupiji däpä skrijaturä trábuji kit sä aljagä tri samur lingä kari dátot ar kivinji ši tri samur lingä kari dátot nu ar kivinji kit sä šadä in gezáž.

Potaknuti upravo javnom raspravom o ovoj školskoj vježbi, GOOD inicijativa - Gradanski odgoj i obrazovanje pozvala je nastavnike/ice, edukatore/ice i sve zainteresirane na edukaciju u kojoj će zajedno analizirati ovu vježbu kako bi ju mogli koristiti u nastavi bez straha - u svrhu promišljanja, a ne produblivanja stereotipa.

ovoj školskoj vježbi, GOOD inicijativa - Gradanski odgoj i obrazovanje pozvala je nastavnike/ice, edukatore/ice i sve zainteresirane na edukaciju u kojoj će zajedno analizirati ovu vježbu kako bi ju mogli koristiti u nastavi bez straha - u svrhu promišljanja, a ne produblivanja stereotipa. Edukacija se sastoji od upoznavanja s načelima poučavanja o predrasudama, praktičnim radom na primjeru vježbe 'Euro vlak - Euro-rail à la carte' i njenim inačicama, te savjetima za stvaranje sigurnog okruženja za rad, poticanja samorefleksije, i kritičkog mišljenja za vođenje ovakvih aktivnosti.

Bitno je educirati učenike, ali treba educirati i radnike u obrazovanju

Iako je, dakle, ova školska vježba napravljena s dobrom namjerom, teško je znati hoće li je pojedini učitelj ili učiteljica dobro izvesti - u najgorem scenariju ovakva vježba može završiti i potvrđivanjem i produblivanjem stereotipa među učenicima, ovisno o svjetonazoru učitelja. Još je mnogo predrasuda među obrazovnim radnicima i radnicama, ne valja se zavaravati da su oni na neki magičan način izolirani od predrasuda pune kaljuže društva. Uzet ćemo u kontekstu *Phralipena* za primjer samo predrasude prema Romima i Romkinjama.

Prema istraživanju koje je 2017. godine provela udruga Centar za mirovne studije u suradnji s agencijom Ipsos, utvrđeno je da četvrtina građana Hrvatske ima neki oblik negativnog stava prema Romima, odnosno doživljava ih kao prijetnju, ugrozu za sigurnost građana RH i njihovu imovinu (25,3%), opasnost za RH jer se ne žele prilagoditi većinskoj hrvatskoj kulturi (24,7%) ili opasnost za RH jer ne vode računa o interesima Hrvatske i njenih građana (39,5%).

Nadalje, iako je vježba zaživjela u dijelovima europskog obrazovnog sustava, to je ne čini idealnom niti znači da je ne trebamo pomnije razmotriti i/ili kritizirati. Treba se zapitati je li ova vježba najbolje razrađena? Ne nudi se, primjerice, samo opcija "Rom" pa da se preispita predrasude prema Romima, ili "zatvorenik" pa da se preispita predrasude prema zatvorenicima, nego "Rom izišao iz zatvora" što je kovanica koja je sugestivna na druga-

u čimat pa invaćatori, edukatori ši pa toc zainteresiranā pa edukacijā im kari una imgrāmadā or analizirali asta vežbā kum ar pućé kit s-u hasnalskā im nastavā fār dā frikā - im hasna dā promišljanjur, a nu produblivanjur dā stereotipur. Edukacija sā sastojulešči đim kunušćere ku načelur dā invācutura dā prerasadur, praktičnā lukru pā primeru dā vežbā „Euro gezāš - Euro-rail a la carte” ši a lor varijantur, ši savetur dā fišemi apāratā okruženji pīntru lukru, poticilala dā samorefleksijā, ši kritičkā gīndalā dā vodulit d-asta féle aktivnostur.

Bitno ij sā educiralenj kupiji, ali trābujā educiralit ši radniši im edukacijā

Šā dakā, akuma, dā asta a lu iškuli vežbā u fost fākutā ku bunā namerā, téško s-u šći-sā dakā dar pojedina invācator uli invācatorī benji u izvedilit-u - maj urit scenariju d-asta féle vežbā pōci sā fijā gata ku potvirdālalā ši produbljulalā dā stereotipur intri kupij, ovisno dā svetonazoru a lu invācatoru. Inka is mulci predrasadur intri obrazovnā radniš, nu trābā kit sā nji zavaralenj kā jej is pā ševa ka magičnā parci izoliranā dā prerasadur dā društva pljinji dā kaljužuzur. Onj ló im kontekst a lu *Phralipen* dā primer numa predrasadur pā lingā Romi ši Romkinjur.

Istraživanjur kari la 2017. an u provālit udruga Centar za mirovne studije im suradnji ku agencija Ipsos ur utvirdālit kā unu fārtal dā građanj a lu Hīrvatska ari ševa ka forma dā negativnā stavur pā lingā Romi ši lji doživālešči ka un dalodā, ugrozā pīntru sigurnostu a lu građani im RH ši a lor imovinā (25,3%), opasnostu pīntru RH adajé kā nu vuješči kit sā sā adaptārzaskā a lu maj mulc dā hīrvatskā kulturā (24.7%), uli opasnostu pīntru RH adajé kā nu sā gīndešči dā interesur a lu Hīrvatska ši a lor građanj (39,5%). Maj dāparci, ši dakā vežba u dat kust im pārc dā a lu europskā edukacijskā sustavu, aje nu u faši idealnā, njiš nu znaćalešči kā nu u trābujenj maj binje kit s-u razmotrilenj ši/uli kritiziralenj. Trābā sā nji intribānj dakā asta vežbā ij maj benji razradālitā? Nu sā inbijā, primer, numa una opcijā „Rom“ k-apu kit sā intrebi predrasadur pā lingā Romi, uli „ćemnica“ k-apu kit sā intrebi predrasadur pā lingā hej inćiš im ćemnicā, nego „Romu še u jāšit afarā đim ćemnicā“ še ij skovanicā kari ij sugestivnā pā alfēlā parci, ši téško ij atunše maj inkuljé im

čiji način, i teško je onda kasnije u raspravi razlučiti što je točno utjecalo na odabir učenika, i što nam uopće odabir opcije "Rom koji je izišao iz zatvora" govori o stereotipima prema Romima (ili zatvorenicima) generalno.

Vrlo je moguće da na kraju učenici kući odu samo s novom "Romi kriminalci" opcijom u glavi. S obzirom na to da je nerazmjern broj (u odnosu na većinsku populaciju) Roma zastupljen u zatvorskom sustavu u većini europskih zemalja, neadekvatno "poigravanje" ovim stereotipom jako je opasno i moglo bi rezultirati još većim brojem Roma u zatvorima.

Prema istraživanju *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka* i u njemu prikupljenih podataka za 3165 osoba u dobi iznad 14 godina, 15,3 posto Roma bilo je osuđeno za počinjenje prekršajnog djela, a za kazneno djelo osuđeno je bilo 6,9 posto Roma. Rome se puno češće prijavljuje za prekršajna i kaznena djela, često su prvi i glavni sumnjivci čak i onda kada je jasno da takva djela nisu počinili, a policija ih je sklona privoditi bez ikakvog "stajanja na loptu". U zatvorima Romi često pate zbog nejednako postupanja, a nerijetko i umiru zbog zlostavljanja od strane zatvorskih službenika koji su zaduženi za njihovu skrb. Više je nerazjašnjenih slučajeva smrti Roma u zatvorima diljem Europe posljednjih godina.

Zbog svega navedenog, školska vježba u kojoj je opcija "Rom koji je izišao iz zatvora" mora biti izložena kritici, i njenoj se provedbi mora pristupiti s ogromnom odgovornošću. Ako se radi loše, netko od djece kojima u glavama ostane samo "Romi kriminalci" mogao bi sutra pozvati policiju čim vidi Roma koji noću hoda u blizini njegove zgrade, netko od te djece mogao bi sutra raditi na sudu i biti spreman bez puno razmatranja presuditi o zatvorskoj kazni kad pred njim ili njom stoji Rom.

Neće, naravno, jedan školski zadatak formirati kompletan stav i svjetonazor učenika, pogotovo ne na duge staze. Važno je sve drugo što društvo uči mlade ljude, ali po pitanju Roma i Romkinja, "teren" koji smo im pripremili skoro da i ne može biti gori.

Iježi razlučulit še aje točno utjecalé pã akuljžžala a lu kupijilor, ši še nji opće akuljesu dá opcijã „Romu kari u jãšit afarã ðim éemnicã“ spunji dá stereotipur pã lingã Romi (uli inciš im éemicã) generalno. Tari ij moguće kã pã zadnji kupiji akasã or fuži numa ku nóvã „Romi is kriminalci“ opcijã im kap. Ku obziru pã asta kã ij nu razmeran broju (im odnosu pã maj mari populaciji) dá Romi zastupljenã im a lu éemnicã sustavu im maj mulcí a lu europskã pãmintur, nu adekvatno „dá žukat“ ku éšće stereotipur, tari ij opasno ši ar pućé maj sã rezultiralaskã ku inka maj mar brojur dá Romi pãm éemnicur.

Istraživanjur *Uključulala a lu Romilor im a lu Hrvatskã društvã: istraživanji dá baznã podatkur* ši im a luj astrãšã podatkur pãnturu 3165 samur im dobã ðãpã 14 éj, 15,3 posto dá Romi u fost osudulic pãnturu fãkãturã dá prekíršajnã delur, a pãnturu kaznenã delur u fost osudulic 6,9 posto dá Romi. Pã Romi mult maj indésur sã pãrešci pãnturu prekíršajnã ši kaznenã delur, im dêsus is élsi glavnã sumnivã čak ši atunše kind ij pã císt kã dastaféle delur nu or fãkut, a policija ijã sklonã kit sã lji dukã fãr dá séfeldã „statu pã loptã“. Im éemnicur Romi indésur patalešci pãnturu elfeldã postupãnji, a nu retko ši móri pãnturu zlostavljanji dá la parće a lu dá éemnicã službenikur kari is zaduženã pãnturu a lor grizã. Še maj mulcí nu razrešenã slućajur dá mórci a lu Romilor pãm éemnicur pã la Europa im éji trikuc. Pãnturu kutotu puminjit, a lu iškuli vežbã im kari ij opcijã „Romu kari u jãšit afarã ðim éemnicã“ trãbã sã fijã izložulitã la kritikã, ši la a lji provedbã trãbã pristupulit ku mari odgovornostu. Dakã sã lukrã urit, sínjiva ðim kupij a lu kurijã im kap u rãmas „Romi is kriminalci“ ar pućé mìnji sã éemi policije kit u vidé pã Romu kari dá nópće u umbla dá aprópi dá a luj zgradã, síniva ðim aje kupij ar pućé mìnji kit sã lukri pã sud ši kit sã fijã spremnã fãr dá multã gĩndici sã presudulaskã dá éemnica kaznã kind lingã jel uli jé stã Romu.

Nu u fi, anume, unu a lu iškulã zadatku kit sã formiralaskã kompletnã stavu ši svetonazoru a lu kupijilor, a pogotovo nu pã lunž kãj. Važno ij kutotu alta še društvo invacã tinjir óminji, ali pã intribalã dá Romu uli Romkinja, „terenu“ kari anj pripremalit skoro kã njiš nu póci sã fijã maj rou.

Rome se puno češće prijavljuje za prekršajna i kaznena djela, često su prvi i glavni sumnjivci čak i onda kada je jasno da takva djela nisu počinili, a policija ih je sklona privoditi bez ikakvog "stajanja na loptu".

Zabrana ustaških simbola i dalje nedostižna / Zabranā a lu ustašilor simbolur šî maj dāparći nu-jā ažunsā

Uoči obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na žrtve holokausta, u petak, 22. siječnja 2020. godine, u zagrebačkoj Židovskoj općini okupili su se predstavnici nekolicine oporbenih stranaka ali i dijela vladajuće koalicije. Radi se o prijedlogu izmjene zakona, točnije o dodatku članku 325. Kaznenog zakona koji bi regulirao i isticanje obilježja nacionalsocijalizma, fašizma, ustaškog i četničkog pokreta ili režima.

Piše: Franka de Syo
Foto: Pexels

Uoči obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na žrtve holokausta, u petak, 22. siječnja 2020. godine, u zagrebačkoj Židovskoj općini okupili su se predstavnici nekolicine oporbenih stranaka ali i dijela vladajuće koalicije. Konkretno, sastali su se predstavnici žrtava NDH odnosno predstavnici Židova, Roma i Srba, te saborski zastupnici Damir Habijan (HDZ), Peđa Grbin (SDP), Rada Borić (NL), Milorad Pupovac (SDSS), Tulio Demetlika (IDS), Furio Radin (NZ), Krešo Beljak (HSS), Darko Klasić (HSLs) i Marijana Puljak (SC). Ishod sastanka, prema priopćenju Židovske općine Zagreb, jednoglasan je zaključak o pokretanju izrade zakona o zabrani i kažnjavanju korištenja ustaških simbola, negiranja koncentracijskih logora i veličanje ustaških zločinaca.

Bitno je napomenuti da se radi o prijedlogu izmjene zakona, točnije o dodatku članku 325. Kaznenog

îm njenće dā obilježavanji dā Internacionalnā zua dā adus îm firi pā žirtvur dā la holokaustu, vijnir, la 22. januaru 2020 anu, îm a lu Zagrebuluj dā Židov općinā s-or astrāns predstavnišī dā ōrākićī oporbenā strankur ali šī um parćī dā la a lu vladajućā koaliciji. Konkretno, s-or aflat predstavnišī dā žirtvur dā NDH odnosno predstavnišī dā Židov, Romi šī Sîrbi, šī saborskā zastupnikur Damir Habijan (HDZ), Peđa Grbin (SDP), Rada Borić (NL), Milorad Pupovac (SDSS), Tulio Demetlika (IDS), Furio Radin (NZ), Krešo Beljak (HSS), Darko Klasić (HSLs) šī Marijana Puljak (SC). Ishodu dā sastanku, pā lingā pripćenja dā a lu Židov općinā Zagreb, îm unu graju îj ligizalā dā minat fākātura zakonu dā zabranā šī kaznalalā a lu hasnalala dā ustašilor sāmnr, negiralala dā koncentracijskā logorur šī ridikala dā ustaškā zloćincur.

Bitno îj kit sā sā spujā kā hasta ar fi predlogu dā šćimbala dā zakonu, maj toćno dā dodatku a lu članku 325. dā Kaznenā zakonu kari ar regulārzi šī isticilala dā obilježjur a lu nacionalsocijalizmu, fašizmu, dā ustaškā

Da upravo nesporazumi, nerazumijevanje i neujednačena tumačenja i dalje obilježavaju svaku raspravu na ovu temu bilo je jasno i u hrvatskom Saboru, kada je zastupnik Veljko Kajtazi pozvao Vladu RH te sve kolegice i kolege zastupnike, neovisno o stranačkoj pripadnosti, da u cijelosti prihvate prijedlog Židovske zajednice i ostalih stradalačkih naroda da se ustaško obilježje i pozdravi, uključujući 'Za dom spremni', Kaznenim zakonom jasno zabrane po uzoru na njemački zakon.

Pučka pravobraniteljica Lora Vidović također je izrazila jasan stav o pozdravu ZDS rekavši: *Da je jasno propisano što se smije, što ne smije, nesporazuma, nerazumijevanja, neujednačenih, pa i zlonamjernih tumačenja ne bi bilo. Ja u potpunosti podržavam židovsku organizaciju u tome da se Kaznenim zakonom izričito zabrani korištenje svih simbola proizašlih iz ustaškog režima. To je u skladu s ustavnim vrijednostima Hrvatske i Europske unije kojoj pripadamo.*

zakona koji bi regulirao i isticanje obilježja nacionalsocijalizma, fašizma, ustaškog i četničkog pokreta ili režima. Da je potreba za takvim zakonom i dalje relevantna i aktualna potvrdio je i događaj koji je prethodio samome sastanku.

Istoğa dana u jutarnjim satima, **predsjednik Zoran Milanović** s vojnim vrhom RH, odlučio je ne prisustvovati obilježavanju 28. godišnjice vojno-policijske akcije Maslenica u Zadru. Iako je već stigao u Zadar, predsjednik Milanović ga je napustio prije početka samog obilježavanja. Kao i na 25. obljetnici vojno-redarstvene operacije Bljesak, obilježene 1. svibnja 2020. u Okučanima, kada je predsjednik Milanović komemoraciju napustio zbog ustaškog simbola – točnije, poruke „za dom spremni“ – ona je i ovoga puta razlog odlaska. Još u svibnju, predsjednik Milanović situaciju je komentirao rekavši: *Jedan sudionik se skinuo u odoru sa znakom ZDS i ja u tome ne želim sudjelovati. To je namjerna provokacija, smatram to gaženjem žrtava i sjećanja na ovaj događaj*, pa je u tome stavu ostao dosljedan i u ovome slučaju i primitka informacije o nekoliko pojedinaca s ustaškim znakovljem u protokolu događanja.

I dok su Novosti ovu priču prenijele pod naslovom *Uskoro zabrana ustaških simbola*, daljnji je razvoj situacije pokazao da i dalje ne postoji čvrsti konsenzus na tu temu, te da do konkretnih pomaka, kao ni same zabrane, neće doći baš tako uskoro.

Tek jedan dan nakon što je u priopćenju **Židovske općine Zagreb** rečeno da je postignut jednoglasan zaključak, 23. siječnja **predsjednik kluba zastupnika HDZ-a Branko Bačić** za nacional.hr izjavio je da *nije točno da se predstavnik HDZ-a na tom sastanku složio sa zabranom ustaškog znakovlja*. Zatim je i sam **Damir Habijan** opisao svoje poimanje tog sastanka izjavivši: *Nisam stekao dojam da je zaključeno kako se kreće u zakonsku zabranu ustaškog znakovlja. Nisam imao mandat da donosim*

ši četničkã pokretu uli režimu. Kã potreba pîntru dastaféle zakon ši maj dãparcí ij relevantnã ši aktualnã, u potvirdãlit ši događaju kari u pret-hodulit a lu sastanku.

Ím ista zî ím šasur dã la đimînjaca, **predsedniku Zoran Milanović** ku dã kãtãnj vîrhu RH, u odlučulit kit sã nu fîjã pã obilježavanji dã 28. godišnjicã dã kãtanã-policijskã akcijã Maslenica ím Zadar. Ši dakã mar u ažuns ím Zadar, presedniku Milanović lu lãsat ménti dã apukaré dã obilježavanji. Ka ši pã 25. obljetnicã dã kãtanã-redarstvenã operacijã Bljesak, obilježãlitã la 1. maju 2020. ím Okučani, kínd presedniku Milanović komemoracija u lãsat-u pîntru a lu ustašilor sãmnur – maj točno, pîntru porukur „za dom spremni“ – asta ij ši ím asta rînd razlogu a dãše u fužit. Inka ím maju, presedniku Milanović situacija-sta u komentiralit-u ši u zís kã: *Unu sudioniku su lãpãdat ím uniformã ku sãmnu ZDS ši ju ím aje nu gîndesk sã fljuv. Asta ij namernã provokacijã, smatrulesk asta ku kãl-kala dã žrtvur ši adusu ím firi pã asta događaju*, kapu ím ala stavu u rãmas dosljedan ši ím asta slućaj ši ím la apukari dã informaciji dã órãki-ći pojedincur ku ustaškã sãmnur ím protokoluluj dã događaju.

Ši Novosti avé naslovu *Akušã zabranã dã ustaškã sãmnur*, razvoju dã situacijã u arãtat kã ši maj dãparcí nu ješći um konsenzus pã asta temã, ši kã la konkretnã pomakur, ka njiš zabranã, nu u vinji baš aša akušã.

Tek una zuã dãpã še ím priopćenji dã a **lu Židov općinã Zagreb** u fost spus kã ij ažunsã dã ligilizalã, 23. januaru **presedniku dã klubu zastupnikur a lu HDZ Branko Bačić** pîntru nacional.hr u izjavalit *kã nu-jã anume kã predstavniku dã HDZ pã a la sastanku s-u ligizit ku zabranala dã ustaškã sãmnur*. Dãpã aje ši sîngur **Damir Habijan** u opisilit a luj poimanjur dã ala sastanak ši u zãs: *N-am kãpãtat dojmu kã ij ligizit kum mirženj ím zakonskã zabranã dã a lu ustašilor sãmnur. Nu am avut mandat kit sã a duk šefeldã ligizalã ím numilje dã strankã, nego kit sã sudjelulesk, sã bag sama dã še s-u vur-bi, ši sã mãj sadîržaju dã svat.*

bilo kakav zaključak u ime stranke, nego da sudjelujem, saslušam o čemu će se govoriti, i prenesem sadržaj razgovora.

U narednim je danima, posebice povodom Dana sjećanja na holokaust 27. siječnja, podrška za zabranu ustaškog znakovlja općenito, i pozdrava ZDS specifično, pristizala s raznih strana. **Antifašistička liga**, uz mnoštvo supotpisnika, zatražila je sedam konkretnih akcija od Hrvatskog sabora, Ministarstva branitelja, Skupštine grada Zagreba, obrazovnih institucija, Vlade RH, HRT-a, Državnog odvjetništva, Državne odvjetnice RH te lokalnih vlasti.

Dok je iz njemačkog veleposlanstva u Hrvatskoj napomenuto kako se *veleposlanstvo ne upliće u unutarnje stvari Hrvatske*, ipak je i naglašeno kako *pridaje veliku važnost ovoj temi te sa zanimanjem uočavaju sve više glasova koji traže dosljednu zabranu ustaškog znakovlja i iz njega izvedenih simbola*. Američko je veleposlanstvo u Zagrebu bilo nešto eksplicitnije u napomeni kako *ustaškim simbolima i govoru mržnje nema mjesta u današnjoj demokratskoj Hrvatskoj* i osudi *svakog pokušaja revizije povijesti ili glorificiranja prošlih totalitarnih i fašističkih režima*,

Pučka pravobraniteljica Lora Vidović također je izrazila jasan stav o pozdravu ZDS u emisiji Točka na tjedan NI Televizije, rekavši to prilikom: *Da je jasno propisano što se smije, što ne smije, nespোরазума, nerazumijevanja, neujednačenih, pa i zlonamjernih tumačenja ne bi bilo. Ja u potpunosti podržavam židovsku organizaciju u tome da se Kaznenim zakonom izričito zabrani korištenje svih simbola proizašlih iz ustaškog režima. To je u skladu s ustavnim vrijednostima Hrvatske i Europske unije kojoj pripadamo.*

A da upravo nespоразumi, nerazumijevanje i neujednačena tumačenja i dalje obilježavaju svaku raspravu na ovu temu bilo je jasno i u hrvatskom Saboru, kada je **zastupnik Veljko Kajtazi** pozvao *Vladu RH te sve kolegice i kolege zastupnike, neovisno o*

im naredna žalji, daciiljin im povodu da Zua da adus im firi pa holokaust la 27. januaru, podirškā pintru zabranā da a lu ustašilor sāmnr općenito, ši pozdravalala ZDS specifično, ažunzé da la dīm tóci pārcālje. Antifašistička liga, ku mulc supopisniš, u kutat šapci konkertna akcijur da la Hírvatskā saboru, Ministarstva da braniteljur, Skupština a lu varušu Zagreb, da edukacijā institucijur, Vlada RH, HRT, Diržavna odvjetništva, Diržavna odvjetnicā RH ši lokalna vlastur.

A lu Njemcilor veleposlanstva *im Hírvatskā ij spus kā veleposlanstvo nu sā mišilešci im da imnontru felur a lu Hírvatska*, tot aša ši ij naglasalit kum *jej aduši mari važnostu la asta temā ši ku interes védi še maj mulci grajur kari kótā dosljedna zabranā da a lu ustašilor sāmnr ši dīm jélji simbolur*. A lu Amerika veleposlanstva *im Zagreb* u fost še va maj eksplicitna *im puminjalā kum kā a lu ustašilor simbolur ši svatu da aljan n-ar vi lok im da astās demokratskā Hírvatskā ši osudulalā da tot inširkala da revizijā a lu historija uli glorificiranji da trākući totalitarna ši fašistička režimur.*

Pučka pravobraniteljica Lora Vidović tot aša u izrazalit čist stavu da pozdravu ZDS im emisijā Točka na tjedan da NI Televizija, u zās aje: *Kā ij pa čist propisilit še ij slobud, a še nu-jā slobud, nespоразumur, nu pirsipalur, nu ujednačenā, pa ši zlonamrnan tumačenjur n-ar fi. Ju da tot poddržalesk a lu Židovur organizaciji im aje kit ku Kazneni zakonu da tot sā zabranalskā hasnalala da tóci simbolur kari or-jāšit dīm a lu ustašilor režimu. Asta ij im skladu ku a lu ustavna vridilalur a lu Hírvatska ši a lu Europa uniji lu kari pripadalenj.*

A kā baš nespоразumur, nu pirsipala ši nu istā tumačenjur ši maj dāparci obilježavalešci tótā rasprava pa asta temā u fost pa čist ši im a lu Hírvatskā Saboru, kínd **zastupniku Veljko Kajtazi** u címat pa *Vladā Rh ši pa toc kolegicur ši kolegur zastupniši, nu ovisnā da a lu stranačkā pripadnostu, kit dīmtreg sā apuši purunšala da a lu Židov zajednicā ši da élci stradalačkā naciji kit da a lu ustaš sāmnr ši pozdravur, una ingrāmadā*

Potreba za jasnim i nedvosmislenim stavom o govoru mržnje i svemu što on obuhvaća važan je ne samo zbog stava prema prošlosti, već i zbog stajališta u budućnosti.

Iz njemačkog veleposlanstva u Hrvatskoj napomenuto je kako se veleposlanstvo ne upliće u unutarnje stvari Hrvatske, ipak je i naglašeno kako pridaje veliku važnost ovoj temi te sa zanimanjem uočavaju sve više glasova koji traže dosljednu zabranu ustaškog znakovlja i iz njega izvedenih simbola.

stranačkoj pripadnosti, da u cijelosti prihvate prijedlog Židovske zajednice i ostalih stradalačkih naroda da se ustaško obilježje i pozdravi, uključujući 'Za dom spremni', Kaznenim zakonom jasno zabrane po uzoru na njemački zakon.

Na taj je poziv **Marijan Pavliček** pak odgovorio kako on *ustaše i ustaška obilježja u Hrvatskoj u 2021. godini ne vidi*. Prema Pavličeku, vidljivi su jedino *pripadnici HOS-a i njihovo znakovlje*. S druge strane, **Peđa Grbin** pružio je punu podršku inicijativi Židovske općine i napomenuo da *gospodin Pavliček ignorira glorificiranje nacističkog, i da, ustaškog režima*.

Istu je razliku između znakovlja pripadnika HOS-a i ustaškog znakovlja napomenuo i **premijer Andrej Plenković** nakon prvog Milanovićevog napuštanja ceremonije u svibnju 2020. **Premijer Plenković** tada je napomenuo kako su se on, njegova stranka i Vlada, *vrlo jasno odredili prema pozdravu 'za dom spremni'*, navodeći kako *postoje precizno identificirani trenutci u kojima se neka obilježja iz rata mogu koristiti, a to su trenuci komemoracija i mjesta gdje su ti ljudi poginuli*.

S druge strane, odvjetnica i stručnjakinja za medijsko pravo **Vesna Alaburić**, smatra da *aktualne rasprave o ZDS pokazuju da zakonodavac nije spreman to pitanje sada riješiti*. Napominje također kako *Ustavni sud nikada nije rekao da zakonodavac treba donijeti propis kojim to sankcionira. Ustavni sud samo je rekao da ako se sankcionira ZDS, nisi povrijedio slobodu govora, ali je zakonodavcu prepustio da to uredi. Vlast je sklona napraviti iznimke. A da iznimke već i postoje vidljivo je iz pristupa premijera Andreja Plenkovića*.

Iz HDZ-a, točnije od **Damira Habijana**, u danima uslijed sastanka održanog u ŽOZ-u, mogli smo i čuti izjave poput: *Zanimljivo kako se ova inicijativa pojavljuje upravo prije lokalnih izbora, kao što su se prije parlamentarnih otvarale teme korupcije i nekakve ustašizacije*.

ku „Za dom spremni“, ku Kazneni zakonu pä čist sä sä zabranalskä pä uzoru pä a lu njemačkä zakonu.

Pa ajé čimaći **Marijan Pavliček** u zäs kum jel pä ustaši ši ustaškä sämnur im Hivatska im 2021. an nu védi. Pä lingä Pavliček, im videri is numa *pripadniši dä HOS ši a lor sämnur*. Pä alta parći, **Peđa Grbin** u dat pljinä podrškä a lu inicijativä dä a lu Židov općinä ši u napomenälit kä *domnu Pavliček ignoriralesēi glorificiranje dä nacističkä ši dä a lu ustašilor režimu*.

Ista razlikä intri sämnur dä a lu pripadniši dä HOS ši dä a lu Ustašilor sämnur u napomenulit ši **premijer Andrej Plenković** däpä élši a lu Milanović läsaći dä cerominijä im maju 2020. **Premijer Plenković** atunše u napomenulit kum jel ši a luj strančkä ši Vladä, *tari čist s-or odredälit pälangä pozdravu „Za dom spremni“*, ku navodu kum *ješći preciznä identificiranä trenutkur im kari seva ka sämnur dīm tabärä sä póci hasnali, a hasta ij la komemoraciji ši la lokur hundī éje óminj or murit*.

Dīm alta parći, advokatica ši eksper-tica dä medijskä diriptaći **Vesna Alaburić**, smatralēsēi kä *aktualnä raspravur dä ZDS aratä kä zakonodavcu nu-jä spremnä aje intribari aku sä rišälaskä*. Napomenulešēi maj aša kum *Ustavnä sudu njišudatä nu u zis kä zakonodavcu trābujä sä adukä propisu ku kari aje ar sankcionärzi. Ustavni sudu numa u zäs kä dakä sä sankcionärzešēi ZDS, n-aj povredälit sloboda dä svat, ali u läsat lu zakonodavcu kit aje sä uredälaskä*. Vlastu ij sklonä kit sä fakä iznimkur. A kä iznumkur mar ješēi, sä védi dīm pristupu a lu **premijer Andrej Plenković**.

Dīm HDZ, maj točno dä la **Damir Habijan**, im zīljilje intri sastanku acīnut im ŽOZ, anj putut ahuzi ši izjavur k-aša: *Interesantno kum asta inicijativä s-u pojavälit baš mén-ti dä lokalnä izborur, ka kum mén-ti dä parlamentrnä izborur sä däsväsé temur dä korupcijä ši seva ka ustašizacija*.

Īntri aje bitnä ij dä napomenulit kum dīm asta rīnd inicijativa nu s-u apu-

Američko je veleposlanstvo u Zagrebu bilo nešto eksplicitnije u napomeni kako ustaškim simbolima i govoru mržnje nema mjesta u današnjoj demokratskoj Hrvatskoj i osudi svakog pokušaja revizije povijesti ili glorificiranja prošlih totalitarnih i fašističkih režima.

Međutim, bitno je napomenuti kako ovoća puta inicijativu nije započela oporba, već **Ognjen Kraus** i Židovska općina Zagreb. Insinuirati da je inicijativa pokrenuta iz isključivo političkih motivacija nije samo netočno, već i blago uvredljivo jer banalizira ono što ZDS predstavlja upravo židovskoj i drugim manjinskim zajednicama. Također, važno je i napomenuti kako ova inicijativa nipošto nije prvi poziv na raspravu i zakonsku regulaciju ustaškog znakovlja.

Potreba za jasnim i nedvosmislenim stavom o govoru mržnje i svemu što on obuhvaća važan je ne samo zbog stava prema prošlosti, već i zbog stajališta u budućnosti. S obzirom i na nedavno misteriozno oštećenje pločice, tzv. kamena spoticanja, u spomen na **Miroslava Šaloma Freibergera**, u Amruševoj ulici u Zagrebu, za koju **Nataša Popović** iz Centra za toleranciju smatra da je namjerno oštećena, teško je kategorički odbaciti potrebu za snažnijom i konkretnijom regulacijom govora mržnje i djela proizašlih iz iste.

Ipak, čini se da će konkretan zaključak ovih rasprava i dalje pričekati.

kat da la oporbă, mar **Ognjen Kraus** ši a lu Židov općină Zagreb. Insinurala kă ij inicijativa mănată numa dă la a lu dă političkă motivacijur nu-jă numa anume, mar ši inminjală kă banaliralešći ahaje se ZDS predstavalešći baš lu a lu dă Židov ši él-ćilje manjinskă zajednicur. Isto aša, važno ij ši napomenulit kum asta inicijativă njiškum nu-jă élši ćimaći pă lježi ši zakonskă regulativă dă a lu ustašilor sămnur.

Trăbujală dă pă ćist ši jasnă stavu dă svatu ku sūdă ši kutotu se jel predstavălešći, važno ij nu numa pîntru historijă, mar ši pîntru stajalištur im budućnust. Im obziru ši pă nu-j dă mult dă misterioznă pagubă dă ploćică, aša kum să ćamă petra dă împidikat, im spomenu pă **Miroslav Šalom Freiberg**, im Amruševa ulica im Zagreb, dă kari **Nataša Popović** dîm Centru dă tolerancijă smatrallešći kă ij namerno păgubită, téško ij kategorićki arunkat trăbujala dă maj balaură ši konkretnă regulacijă dă svatu ku sūdă ši delurlje se or jăšat afară dîm aja.

Tot aša, să védi kă konkretnă zaključku dă éšće ljéz ši maj dăparći u ašćipta.

Izvješće pučke pravobraniteljice za 2020: Demokratske processe, ljudska prava i jednakost dominantno je obilježila epidemija

Krajem mjeseca veljače 2021. objavljeno je Izvješće pučke pravobraniteljice za 2020. godinu koje je posljednje u osmogodišnjem mandatu pučke pravobraniteljice Lore Vidović. Izvješće je temeljeno na analizi i ocjeni stanja prava i sloboda u Hrvatskoj, uključujući i povrede prava pojedinaca i ranjivih skupina.

Piše: Maja Grubišić
Foto: *Pexels*

Krajem mjeseca veljače 2021. objavljeno je Izvješće pučke pravobraniteljice za 2020. godinu koje je posljednje u osmogodišnjem mandatu pučke pravobraniteljice Lore Vidović. Izvješće je temeljeno na analizi i ocjeni stanja prava i sloboda u Hrvatskoj, uključujući i povrede prava pojedinaca i ranjivih skupina.

U 2020. godini za 16 posto se povećao broj otvorenih predmeta na temelju pritužbi ili na vlastitu inicijativu u odnosu na 2019. godinu. Najveći broj pritužbi zaprimljen je u području zdravstva (328), radnih i službeničkih odnosa (306), diskriminacije (266) i pravosuđa (206), a zatim slijede komunalne djelatnosti. Najveći pad pritužbi od 32 posto zabilježen je u području obiteljskog prava. Iako se bilježi blagi pad u predmetima diskriminacije temeljem nacionalnog podrijetla i rase, etničke pripadnosti ili boje kože sa 271 slučaj u 2019. go-

dini na 266 slučajeva u 2020. godini, ova osnova i dalje je najdominantnija jer je dio građana koji je uložio pritužbe po ovoj osnovi smatrao da je istovremeno diskriminiran i temeljem drugih obilježja pa se ona pojavljuje i među statističkim podacima za višestruku diskriminaciju. Također, u ukupnom broju žene sudjeluju u većem broju (117) u odnosu na muškarce (103).

Godina 2020. donijela je dva nova izazova za sustav jednakosti

Rezultati analize koja je, kao i u prijašnjim godinama, nastala na temelju sveobuhvatnih podataka dobivenih iz konkretnih predmeta, relevantnih istraživanja, javno dostupnih dokumenata te informacija nadležnih, mjerodavnih institucija, pokazali su da se, za razliku od prijašnjih godina, s najvećim izazovima susrelo **javno zdravstvo** što je direktna posljedica epidemije COVID-19. *S rastom broja oboljelih, izraženije su postajale i "slabe točke" sustava javnog zdrav-*

Rezultati analize koja je, kao i u prijašnjim godinama, nastala na temelju sveobuhvatnih podataka dobivenih iz konkretnih predmeta, relevantnih istraživanja, javno dostupnih dokumenata te informacija nadležnih, mjerodavnih institucija, pokazali su da se, za razliku od prijašnjih godina, s najvećim izazovima susrelo javno zdravstvo što je direktna posljedica epidemije COVID-19.

stva, prvenstveno nedovoljan broj zaposlenih i otežan pristup zdravstvenim uslugama, dok su posljedice neulaganja u ustanove bile jasno vidljive nakon potresa... Jedan od najvećih tereta epidemije podnijeli su zdravstveni djelatnici, koji su svoje vrijeme, znanje, ali i zdravlje, stavili na raspolaganje za korist cijele zajednice, navodi se u Izvješću.

Početak epidemije otežao je pristup liječenju i nabavci lijekova za kronične bolesnike kojima su otkazani kontrolni pregledi i terapije, a otkazani su i termini specijalističkih pregleda i operacija dogovorenih prije epidemioloških mjera. Dodatni zdravstveni problemi za mnoge građane nastali su i kao posljedica mjere koja je odredila zbrinjavanje samo hitnih i COVID 19 stanja. Da se ne radi samo o subjektivnom dojmu građana priznao je iz njihovog vlastitog straha govore i situacije u liječenju onkoloških pacijenata, a na temelju kojih se u Izvješću zaključuje kako su zabilježena višednevna kašnjenja s terapijom te zabrinutost za dostupnost lijekova zbog duža veledrogerijama. Unatoč tome, *Pozivni centar za osiguranje zdravstvene zaštite onkološkim pacijentima, prijeko potreban za informiranje o osiguranju liječenja dok traje epidemija, započeo je s radom tek u studenom.*

Sve veći stres kojim su građani bili izloženi od početka epidemije uslijed socijalnog distanciranja, straha od zaraze i liječenja, prilagođenih uvjeta rada i neizvjesnosti oko budućnosti te brige za članove obitelji, posebno starije životne dobi, a koji je još i dodatno pojačan u potresom pogođenim područjima pokazao je nedovoljnu efikasnost mjera za očuvanje mentalnog zdravlja koje, kako smatra pučka pravobraniteljica, treba uvrstiti u prioritete javnih politika posebice jer RH od 2016. godine nema Nacionalnu strategiju razvoja mentalnog zdravlja.

Također, analiza stanja i posljedica krize uzrokovane epidemijom ko-

ronavirusa pokazala je nesrazmjer među društvenim skupinama pri čemu su najugroženije bile one društvene skupine koje su već u nepovoljnom društvenom ili ekonomskom položaju i u povećanom riziku od diskriminacije te je produbila nejednakosti i pokazala da su potrebni veći naponi kako bi se uspostavilo pravednije i ravnopravnije društvo.

Zastupnik romske nacionalne manjine Veljko Kajtazi upozoravao je na važnost prevencije u romskim naseljima kako bi se spriječilo širenje epidemije, ali osiguravanje uvjeta za očuvanje zdravlja i dostava sredstava za održavanje higijene nisu bili adekvatni. Uz to, kako se navodi u Izvješću, s porastom utjecaja epidemije mnogi su Romi ostali bez posla: *Uz privremeno i stalno zaposlene, bez prihoda su ostali i mnogi koji su radili neprijavljeno, kao i oni koji su se bavili skupljanjem sekundarnih sirovina, zbog zabrane napuštanja mjesta prebivališta i stalnog boravka.*

Kao dobar primjer modela za prevladavanje epidemijom uzrokovanih poteškoća istaknut je projekt u Međimurskoj županiji kojim je Romima poboljšana pristup zdravstvenim ustanovama, zaposlena su tri Roma suradnika u zajednici, na romski su jezik prevedeni edukativni letci o održavanju higijene i mjerama za smanjivanje širenja COVID 19 te je nabavljeno i vozilo za obilazak naselja koje je poslužilo i kao mobilni ured.

Potresi pokazali slabosti u otklanjanju posljedica izazvanih elementarnim nepogodama

Potresi u ožujku i prosincu pokazali su slabosti vezane uz zaštićenost i mogućnost ostvarenja Ustavom i zakonima zajamčenih ljudskih prava pri katastrofama poput poplava i potresa, a koje su obilježile 2020. godinu. U Izvješću se navodi kako su *mediji i društvene mreže pokazali da do građana, u prvim danima nakon*

Na trećem mjestu po zastupljenosti slučajeva diskriminacije i dalje su slučajevi diskriminacije na osnovi nacionalnog podrijetla, pri čemu su u najtežem položaju pripadnici romske nacionalne manjine te srpski migranti, ističe se u Izvješću te zaključuje kako: Nažalost, nije došlo do značajnih pomaka u edukaciji o jednakosti i suzbijanju diskriminacije, kako opće tako i stručne javnosti.

potresa, ali i kasnije, nisu dolazile pravovremene i provjerene informacije o nadležnim tijelima i dostupnoj pomoći, a situaciju su dodatno komplicirale epidemiološke mjere i ograničenje kretanja. Javni prijevori oko financiranja obnove između Grada Zagreba i Ministarstva prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine te prigovori kako nisu dovoljno konzultirani neovisni stručnjaci, probudili su nepovjerenje u institucije.

Pučka pravobraniteljica također podsjeća kako je prilikom donošenja Zakona o obnovi zgrada oštećenih potresom na području grada Zagreba, Krapinsko-zagorske županije i Zagrebačke županije u rujnu 2020. ponovno ukazala na nužnost ravnoteže u određivanju prioriteta, s ciljem da se uz obnavljanje zgrada od javnog interesa uključe odmah i privatni domovi i to ponajprije oni koji pripadaju ranjivim skupinama te kako je neophodno olakšati podnošenje zahtjeva i prikupljanje dokumentacije.

Diskriminacija temeljem imovnog stanja

Pritužbe na diskriminaciju temeljem imovnog stanja u višestrukom su porastu, a na što je, između ostalog, utjecala i činjenica da u riziku od siromaštva živi gotovo trećina starijih od 65 godina te čak polovica starijih samaca. Na dodatni porast navedene diskriminacije utjecao je i prelazak brojnih pružatelja javnih usluga na elektroničku komunikaciju tijekom epidemije.

Diskriminacija na osnovi nacionalnog podrijetla i zločini iz mržnje

Na trećem mjestu po zastupljenosti slučajeva diskriminacije i dalje su slučajevi diskriminacije na osnovi nacionalnog podrijetla, *pri čemu su u najtežem položaju pripadnici*

romske nacionalne manjine te srpski migranti, ističe se u Izvješću te zaključuje kako: Nažalost, nije došlo do značajnih pomaka u edukaciji o jednakosti i suzbijanju diskriminacije, kako opće tako i stručne javnosti.

Nejednakost temeljem rase, etničke pripadnosti ili boje kože te nacionalnog podrijetla prisutna je i u najrazvijenijim društvima u svijetu, te se često uočava kao strukturalni rasizam. To znači da se ne radi samo o rasizmu koji je rezultat osobnih predrasuda pojedinaca već on nastaje i reproducira se putem zakona, pravila i praksi na nivou institucija različite nadležnosti i različite razine institucionalne hijerarhije. Preduvjet za njegovo učinkovito suzbijanje je sustavno prikupljanje podataka o nacionalnoj i etničkoj pripadnosti korisnika javnih servisa, osobito u području zdravlja, zdravstvenog osiguranja, unutarnjih poslova, socijalne skrbi i obrazovanja, a kao pozitivan primjer u Izvješću pučke pravobraniteljice navodi se napredak ostvaren suradnjom Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo i Ministarstva unutarnjih poslova, s ciljem unaprjeđenja praćenja zdravstvenog stanja i socijalnih determinanti zdravlja pripadnika romske nacionalne manjine.

Zločini iz mržnje kao najteži oblik povrede motiviran netrpeljivošću prema drugom i drugačijem, a čiji su broj i okolnosti počinjenja snažan indikator predrasuda prema manjinskim skupinama te stupnja diskriminacije u društvu, od 2018. godine bilježe porast iz godine u godinu. Najčešće se radilo o kaznenim djelima oštećenja tuđe stvari te prijetnje. Iako se u Izvješću konstatira da su nacionalizam, povijesni revizionizam i antimanjinska retorika i dalje u najvećoj mjeri usmjereni prema pripadnicima srpske i romske nacionalne manjine primjetno je da postupno jača senzibilitet prema multikulturalnosti kao rezultat javnog i političkog diskursa u kojem se manjinski predstavnici aktivno uključuju u rad parlamentarne veći-

ne, provodi se Operativni program za nacionalne manjine 2017 – 2020, zajednički se komemoriraju žrtve, potiče se međusobno uvažavanje i razvijanje kulturne tolerancije. Pučka pravobraniteljica smatra da treba nastaviti s ovim pozitivnim akcijama te ih primijeniti i na područjima na kojima i dalje ima poteškoća poput provedbe prava na službenu i javnu upotrebu manjinskih jezika i pisama, zastupljenosti među zaposlenima u upravi i pravosuđu, pristupu javnim medijima i obrazovanju.

Obrazovanje učenika romske nacionalne manjine

Iako je donijet kurikulum predmeta Jezik i kultura romske nacionalne manjine, a što bi učenicima trebalo omogućiti učenje vlastitog jezika i kulture po modelu C od dva do pet sati tjedno u Izvješću se ističe kako je u praksi proveden minimum od dva sata tjedno, a što je prema izvješću Odbora stručnjaka nedovoljno za ostvarenje napretka.

Učenje na daljinu također je kroz više aspekata pogodilo učenike romske nacionalne manjine, primjerice zbog nedovoljnog znanja hrvatskog jezika, ali i zbog teške socijalno-ekonomske situacije: *Također, učenici i obitelji koji žive u siromaštvu ili u riziku od siromaštva, što se odnosi i na 83 posto Roma, zbog zatvaranja škola izgubili su i različite oblike podrške, poput obroka za dijete, psihološke ili podrške u učenju. Osim toga, većina njih si ne može priuštiti niti informatičku opremu pa samo 19,6 posto romske djece u kućanstvu ima osobno računalo, laptop ili tablet.*

Krajem lipnja 2020. godine na online konferenciji #equality 2020, u organizaciji hrvatskog predsjedanja Vijećem EU-a, Europske mreže tijela za jednakost (Equinet), Europske komisije i Glavnog tajništva Vijeća EU-a, u uvodnom obraćanju ministar pravosuđa RH Dražen Bošnjaković istaknuo je kako bez obzira na

ostvarene pozitivne pomake s ciljem postizanja pune jednakosti ostaje još dosta zajedničkog rada usmjerenog na borbu protiv svih oblika nesnošljivosti. *Iako su u zadnjih dvadeset godina ostvareni značajni pomaci ne možemo zanemariti da su usporcos ostvarenom napretku pripadnici pojedinih manjinskih zajednica izloženi nekoj vrsti nejednakosti*, istaknuo je ministar Bošnjaković i dodao kako primjerice, djeca romske nacionalne manjine diljem Europe odrastaju u siromaštvu s nejednakim životnim mogućnostima te kako je trećina žena u Europi starija od 15 godina doživjela nekakav oblik fizičkog ili seksualnog nasilja.

Navodeći ove primjere podsjetio je na potrebu za još većom predanošću i odlučnošću u ostvarenju ciljeva koje su si zadale sve države članice Europske Unije.

Naglasak je i dalje na potrebi preventivnog rada usmjerenog na borbu protiv svih oblika nesnošljivost te edukaciji o pojmu diskriminacije i dostupnim mehanizmima zaštite kao i na jačanju medijske pismenosti. Budući da je Nacionalni plan za borbu protiv diskriminacije istekao 2019. godine pučka pravobraniteljica podržava aktivnosti Radne skupine pod vodstvom Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, a u kojoj sudjeluju i njeni savjetnici, koje se provode s ciljem usvajanja Nacionalnog plana zaštite i promicanja ljudskih prava i suzbijanja diskriminacije od 2021. do 2027. godine te pratećih dokumenata, Akcijskog plana zaštite i promicanja ljudskih prava i Akcijskog plana za suzbijanje diskriminacije od 2021. do 2023. godine.

Pored preporuka upućenih nadležnim državnim institucijama i u ovom se Izvješću pučke pravobraniteljice ističe važnost uloge koju u promicanju i zaštiti demokracije i ljudskih prava imaju Organizacije civilnog društva.

Učenje na daljinu također je kroz više aspekata pogodilo učenike romske nacionalne manjine, primjerice zbog nedovoljnog znanja hrvatskog jezika, ali i zbog teške socijalno-ekonomske situacije: Također, učenici i obitelji koji žive u siromaštvu ili u riziku od siromaštva, što se odnosi i na 83 posto Roma, zbog zatvaranja škola izgubili su i različite oblike podrške, poput obroka za dijete, psihološke ili podrške u učenju. Osim toga, većina njih si ne može priuštiti niti informatičku opremu pa samo 19,6 posto romske djece u kućanstvu ima osobno računalo, laptop ili tablet.

SVJETSKI DAN ROMA

**50 GODINA OD PRVOG
SVJETSKOG KONGRESA ROMA
1971. GODINE /
50TH ANNIVERSARY OF THE FIRST WORLD
ROMANI CONGRESS IN 1971 /
50 BERŠA KATAR NIŠANKERIBE O AVGO
ROMENGO KONGRESI 1971. BERŠ**

8. travnja obilježava se Svjetski dan Roma. Na ovaj dan prije 50 godina, 1971. u Londonu otvoren je Prvi svjetski kongres Roma – jedan od najvažnijih događaja u povijesti romske borbe za vlastiti identitet, prava, te društveni, ekonomski i kulturni razvoj. Na Kongresu su se sastali predstavnici Roma iz četrnaest zemalja svijeta i, između ostaloga, donijeli važne odluke o službenoj romskoj zastavi, himni, romskom jeziku i nazivu „Rom”. Zastava Roma u donjem se dijelu sastoji od zelene boje koja simbolizira zemlju (travu), a u gornjem od plave koja simbolizira nebo. Crveni kotač

April 8th marks the International Romani Day. On this day 50 years ago, in 1971, the First World Romani Congress was opened in London – one of the most important events in the history of the Romani struggle for their own identity, rights, and socio-economic and cultural development. Roma representatives from fourteen countries met at the Congress and, among other things, reached important decisions about the official Romani flag, anthem, the Romani language and the term “Roma”. The Romani flag consists of a green lower part, which symbolizes the earth (grass), and of blue in the upper part, which symbolizes the sky. The red

8 to april nišankerel pe e Romengo Sumnalesko dive. Ko kava dive anglal 50 berša, 1971. ano London sasa phutardo o Avgo Romengo Sumnalesko Kongresi - jek katar o majdžanle čipote ki romani historija baš mareba pelesutne identiteske, nijama, sasuitnipasko, ekonomikano thaj kulturako bajroipe. Ko Kongresi kidi je pe reprezentora katar dešuštar phuva ko sumnal, thaj maškar aver ande džanle čhinaviba baš oficijalnikano romano bajrako, himna, romani čhib thaj o alav „Rom“. E Romengo bajrako ko teluno kotor si čarjali renki so si simboli e phuvake (e čarjake), a o upruno kotor si vunato so si simboli katar badal. I loli rota ko

u sredini predstavlja putovanja i migracije Roma. Službena himna Roma temelji se na staroj romskoj pjesmi "Đelem, Đelem" (Idem, idem), a njezinu konačnu verziju pripisujemo Žarku Jovanoviću. Prvi svjetski kongres Roma odlučio je o prijedlogu zajedničkog službenog jezika za sve Rome – romani chib – i prihvatio naziv „Rom“, što na romskom znači čovjek. Naziv "Rom" izabran je kako bi se izbjegao naziv "Cigan" koji je kroz povijest poprimio negativne konotacije.

Prvi svjetski kongres Roma bio je potvrda da su Romi zajedničkim i vlastitim snagama spremni djelovati unutar političke sfere za društvenu pravdu, jednakost i opću dobrobit svoje zajednice. Unutar Kongresa formirana su četiri odbora: za socijalna i pravna pitanja, obrazovanje, kulturu te odavanje počasti žrtvama nacizma u Drugom svjetskom ratu. Slogan "Opre Roma" ("Naprijed Romi") postao je politički kredo romskog pokreta – pokreta za društvenu pravdu i jednakost.

Političko aktiviranje Roma, tada dodatno ohrabreno promjenom povijesnih okolnosti nakon svršetka svjetskog rata, označilo je početak radikalnog zaokreta u poziciji Roma prema političkoj i društvenoj aktualnosti – njihova sudbina dugo je bila definirana izvan romske zajednice – i sada se to konačno promijenilo. Romi od šireg društva traže prepoznavanje i poštovanje svojeg identiteta, ponosno ističući pripadnost svojem narodu. Godina 1971. za Rome predstavlja ujedinjenje i želju za pozitivnom budućnošću u interakciji s pripadnicima drugih naroda u svim zemljama u kojima Romi žive – zato jer svi mi dijelimo temeljne civilizacijske vrijednosti unutar multikulturalnog okruženja koje obilježava našu prošlost, sadašnjost i budućnost.

Do sada je održano devet Svjetskih kongresa Roma fokusiranih na četiri cilja: standardizaciju romskog jezika, reparacije iz Drugog svjetskog rata, poboljšanja na području građanskih prava i obrazovanja, očuvanje romske kulture i međunarodno prizna-

wheel in the centre represents Romani travels and migration. The official anthem of the Roma is based on the old Romani song "Gelem, Gelem", and we accredit its final version to Žarko Jovanović. The First World Romani Congress decided on a proposal for a common official language for all Roma – romani chib – and accepted the term "Roma", meaning man in Romani. The term "Roma" was chosen to avoid the term "Gypsy", which has taken on negative connotations through the course of history.

The First World Romani Congress was a confirmation of the Roma's readiness to rely on their collective and independent efforts in order to act within the political sphere for social justice and the general well-being of their community. Within the Congress, four committees were formed: for social and legal issues, education, culture, and for commemorating the victims of Nazism in World War II. The slogan "Opre Roma" ("Forward Roma") became the political credo of the Romani movement – the movement for social justice and equality.

The political awakening of the Roma, then further encouraged by the changing historical circumstances following the end of World War II, marked the beginning of a radical turn in the position of the Roma towards political and social relevance – their fate had long been defined outside the Roma community – and now, that has finally changed. The Roma seek recognition and respect for their identity from the wider society, proudly emphasizing their ethnic belonging. For the Roma, the year 1971 represents unification, and a desire for a positive future in interactions with members of other nations in all countries where the Roma live – because we all share fundamental civilizational values within a multicultural environment that marks our past, present and future.

Thus far, nine World Romani Congresses have been held, focusing on four goals: standardization of the Romani language, World War II reparations, improvements in civil rights and education, preservation of Romani culture, and the international recognition of the Roma as a national

maškar si simboli katar Romengo phiribe thaj migracije. I oficijalniki romani himna si i purani romani gili „Džečem,Dželem“ a laki paluni verzija si katar Žarko Jovanović. O Avgo Romengo Sumnalesko Kongresi činada baš barabarutni oficijalniki chib baš sa o Roma – romani chib- thaj si astardo o alav „Rom“ so ki romani chib si manuš. O alav Rom si alusardo te šaj te cidel pe o alav „Cigan“ savo so ki historija astarda negativnikani konotacija.

O Avgo Romengo Sumnalesko Kongresi sasa zorarkeribe kaj o Roma barabarutne thaj pere takatencar si hazri te keren bukji andre politikani sfera baš sasuitnipski džstifikacija, jekhipe thaj pe kedinako šukaripe. Ko pervazora katar Kongresi kerde pe štar odbora: baš socijalnikane thaj nuijamale pučiba, edukacija, kultura thaj deibe sajdiipe e viktimenge katar Dujto sumanaleski mareba. O slogani „Opre Roma“ kerdilo politikano kredo e romane muvmentoske – muvmento baš sasuitnipski džastifikacija thaj jekhipe.

E Romengo politikano aktiviripe, džipherdi zor historikane iranibasa palo agorkeribe e sumanleski mareba, nišankerda šuru katar jek radikalnikano iranipe ki Romengi pozicija mujal politikano thaj sasuitnikan aktualiteti – lengi jazija lungo vakti sasa definirime avral romani kedin – thaj akana gova ko agor irisajlo. O Roma katar buhlo sasuitnipe roden pendžakeripe thaj sajdiipe pere identiteteske, garvasjale vakerindoj po džijanesko preperibe . 1971.berš e Romange si kedipe thaj mangin baš pozitivnikano anglunipe ki interakcija e dženencar katar avera džijanija ko pumare phuva kaj so dživdisaren o Roma – soske savore amen ulava fundavne civilizacijake mola andre ko jek multikulturalnikano rotakeripe savo so nišankerel amaro naklo vakti, akanutnipe thaj avutnipe.

Dži akana si ikerde enja Romane Sumnaleske Kongresora fokusirime ko štar resarina: standardizacija e romane chibake, reparacija katar Dujto sumnaleski mareba, pošukar keribe e dizutnenhe nijamora thaj edukacija, e romane kulturako arakhibe thaj e Romengo maškardžijanesko angigaripe sar nacionalnikano minoriteti

vanje Roma kao nacionalne manjine indijskog porijekla. Drugi svjetski kongres Roma održan je 1978. godine u Ženevi u Švicarskoj i prisustvovalo mu je stotinu i dvadeset delegata iz dvadeset i šest zemalja. U Göttingenu, Njemačka 1981. godine održan je Treći svjetski kongres Roma na kojem je podržan zahtjev Roma da budu priznati kao nacionalna manjina indijskog porijekla. Jedna od ključnih tema Kongresa bio je i Samudaripen – genocid nad Romima u Drugom svjetskom ratu. Serock u Poljskoj 1990. godine bio je domaćin Četvrtog svjetskog kongresa Roma na kojem je datum 8. travnja službeno proglašen Svjetskim danom Roma. U Pragu, Češka 2000. godine održan je Peti svjetski kongres Roma koji je pozvao organizaciju Ujedinjenih naroda da Rome prizna kao narod. U Lancianu u Italiji održan je Šesti svjetski kongres Roma 2004. godine na kojem je osnovan novi odbor za pitanja žena, djece i obitelji. Zagreb u Hrvatskoj bio je 2008. domaćin Sedmog svjetskog kongresa Roma uz sudjelovanje tri stotine delegata iz dvadeset i osam zemalja. Sibiu u Rumunjskoj ugostio je Osmi svjetski kongres Roma 2013. godine. Oko šest stotina Roma, bacanjem cvijeća u rijeku Cibin prisjetilo se tada Roma stradalih u Samudaripeni tijekom Drugog svjetskog rata. Deveti svjetski kongres Roma održan je 2015. u Rigi, Latvija i tom se prigodom okupilo dvije stotine i pedeset delegata iz dvadeset i pet država svijeta.

Također, valja naglasiti da pored Svjetskog dana Roma koji se diljem svijeta obilježava 8. travnja, Romi slave Svjetski dan romskog jezika 5. studenog i Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve Holokausta – Samudaripen, 2. kolovoza.

Svjetski dan Roma u Republici Hrvatskoj zajedničkom se centralnom svečanošću obilježava od 2012. godine. 8. travnja 2012. ovaj je svečani dan po prvi puta službeno proslavljen u Hrvatskom saboru. Tim činom, Svjetski je dan Roma iz sfere perifernog i manjinskog fenomena – i praznika koji za Rome i u ime Roma organiziraju drugi – ušao kroz vrata

minority of Indian descent.

The Second World Romani Congress was held in 1978 in Geneva, Switzerland, and was attended by one hundred and twenty delegates from twenty-six countries. The Third World Romani Congress was held in Göttingen, Germany in 1981, at which the request of the Roma to be recognized as a national minority of Indian descent was supported. One of the Congress' key topics was Samudaripen – the genocide of the Roma in World War II. In 1990, Serock in Poland hosted the Fourth World Romani Congress, at which the date of April 8th was officially declared International Romani Day.

The Fifth World Romani Congress was held in Prague, the Czech Republic, in 2000, calling on the United Nations to recognize the Roma as a nation. The Sixth World Romani Congress took place in Lanciano, Italy, in 2004, at which a new committee on women, children and families was established. In 2008, Zagreb, Croatia, hosted the Seventh World Romani Congress with the participation of three hundred delegates from twenty-eight countries. Sibiu in Romania hosted the Eighth World Romani Congress in 2013. Around six hundred Roma remembered the ones who died in Samudaripen during World War II by throwing flowers into the Cibin River. The Ninth World Romani Congress was held in Riga, Latvia, and on that occasion, two hundred and fifty delegates from twenty-five countries gathered.

Also, it should be noted that, in addition to the International Romani Day, celebrated around the world on April 8th, the Roma celebrate the International Day of the Romani Language on November 5th, and the International Roma Genocide Remembrance Day – Samudaripen, on August 2nd.

In the Republic of Croatia, the International Romani Day has been celebrated with a joint central ceremony since 2012. On April 8th 2012, this solemn day was officially celebrated in the Croatian Parliament for the first time. Thereby, the International Romani Day surpassed the sphere of a periphery and minority phenome-

Indijake darhencar. O Dujto Romengo Sumnalesko Kongresi ikerdilo 1978.berš ki Ženeva ani Švajcarija thaj lije than šel thaj biš delegatora katar biš thaj šov phuva. Ano Gotingen, Germanija 1981. berš ikerdilo o Trito Romengo Sumnalesko Kongresi kaj so dija pe dumo e rodipaske o Roma te oven angigarde sar nacionalnikano minoriteti indijake darhencar. Jek katar klidutne Kongreseske teme sasa o Samudaripen- genocid upral o Roma ki Dujto sumnaleski mareba. Serock ani Polska 1990. berš sasa domaćini e Štarto Romane Sumnaleske Kongreseske kaj so 8. april oficijalnikane si angigardo baš Romengo Sumnalesko dive. Ki Praga,Čehija 2000. berš ikerdilo o Pančto Romengo Sumnalesko Kongreso kova so akharda e Uniime Nacien e Romen te angigarel len sar džijani. Ko Lanciano ani Italija ikerdilo o Šovto Romengpo Sumnalesko Kongresi 2004.berš kaj so kerda pe nevo odbori baš džuvlja, čhave thaj familija. Zagreb ani Kroatija ko 2008. berš sasa domakini e Eftatone Romenge Sumnaleske Kongreseske kaj so lije than trišel delegatora katar biš thaj ohto phuva. Ko Sibiu ani Romanija 2013. berš ikerdilo o Ohtoto Romengo Sumnalesko Kongresi. Trujal šovšel Roma, čhudindoj lulugja ki len Cibin kerde memorija e Romenge save so sasa viktimora ko Samudaripen ko vakti katar Dujto sumnaleski mareba. O Enjato Romengo Sumanlesko Kongresi ikjerdilo 2015. ani Riga, Latvija kaj so kidije pe dušel thaj pinda delegatora katar biš thaj panč raštre katar sumnal.

Trujal kava, zaruri si te vakjarel pe kaj na salde e Romengo sumnalesko dive savo so ko sumnal nišankerel pe ko 8 april, o Roma nišankeren e Romane čhibjako Sumnalesko dive 5. novembro thaj o Maškardžijanesko dive baš deibe gogji ko romane viktimora ano Holokaust – Samudaripen, 2 avgusto.

E Romengo Sumnalesko dive ani Republika Kroatija barabarutne centralniokane utsavalipasa nišankerel pe katar 2012 .berš. 8. april 2012 kava utsavalo dive avgo drom oficijalnikano si nišankerel ano Kroatijako Sabori. Golesa e Romengo Sumnalesko dive katar perifernikani svera thaj minoritetengo fenomeneni – bidžu-

najviše hrvatske demokratske institucije i ravnopravno stao uz bok ostalim svečanostima i obljetnicama koje se obilježavaju na najvišim državnim razinama u Republici Hrvatskoj. Od 2012. godine, Svjetski dan Roma ugostile su brojne hrvatske institucije. Osim Hrvatskog sabora, to su Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Ured Predsjednika Republike Hrvatske, muzej Mimara, Hrvatski državni arhiv i Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu.

Iako romski narod u Republici Hrvatskoj povijesno, ali i svakodnevno doživljava brojna iskušenja u odnosima prema većinskoj populaciji i prema ekonomskim, društvenim i kulturnim aspektima svojeg života, važno je pokloniti pažnju i uspjesima koji su ostvareni u povećanju kvalitete života i položaja Roma u Republici Hrvatskoj. Na državnoj razini bilježimo strateške i akcijske dokumente poput Nacionalnog programa za Rome, Nacionalne strategije za uključivanje Roma, Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, Operativnog programa za romsku nacionalnu manjinu i završeno Desetljeće za uključivanje Roma 2005. - 2015. godina.

Svi bi ovi planovi, projekti, programi i strategije ostali mrtvo slovo na papiru da ne postoje želja, suradnja i zajedništvo u njihovom ostvarivanju. Zajedno s Vladom Republike Hrvatske, vijećima romske nacionalne manjine, romskim i ne-romskim udrugama i građanima radimo na ostvarivanju ovih dobro zamišljenih ideja kako bismo ih praktično ostvarili u romskim naseljima i kod romskih ljudi, te prekinuli začarani krug loših statističkih pokazatelja, slabe uključenosti u društveni život Republike Hrvatske i neadekvatnih životnih uvjeta bez pristupa osnovnim uslugama poput električne energije, vode i slično.

U ostvarivanju svih tih zacrtanih ciljeva svakodnevno nam pomažu iznimni pojedinci koji duboko osjećaju romske probleme i voljni su s nama raditi na njihovom rješavanju. Od 2013. godine pokrenuli smo praksu

non – and holidays organized by others for the Roma and on their behalf – and entered the doors of the highest Croatian democratic institution, standing on an equal footing with other ceremonies and anniversaries celebrated at the highest Croatian state levels. Since 2012, the International Romani Day has been hosted by numerous Croatian institutions. Aside from the Croatian Parliament, these include the National and University Library, the Office of the President of the Republic of Croatia, the Mimara Museum, the Croatian State Archives and the Croatian National Theater in Zagreb.

Although Romani people in the Republic of Croatia historically and daily experience many temptations in their relations with the majority population and the economic, social and cultural aspects of their lives, it is important to pay attention to the achievements made in increasing the quality of life and bettering the position of the Roma in Croatia. At the state level, several strategic and action documents are discerned, including the National Program for the Roma, the National Roma Inclusion Strategy, the Action Plan for the Implementation of the National Roma Inclusion Strategy, the Operational Program for the Roma National Minority and the Decade of Roma Inclusion 2005-2015.

All these plans, projects, programs and strategies would remain a dead letter were there no desire, cooperation and togetherness in their realization. Together with the Government of the Republic of Croatia, the Councils of the Romani national minority, Roma and non-Roma associations and citizens, we are working to realize these well-conceived ideas in order to practically implement them in Roma communities, and break the vicious circle of low statistical indicators, weak inclusion into the social life of the Republic of Croatia and inadequate living conditions without access to basic services such as electricity, water and the like.

In achieving all these set goals, we are assisted every day by exceptional individuals who care deeply about Roma problems and are willing to

ko savu so baš o Roma thaj ko alav e Romenge organizisaren len avera -dija katar vudar e majuče demokratikane institucijake thaj jeka jek ačilo e avere utsavalipasa thaj beršeske utsavalipa save so keren pe ko najuče raštrake digre ani Republika Kroatija. Katar 2012. berš, e Romengo Sumnalsko dive kidija bute kroacijake institucije. Trujal e Kroacijako Sabori, kate si i Nacionalnikani univerziteteski libroteka, o ofisi e Republika Kroatijako prezidenti, muzej Mimara, Kroacijako raštrako arhivi thaj e Kroacijako džijanesko teatro ano Zagreb.

Trujal gova so o Romano džijani ani Republika Kroatija historikano, numa thaj sakdiveskoro si le turli čipote ko vjavahari katar butipasko džijani mujal ekonomikane, sasuitnipaske thaj kulturnikane aspektora, džanlo si te kerel pe sama e kamjabenge save so si kerde ko bajroipe dživdipasko kvaliteti thaj e Romengo hali ani Republika Kroatija. Ki raštraki digra nišankera strategijake thah akcijske dokumentora sar so si o Nacionalnikano programi baš Roma, Nacionalnikani strategija baš Romengi inkluzija, Akcijako plani baš implementirine e Nacionalnikane strategijake baš Romengi inkluzija, Operativnikano programi baš nacionalnikane minoriteta thaj agor e Dekadake baš Romengiri inkluzija 2005-2015 .

Sa kala planora, proektora, programe thaj strategije ka oven muli šabdi ko lil te na ovel mangin, barabarbutikeribe thaj jekhipa ko lengoro keribe. Barabar e Republika Kroatijake Radžasa, e konsileasa katar romane nacionalnikane minoriteta, romane thaj na -romane organizacie thaj dizutne, kera buki ko šukar planirime ideje te šaj te kera len thaj ki praksa ko romane mahale thaj ko romane manuša, te šaj te činaven pe o bilače statistikane evidentora, kišli inkluzija ko sasuitnipasko dživdipe ani Republika Kroatija thaj o naadekvatnikane dživdipaske šartija bi aksesu katar fundavne servisora sar elektrifikani energija, pani thaj etc.

Ki realizacija sa gola resarina sakodive den amen arka poedincora save so hor hošisaren o romane problemora thaj mangan te keren bukji

da svake godine u povodu Svjetskog dana Roma zaslužnim pojedincima za njihov rad s romskom zajednicom i rad za njezin boljitak dodijelimo godišnju nagradu. Do sada je ova nagrada dodijeljena osmero zaslužnih pojedinaca iz javnog života Hrvatske, a ovaj običaj planiramo nastaviti i dalje. Još bismo se jednom htjeli zahvaliti svima njima, ali i ostalima koji su svoj trud usmjerili prema romskoj zajednici. Ovdje naročito valja istaknuti trud pojedinaca, udruga i vijeća romske nacionalne manjine okupljenih oko krovne organizacije Roma u Republici Hrvatskoj – Saveza Roma u RH „KALI SARA“. Savez svih ovih godina organizira svečanosti povodom značajnih datuma za Rome u Hrvatskoj, izdaje niz publikacija koje promoviraju romski jezik, kulturu i bave se romskim problemima i pitanjima, aktivno je uključen u pružanje pravne pomoći Romima gdje god se u Hrvatskoj nalazili, s institucijama zajednički radi na provedbi strateških dokumenata za Rome i sudjeluje u svim ostalim aktivnostima usmjerenima boljitku romskog naroda. Hvala im na tome! Nadam se da će nastaviti s dobrim radom i da ću im sa svoje strane kao saborski zastupnik nacionalnih manjina moći kao i do sada pomagati i surađivati s njima – i omogućiti im da nastave raditi na programima i procesima koje sam nekoć i sâm imao priliku voditi ili raditi na njihovom pokretanju.

Također, nadam se da ćemo nastaviti dobru suradnju s institucijama, lokalnim upravama i svim građanima Hrvatske, a ondje gdje ta suradnja nailazi na nesporezume, nadam se ostvarenju razumijevanja i suradnje za boljitak cijele romske zajednice, a time i boljitka Hrvatske u cjelini.

Želim vam sretan Svjetski dan Roma!

Veljko Kajtazi,

zastupnik dvanaest nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru

work with us towards their solution. In 2013, we launched an annual practice of granting an award to deserving individuals on the occasion of the International Romani Language Day for their work with the Roma community for its betterment. Thus far, this award has been granted to eight deserving individuals from Croatia's public life, and we plan to continue carrying out this custom. Once again, we would like to thank all of them, but also others who have focused their efforts on the Roma community. The efforts of individuals, associations and Councils of the Romani national minority gathered under the umbrella organization of the Croatian Romani Union "KALI SARA" should be particularly highlighted here.

All these years, the Union has been organizing ceremonies on dates important for the Roma in Croatia and publishing a number of publications that promote the Romani language and culture. Moreover, the Union deals with Roma problems and issues, is actively involved in providing legal assistance to the Roma across Croatia, works on the implementation of strategic documents for the Roma and participates in all other activities aimed at the well-being of the Roma people. I thank them for that! I hope that they will keep up the good work and that I – for my part as a Member of Parliament for national minorities – will be able to assist and cooperate with them as before, and enable them to continue working on programs and processes that I once had the opportunity to lead or work on their launch.

Likewise, I hope that we will sustain our good cooperation with institutions, local governments and all citizens of Croatia, and where this cooperation faces misunderstandings, I hope to achieve understanding and cooperation for the betterment of the entire Roma community, and thereby the betterment of Croatia as a whole.

I wish you a happy International Romani Day!

Veljko Kajtazi,

Representative of twelve national minorities in the Croatian Parliament

ko lengo čhinavibe. Katar 2013. berš uli amenge praksa sako berš sebepi e Romengo Sumnalesko dive te da e poedinconge beršeske pursakora baš lengi bukji e romane džijanesa. Dži akana kava pursako si dendo ohto dženenge katar kroacijako publicirime dživdipe, a kava adeti si amen ko plani te kera le thaj ko avutnipe. Panda jek drom manga te šukrikera amen sa lenge, numa thaj sa okolenge save so kerde buki e romane kedinate.

Kate si zaruri te lipara i buki katar poedincora, organizacie thaj konsilija e romane nacionalnikane minoritetenge save so si kidime ki jek šerutni Romengi organizacija ani Republika Kroacija – Romengo kedipe ani RK“KALI SARA“. Sa kala berša o Kedipe organizisarel utsavalipa sebepi džanle datumenge baš Roma ani Kroacija, ikalel pobut publikacie kaj so promovisarel i romani čhib, kultura thaj keren bukji ko romane pučiba thaj problemora, aktivnikane si inkludirime ko deibe nijamali arka e Romenge kaj i te arakhen pe ani Kroacija, e institucienar keren buki ko keribe strategijake dokumentora baš Roma thaj len than ko sa aktivitetora resarinasa te keren šukaripe e Romane džijaneske. Neka oven saste goleske. Pakjav kaj ka kontinuirisaren e šukar bukjaso thaj katar meri rig, sar saboresko reprezento e nacionalnikane minoritetenge ka šaj te dav arka thaj te kerev lenar bukji -te dav len šajdipe te keren bukji ko programe thaj procesora save so nekana sasa man šajdipe te kerav baš lengo vazdipe.

Trujal kava, pakjav kaj ka kontinuirisara i šukar kolaboracija e institucienar, lokalnikane upravencar thaj sa e Kroacijake dizutnencar, a odoringate kaj so i kolaboracija ka avel dži nahaljovibe, pakjav ka kera haljovipe thaj barabarbutikeripe baš pošukar resarina e romane kedinate, a golesa thaj e Kroacijake ko sahnipe.

Mangav tumenge bahtalo Romengo Sumnalesko dive!

Veljko Kajtazi

Reprezentant deșduje nacionalnikane minoritetenge ano Kroacijako Sabori

SVJETSKI KONGRESI ROMA

Prvi svjetski kongres Roma (1971, London, Ujedinjeno Kraljevstvo)

Prvi svjetski kongres Roma održan je prije točno 50 godina, 8. travnja 1971. u Londonu. Ovaj povijesni kongres donio je temeljne odluke o romskoj zastavi, himni, zajedničkom jeziku i odlučio da se pripadnike romskog naroda ubuduće naziva „Romima” kako bi se izbjegao naziv „Ciganin” koji je kroz povijest poprimio negativne konotacije. Romska zastava od tada službeno ima dvije boje: plavu kao nebo i zelenu kao travnata zemlja, a u sredini se nalazi crveni kotač romskih migracija.

Pjesma „Delem, delem” Žarka Jovanovića postala je službena himna romskog naroda koja govori o teškom povijesnom putu Roma, ali i

izražava vjeru u zajedništvo Roma u borbi za njihova prava. Romani chib određen je za zajednički jezik Roma koji će omogućiti povezivanje na razinama iznad lokalnih narječja i nacionalnih okvira. Kongres je za predsjednika Međunarodne romske unije odabrao Slobodana Berberskog iz Jugoslavije.

Drugi svjetski kongres Roma (1978, Ženeva, Švicarska)

Nakon održavanja Prvog svjetskog kongresa Roma u Londonu dolazi do intenziviranja aktivnosti vezanih uz emancipaciju pripadnika romske nacionalne manjine u čitavom svijetu. Na Drugom svjetskom kongresu Roma održanom u Ženevi u travnju

1978. godine sudjelovalo je tako stotinu i dvadeset delegata iz dvadeset i šest država i iz pedesetak romskih organizacija iz Europe, Sjedinjenih Američkih Država, Indije i Pakistana. Međunarodna romska unija (IRU) do ovog će kongresa dobiti svoj današnji naziv, a već godinu dana nakon održavanja Drugog svjetskog kongresa Roma, IRU ulazi u ekonomske i socijalne savjete UN-a. Kongres je za predsjednika Međunarodne romske unije izabrao dr. Jana Čibulu iz Čehoslovačke.

Treći svjetski kongres Roma (1981, Göttingen, Njemačka)

U svibnju 1981. godine u Göttingenu u Njemačkoj održan je Treći svjetski

kongres Roma kojem je prisustvovalo šest stotina delegata iz dvadeset i osam država. Jedna od ključnih tema kongresa bilo je priznavanje Roma kao nacionalne manjine indijskog podrijetla. Osim toga, fokusiralo se na pitanje Samudaripeña ili Porajmosa – genocida nad Romima za vrijeme Drugog svjetskog rata. Za predsjednika Međunarodne romske unije na Trećem svjetskom kongresu Roma izabran je Sait Balić iz Jugoslavije.

Četvrti svjetski kongres Roma (1990, Serock, Poljska)

Grad Serock u Poljskoj u travnju 1990. ugostio je Četvrti svjetski kongres Roma na kojem se raspravljalo o potrebi sastavljanja enciklopedije na romskom jeziku, reparacijama Romima vezano uz Drugi svjetski rat i Svjetskom danu Roma. Kongres je odlučio da 8. travanj, u sjećanje na početak Prvog svjetskog kongresa Roma, službeno bude proglašen Svjetskim danom Roma. Rajko Đurić izabran je za predsjednika Međunarodne romske unije i tu je funkciju vršio do sljedećeg kongresa održanog 2000. u Pragu.

Peti svjetski kongres Roma (2000, Prag, Češka)

Peti svjetski kongres Roma održan je u srpnju 2000. u Pragu, a osim internih reformi u strukturama odlučivanja IRU-a, bavio se pitanjem Roma kao a teritorijalne nacije. Kongres je za predsjednika Međunarodne romske unije izabrao Emila Ščku.

Šesti svjetski kongres Roma (2004, Lanciano, Italija)

U Lancianu u Italiji, 8. i 9. listopada 2004. održan je Šesti svjetski kongres Roma na kojem je prisustvovalo dvije stotine delegata iz trideset i devet država svijeta. Na kongresu je osnovan novi odbor za pitanja žena, djece i obitelji, a za predsjednika Međunarodne romske unije izabran je Stanisław Stankiewicz iz Poljske.

Sedmi svjetski kongres Roma (2008, Zagreb, Hrvatska)

Zagreb je ugostio Sedmi svjetski

kongres Roma u listopadu 2008. godine na kojem je prisustvovalo tri stotine delegata iz ukupno dvadeset i osam zemalja. Kongres je formulirao akcijski plan za izgradnju romske nacije i kao predsjednika potvrdio Stanisława Stankiewicza izabranog na prošlom kongresu u Lancianu.

Osmi svjetski kongres Roma (2013, Sibiu, Rumunjska)

Osmi svjetski kongres Roma održan je od 7. do 8. travnja 2013. godine u gradu Sibiu u Rumunjskoj. Kongresu je prisustvovalo dvije stotine i pedeset delegata iz trideset i četiri države. Za predsjednika Međunarodne

romske unije izabran je Florin Cioabă koji je funkciju vršio do svoje smrti 2013. godine.

Deveti svjetski kongres Roma (2015, Riga, Latvija)

U listopadu 2015. godine u Rigi održan je Deveti svjetski kongres Roma na kojem se okupilo dvije stotine i pedeset delegata iz dvadeset i pet država. Dr. Normunds Rudevičs iz Latvije na kongresu je izabran za predsjednika Međunarodne romske unije.

OBILJEŽAVANJE SVJETSKOG DANA ROMA U RH

Od 2012. godine Svjetski dan Roma 8. travnja u Republici Hrvatskoj obilježava se zajedničkom centralnom svečanošću Roma koju organizira Saveza Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA” pod pokroviteljstvom saborskog zastupnika dvanaest nacionalnih manjina u Hrvatskom sabo-

ru, g. Veljka Kajtazija i nacionalnih institucija u Republici Hrvatskoj. Obilježavanje Svjetskog dana Roma prestalo je tako biti periferni i manjinski fenomen, odnosno praznik koji za Rome i u ime Roma organiziraju drugi – i vraćen je Romima – postavši ravnopravan ostalim sve-

čanostima i obljetnicama koje se obilježavaju na najvišim državnim razinama u Republici Hrvatskoj.

Svjetski dan Roma 2012.

Svjetski dan Roma obilježen je 2012. godine u Hrvatskom saboru i na prijemu kod predsjednika Republike Hrvatske g. Ive Josipovića. Na velikoj svečanosti u Hrvatskom saboru, uzvanicima i gostima obratio se saborski zastupnik Veljko Kajtazi: „Romi su u Hrvatskoj nastanjeni više od šest stoljeća. Romi su građani Republike Hrvatske. Njihova pozicija nastavlja se poboljšavati i postoji napredak u pogledu položaja romske manjine u Hrvatskoj. To je zasigurno ohrabrujuće. Ipak, još se mnogo toga treba učiniti s ciljem suzbijanja diskriminacije zato jer je Romima još uvijek otežan pristup obrazovanju, socijalnoj zaštiti, zapošljavanju, zdravlju i prikladnom stanovanju. Neriješena pitanja vezana uz držav-

ljanstvo i boravište također otežavaju pristup ovim resursima. K tome, treba se dosljednije provoditi Ustavni zakon o nacionalnim manjinama i implementirati Nacionalni program za Rome i Akcijski plan. Romi su jedina manjina za koju su izrađeni takvi dokumenti, a u njihovoj su provedbi ključne dvije stvari: dijalog s Romima te doseganje zacrtanih ciljeva na vrijeme.”

Svjetski dan Roma 2013.

Svjetski dan Roma 2013. je godine po prvi puta svečano obilježen u zagrebačkom muzeju Mimara, a u sklopu događanja organizirana je i projekcija filma „Shanghai Gypsy” u Muzeju suvremene umjetnosti. Tom prilikom, po prvi je puta dodijeljena godišnja nagrada osobama zaslužnima za napredak romske zajednice u Republici Hrvatskoj – i to gospodinu Nevenu Mimici, tadašnjem članu Europske komisije.

Predsjednik Hrvatskog sabora Josip Leko uputio je povodom Svjetskog dana Roma čestitku Romima istaknuvši zadovoljstvo što su u Hrvatskoj iskoristili svoja ustavna i zakonska prava i sami se kroz političko djelovanje i vlastite civilne udruge uključili u razvoj zemlje: „Time ne samo da je postignut napredak u smanjenju društvene marginalizacije Roma, nego je općenito podignuta i razina tolerancije, razumijevanja i poštovanja u hrvatskom društvu prema Romima kao ravnopravnim građanima.”

Gostima i uzvanicima obratio se ovom prigodom i saborski zastupnik Veljko Kajtazi koji je naglasio važnost Svjetskog dana Roma kao dana sjećanja na Prvi svjetski romski kongres održan 1971. godine u Londonu na kojem je prihvaćeno korištenje naziva „Rom” umjesto „Cigan”, usvojena romska himna „Ďelem, Ďelem” i utvrđen izgled romske zastave.

Kajtazi je na kraju obraćanja okupljenima čestitao Svjetski dan Roma na romskom jeziku: „Baxtalo sa themesko dives e Romengo!”

Svjetski dan Roma 2014.

Svjetski dan Roma 2014. godine obilježen je po drugi puta u zagrebačkom muzeju Mimara, a gđi Vesni Pusić, ministrici vanjskih i europskih poslova uručena je godišnja nagrada za rad i doprinos u radu s romskom zajednicom. Predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske, Aleksandar Tolnauer, ovom je prigodom okupljene podsjetio da se Romi na području Hrvatske nalaze od 13. stoljeća čime ih svrstavamo u autohtone nacionalne manjine. Zbog svojeg načina života, bili su izlagani diskriminaciji i isključiva-

ni iz društva, a i danas su suočeni s visokom stopom nezaposlenosti, siromaštvom i segregacijom. Tolnauer je također istaknuo da Hrvatska ipak prednjači u zakonskoj zaštiti nacionalnih manjina i jedina je od zemalja Europske Unije Rome priznala kao nacionalnu manjinu. Okupljenima se obratio i Veljko Kajtazi, zastupnik dvanaest nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru: „Na našu inicijativu Hrvatski sabor je 25. svibnja 2012. godine, uz jednoglasnu podršku svih parlamentarnih klubova donio povijesnu odluku da kao prvi nacionalni parlament prizna 5. studeni kao Svjetski dan romskog jezika. Bila je

to odluka od povijesnog značaja za cijeli romski narod i prilika da Republika Hrvatska i njezin najviši dom predstavničke vlasti daju doprinos romskom jeziku. Obilježavajući taj dan organiziramo već godinama značajne međunarodne stručne skupove na kojima razgovaramo o romskom jeziku i dogovaramo aktivnosti za njegovu standardizaciju, očuvanje i policentrični razvoj.

Na našu inicijativu i uz veliku podršku dekana Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu prof. dr. Damira Borasa, već drugu akademsku godinu za redom podučava se romski jezik i kultura kroz dva kolegija. Posebno mi je zadovoljstvo najaviti kako će na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od naredne akademske godine početi s obrazovnim i znanstvenim djelovanjem katedra romskog jezika. U znak sjećanja na prvo predavanje na romskom jeziku, ispred dvorane na Filozofskom fakultetu postavljena je spomen ploča. U vrijeme kada drugi skidaju ploče, mi smo jednu postavili.”

Svjetski dan Roma 2015.

2015. godine Svjetski dan Roma obilježen je u Hrvatskom saboru, a na svečanosti se okupilo više stotina uzvanika: predsjednica Republike Hr-

vatske, gđa Kolinda Grabar Kitarović, predsjednik Vlade Republike Hrvatske g. Zoran Milanović, predsjednik Hrvatskog sabora g. Josip Leko, ministrica vanjskih i europskih poslova gđa Vesna Pusić, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine g. Aleksandar Tolnauer i ostali. Predsjednik Vlade Zoran Milanović kazao je ovom prigodom da su Romi „nečista savjest Europe” i osvrnuo se na povijesni europski problem njihove integracije: „Europa je u svojoj povijesti proganjala mnoge manjine, a Rome nije htjela integrirati

zato jer izgledaju drukčije. I to je istina vidljiva kao kuća i jasna kao dan.”

Premijer je zaključio kako je Europa napravila velik put u zadnjih sedamdeset godina, ali da se tih mrlja prošlosti stalno moramo sjećati kako se ne bi vratile natrag. Saborski zastupnik nacionalnih manjina Veljko Kajtazi ovom se prilikom također obratio okupljenima: „S obzirom da je Hrvatski sabor prošle godine na moju inicijativu priznao 2. kolovoz kao službeni dan za obilježavanje

Svjetski dan Roma 2016.

2016. godine Svjetski dan Roma obilježen je u muzeju Mimara i ovom je prilikom rektoru Sveučilišta u Zagrebu g. Damiru Borasu uručena godišnja nagrada za rad i doprinos u radu s romskom zajednicom. Također, dodijeljeno je i jedanaest posthumnih priznanja pripadnicima romske zajednice koji su svojim radom i stvaralaštvom ostavili trag u socijalnom, društvenom i kulturnom životu Roma. Priznanja su primili članovi njihovih obitelji.

Predsjednik Hrvatskog sabora Željko Reiner obratio se ovom prigodom okupljenima: „Pozitivan pomak u odnosu društva prema romskoj manjini u Hrvatskoj je nepobitan i to dobrim dijelom zahvaljujući inicijativama koje dolaze upravo iz romske zajednice”, i nastavio, „Romska manjina već stoljećima s većinskim hrvatskim narodom dijeli sudbinu, dobro i zlo na ovim prostorima.”

Predsjednik Sabora također je istaknuo da se Republika Hrvatska već u prvim danima uspostave države i demokratskog sustava Ustavnim zakonom o ljudskim pravima i slobodama te o pravima etničkih i nacionalnih zajednica i manjina opredijelila za punu zaštitu pripadnika nacionalnih

sjećanja na stradale Rome, očekujemo da će se ove godine groblje u potpunosti urediti kako bi se komemoracije mogle održavati na primjeren način, a za što su se također osigurala sredstva iz državnog proračuna.

Ovom bih se prilikom zahvalio Spomen području Jasenovac, gradonačelniku Novske i načelnici Jasenovca za pomoć u dosadašnjem obilježavanju komemoracije u Uštici. Nastavit ćemo daljnje uređenje ove masovne grobnice u nadi da će budućim generacijama biti dovoljna opomena da se isto nikad ne ponovi.”

manjina: „To su standardi koje smo sami postavili i ispod kojih nećemo ići.”

Dodao je da se ne može spriječiti grupice tvrdokornih nacističkih huligana da izvikuju protiv pripadnika pojedinih nacionalnih manjina, ali se može i mora spriječiti da takvi stavovi i ponašanje ne prevladaju u društvu i da ne eskaliraju u fizičko nasilje protiv „drugih” i „drugačijih”.

Gradonačelnik grada Zagreba i izaslanik predsjednice Republike Hrvatske Milan Bandić zahvalio je saborskom zastupniku Kajtaziju: „Zastupniku Kajtaziju hvala jer smo zajedničkom inicijativom uredili stratište Roma na Uštici kod Jasenovca. I ovih ćemo dana posaditi ponovno cvijeće. I Jasenovac i Uštica moraju blistati kao rajski vrt, radi naše povijesti, radi našeg danas i sutra.”

Na svečanosti se okupljenima obratio i saborski zastupnik Veljko Kajtazi: „Romska nacionalna manjina jedna je o rijetkih nacionalnih manjina u našem društvu koja nema svoju matičnu državu pa ukoliko promjene ne pokrenemo mi – nitko drugi neće.”

Nj.E.g. Sandeep Kumar, veleposlanik Republike Indije, također se obratio okupljenima: „Činjenica da je romska zajednica pronašla mirno mjesto

za život u različitim zemljama diljem Europe, Sjedinjenim Američkim Državama i Latinskoj Americi ukazuje na proces njihove višestoljetne socio-kulturne rasprostranjenosti. Romska je zajednica u spomenutim društvima dala svoj jedinstveni doprinos na raznim poljima, od umjetnosti i politike, do znanosti i sporta.”

Svjetski dan Roma 2017.

Svjetski dan Roma 2017. je godine po prvi puta svečano obilježen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ovom prilikom, ministrici graditeljstva i prostornog uređenja gđi Anki Mrak Taritaš uručena je godišnja nagrada za doprinos u radu s romskom zajednicom. Ministrica kulture Republike Hrvatske koja je skupu nazočila i kao izaslanica predsjednice Republike Hrvatske ovom je prigodom rekla kako je put izgradnje jezičnog standarda i put prema širenju knjige na romski jezik ujedno put prema stvaranju obrazovanih građana koji će promicati i voljeti svoju kulturu i dijeliti je s ostalim hrvatskim građanima.

Okupljenima se obratio i saborski zastupnik Veljko Kajtazi: „Aktivnosti romske zajednice posebno se manifestiraju kroz rad KALI SARE koja ove godine obilježava 10 godina postojanja i rada. U tih 10 godina KALI

SARA je oko sebe i u sebi okupila najveći broj romskih predstavnika i Vijeća na svim razinama i najveći broj romskih udruga u Republici Hrvatskoj.

U tih se 10 godina KALI SARA posebno istaknula u organizaciji romskih nacionalnih praznika, dok je u početnim fazama djelovanja naglasak

bio prije svega na obrazovanju i izdavaštvu. Posljednja u nizu publikacija KALI SARE izdanje je u povodu 45. godina od prvog Svjetskog kongresa Roma na kojem su donesene važne odluke o romskoj zastavi, romskom jeziku te nazivu romskog naroda. Radi se o odlukama o kojima do danas postoji konsenzus u romskoj zajednici.

KALI SARA je izdavač niza važnih knjiga, istraživanja, publikacija i brošura važnih za romsku zajednicu u Republici Hrvatskoj. Organizator je brojnih radionica, nositelj je nekoliko uspješnih međunarodnih akcija Roma, a u nešto više od godinu dana koordinator je i organiziranog političkog djelovanja Roma u Republici Hrvatskoj s ciljem da Romi postanu i subjekt, a ne samo politički ili istraživački objekti. ”

Svjetski dan Roma 2018.

2018. godine Svjetski dan Roma po prvi je puta svečano obilježen u Hrvatskom državnom arhivu, a samom svečanom obilježavanju prethodili su Dani romske kulture – višednevni kulturno-umjetnički program koji je kulminirao izložbom „Rromengodrom – Tisuću godina migracija Roma” i serijom povezanih predava-

nja u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Godišnja nagrada dodijeljena je g. Aleksandru Tolnaueru, predsjedniku Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

Posebna nagrada dodijeljena je veleposlaniku Republike Indije, Nj.E.g. Sandeepu Kumaru za doprinos razvoju romske zajednice u Hrvatskoj i njezinom povezivanju s pradomovinom Indijom.

Skupu se obratio i saborski zastupnik dvanaest nacionalnih manjina, gospodin Veljko Kajtazi: „Ove godine sam, zahvaljujući Veleposlanstvu Republike Indije u Zagrebu bio u prilici boraviti u Republici Indiji gdje sam se pored velikih ljepota imao priliku osobno uvjeriti o sličnostima romskog i indijskog naroda. Te se sličnosti posebno manifestiraju u jeziku te je nevjerojatno da su Romi do danas u jeziku očuvali toliko zajednič-

kih riječi, ali i vlastitu autentičnu kulturu koja se vrlo često površno ili nikako ne razumije. ”

Svjetski dan Roma 2019.

Svjetski dan Roma 2019. godine po prvi je puta svečano obilježen u Hrvatskom narodnom kazalištu.

Godišnje nagrade za sveukupni doprinos u razvoju i radu s romskom zajednicom u Hrvatskoj uručene su g. Dinku Buriću, gradonačelniku grada Belišća i g. Milanu Bandiću, gradonačelniku grada Zagreba.

Predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar Kitarović obratila se ovom prigodom okupljenima i pozvala Rome da svoju djecu redovito šalju u školu i potiču na učenje, a zadaća je države da pomogne kako bi svako romsko dijete imalo udžbenike i sva

ostala pomagala – da svaki romski mladić i djevojka mogu završiti srednju školu i upisati studij ako to žele.

Važnom je istaknula i potrebu očuvanja romskoga jezika i kulture kao temelja romskog nacionalnog identiteta i nastavila: “Društvena integracija i nacionalna afirmacija potrebne su kako bi se izbjegle, s jedne strane, asimilacija, a s druge, getoizacija Roma.

U tome smislu, svi zajedno moramo raditi na napretku položaja Roma u hrvatskome društvu.”

Okupljenima se obratio i saborski zastupnik Veljko Kajtazi: „Mi smo krenuli s nule, ali iza sebe ostavljamo neuništive temelje – a to su: legalizirana romska naselja, društveni domovi u romskim naseljima, promijenjen zakonski okvir, uhodane procedure i mehanizmi zaštite, asfaltirane ceste i sportska igrališta, središnja knjižnica Roma u srcu Zagreba te promijenjena percepcija da je dosadašnji način života Roma njihova tradicija i nešto što se ne tiče ostalih.

Ukoliko želimo zdravo i funkcional-

no društvo, moramo sve učiniti da ukinemo paralelne svjetove u kojima su mladi i sposobni osuđeni na isključenost i siromaštvo, a stari i nemoćni bespomoćni.

Nadam se da ćete svi večeras uživati, a da nećete već sutra zaboraviti odgovornost koju svi imamo zato jer su i institucije i država ljudi – i sve počinje od pojedinca i tamo završava. Kada bi takvo razmišljanje dijelili svi, sigurno bismo se i češće ovako okupljali i zajedno uživali u romskoj glazbi i druženju.”

Svjetski dan Roma 2020.

2020. godine zbog epidemije koronavirusa nije održana javna svečanost u povodu obilježavanja Svjetskog dana Roma, međutim, u Hrvatskoj i diljem svijeta, održan je niz *online* kulturnih i društvenih aktivnosti kojima je na međunarodnoj razini obilježen ovaj romski praznik.

DOBITNICI NAGRADA ZA SVJETSKI DAN ROMA

Godišnje nagrade za rad i doprinos u radu s romskom zajednicom dodjeljuju se uoči Svjetskog dana Roma zaslužnim pojedincima koji su pomogli u boljoj integraciji te poboljšavanju životnih uvjeta Roma u Hrvatskoj. Godišnja se nagrada dodjeljuje od 2013. godine.

2013. Neven Mimica
Član Europske komisije

2014. Vesna Pusić
Ministrica vanjskih
i europskih poslova

2016. Damir Boras
Rektor Sveučilišta u Zagrebu

2017. Anka Mrak Taritaš
Ministrica graditeljstva i prostornog
uređenja

2018. Aleksandar Tolnauer
Predsjednik savjeta
za nacionalne manjine

2018. Sandeep Kumar
Nj.E. veleposlanik Republike Indije

2019. Dinko Burić
Gradonačelnik grada Belišća

2019. Milan Bandić
Gradonačelnik
grada Zagreba

2021. Andrej Plenković
Predsjednik Vlade
Republike Hrvatske